

ACC. N:R M. 13675:1-167.

Landskap: Småland Upptecknare: G. A. Hartman, Vissefjärda
Härad: S. Möre Berättare: " "
Socken: Vissefjärda Berättarens yrke: folkskollärare
Uppteckningsår: 1955 Född år 1888 i Vissefjärda

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Barnets vård och uppföstran under förskoleåldern.

s. 1-167.

LuF 98.

(teckningar sid. 164-167.)

BARNETS VÅRD OCH UPPFOSTRAN UNDER FÖRSKOLEÅLDERN (L. U. F. 98).
=====Luf 98
1.

Den ovanstående rubriken avser barn under förskoleåldern, alltså den tid, som var mycket viktig för barnens fostran enbart i hemmet, innan de blev omhändertagna i skolan för vidare fostran tillsammans med kamrater från andra hem i byn, vilka de kände och tidigare haft som lekkamrater, men även från andra byar, vilka jämnåriga de icke förut hade sett eller varit tillsammans med. Mest hade väl dessa barn innan skolan tog vid varit hänvisade till själva hemmet: först stugan och gårdsplanen och sedan på åker och äng, i stall och ladugård, i hagar och skogar, tillsammans med föräldrarna eller äldre syskon. Men även samvaron med andra av byns barn, främst de närmast boendes, var betydelsefull för deras uppfost-
ran, de fick lära sej att vara tillsammans med andra människor och slipa av kanterna i lek och ras, ja små slagsmåla också för den delen. Tiden är i frågelistan nämnd "koltåldern", men för dessa barn, från bondgårdar och torpstugor, fanns för 60 år sedan inga koltar, pojkar och flickor var lika klädda eller i s.k. ärmarock, först vid 2-årsåldern erhöill pojkarna 1.

ACC. N:R M. 13675:2.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

byxor samt blus, senare i st.f. blusen en tröja, liknande den äldre man-
folk hade. Deras byxor knäpptes först på ett "liv", livsstycke, de var allt-
så utan hängslen, och de hade varken gylf eller fickor. Innan skolan bör-
jade blev det riktiga byxor med både gylf och fickor och uppbars av en
sorts hängslen, hemmasydda av tygremsor, alltså utan resår. Byxorna var i
2-3-årsåldern varken korta eller långa, men dem som erhöles i 5-6-års-
åldern var "riktiga", alltså långa som fars. Knäbyxor ville inte pojkarna
på villkor ha, för sådana hade bara herrskapsbarn, och "herrs-kap" hade då-
lig klang bland dem. Och säga flicka kunde de inte förmå sej till: det
verkade herrskapstal, nej "däka" skulle flickan kallas. Jag minns själv,
när jag fick mina första byxor med blus eller tröja i 2-årsåldern, sydda
av en skräddare, som hette Gustaf Fri. Sedermera blev det en annan by-
skräddare, Sven Skräddare, som kom till vårt hem och sydde våra kläder.
Jag minns också, att jag var mycket noga med att se på, när kläderna kom
till, och naturligtvis skulle det på de första skolkläderna vara slag på
väst och kavaj. För säkerhets skull begärde jag det av "mäster", och då
svarade han tvetydigt: "Ja, du ska få slag på slag." Jag litade på löftet,
men jag blev ganska fundersam, om det var någon undermening i svaret och
2.

2.

ACC. N:R M. 13675:3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

om det hade något att göra med stryk. Ofta fick de yngre barnen i familjen "ärva" de äldres avlagda, urväxta kläder, men sådant var inte så roligt som att få helt nya. Fars avlagda "klänning" (samma som kostym nu) kunde sprättas sönder och bli till småpojkarernas kostymer, och var fars av köpetyg, så blev det riktigt snobbiga pojkkläder, att ha i skolan eller om söndagarna. Kvinnorna vävde annars själva det mesta tyget, som användes till skol-, helgdags- och vardagsbruk, s.k. "opprevstyg", grått i färgen, nästan som det kända "peppar och salt"-mönstret nu för tiden. Av gamla "hosaföt", oppslitna strumpfötter, som klipptes av, samt annat stickylle spanns på fabriken (man skickade av till spinneriet) detta garn, och även till flick- och kvinnokläder brukades det mycket. Sommartyget var också hemvävt av bomullsgarn: man köpte otvinnat och oblekt garn av fintrådig sort, och för att varpen skulle hålla under uppsättning och vävning, doppades garnet i en svag limlösning. Varpen var alltså ofärgad, och inslaget blev i blått. Sådant "blåsur" tyg syddes till kläder åt både unga och gamla, män och kvinnor. Ibland vävdes "kadettyg" till manfolken, alltså vitt med små svarta eller blå ränder, att ha till sommarbruk, men sådant brukades endast i enstaka fall till kvinnokläder. "Snorkeddar" och

3.

3.

"småtassar" var det vanligaste skämtsamma namnet på koltårsbarnen, något annat har jag mej icke bekant.

Det var i fråga om beklädnad ungefär likartat i småbondehem och i torpstugorna, och i regel var man inte så noga med de barn, som inte hunnit in i skolåldern. De fick slita på gamla paltor, egna eller äldre syskons, och särskilt i fråga om rena vardagslaget var det inte alls kvistigt. Från 3-4 års ålder fick barnen börja använda träskor, från det de började gå och fram till nämnda ålder hade de känger, ofta skodda i tån med skällor av mässing, som mycket sparade skons tåände. Uppe i skolålderna var det mest träskor, endast till kyrkan eller på kalas eller på examensdagar - kanske också vid inträffat starkt snöfall - fick de gå i läderskodon. Då det i bostäderna vintertid var kallt t.ex. på golvet, gick man också inomhus med träskor, kanske då särskilt gjorda för enbart innebruk. I ^{en} annat fall hade alla halvstrumpor eller sockar av särskilt kraftigt slag utanpå långstrumporna, som alla bar, och dessa sockar skoddes undertill med sulor av gult kalvskinn eller fällaskinn, garvade fårskinn med ullen på, och då kunde man sy på de sistnämnda antingen man ville ha ullen inåt eller utåt, mest det förra. Det var varmt och sparade

4.

ACC. N:R M. 13675:5.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sockorna
sockorna. Och i träskorna var de nästan obligatoriska för att motverka skavning på vristerna mot det hårda "ovanlädret". Träskorna här i denna bygd var inte, som är fallet med skånska eller danska träskor, skodda med skinn på vristerna, och trots dubbla strumpor orsakade oftast träskorna knölar på vristerna, "träskoknölar".

Flickornas kläder under förskoleåldern var enkla, och liknade ungefär den tidigast erhållna ärmarocken, fast man för dem ville ha dem fot-sida. Märkas bör, att detta var för att de skulle vara varma, ty flickorna hade inga byxor, däremot en tjock underklänning vintertid. Det blåste ju kallt på vintern, men på grund av klänningarnas längd var underlivet relativt skyddat, då strumporna dessutom gick en bit ovan knät. Låren och underliv samt mage och höfter var alltså bara, och vid lek och om det blåste hårt, åkte klänningen opp så att könsorganet syntes. Ofta skojade pojkarna, småtassar och skolpojkar, med flickorna samt tog och lyfte opp klänningen på dem för att, som de sa, se "hur långt det var till påsk". På fötterna hade de likadant som pojkarna, läderskor eller träskor, det var ingen skillnad. För att spara klänningen och för att kanske vara fina hade flickorna också förkläden, lika långa som klänningen och helt skyllande den, eller så kallade förkläden med "smäck".

5.

5.

ACC. N:R M. 13675:6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Rörande flickornas hår, så kan säjas, att det nuvarande modet att klippa det kort, inte är så nytt, ty under min barndom minns jag, att en hel del av flickorna i skolan hade kort hår och med ett band knutet om. Många mödrar gjorde det (klippte håret på flickorna) av den anledningen, att det då blev mindre besvär med kamning, dels för att bättre kunna rensa ut lössen, som barn den tiden hade i otroliga mängder. Ofta hade de också utslag i huvudet, och i dessa samlades ohyran och åt och drack av blod och sårvätska. Det var inte trevligt att i skolan sitta intill en sådan kamrat, de kunde bli nersmittade av eksemet samt också få "utsäde" av ohyran. Vanligtvis berodde väl såväl det ena som det andra på bristande renlighet. Också förskolebarnen var ofta behäftade med de nämnda otrevligheterna, men de var inte så farliga för omgivningen, då de ju mest var inomhus och tillsammans med husfolket. Modern hade väldigt arbete med barnens huvuden, kammade med finkam för att få bort ohyran, smorde in såren med salva - nota bene om det var en rejäl mor som ville ha barnen i någorlunda rent och städat skick - men det var ett väldigt arbete för henne. Kanske barnen var skrofulösa samt hade "skervan", och då blev situationen ännu mera komplicerad. Men det var inte på detta sätt i alla 6.

6.

ACC. N:R M. 13675:7.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

i dessa
familjer, barnen var friska som nötkärnor, men - löss hade de dock, och en
finkam av horn eller mässing hörde till de viktigare toalettsakerna. "Lu-
saräfsan" är nu antikverad och behöver inte användas, då barnen alltid
får sin ans efter konstens alla regler, med bad och tvättning, rena klä-
der och stärkande föda. Och träskor och trätöfflor är bortlagda och er-
satta med läder- eller gummiskodon, alla barn är välklädda och snygga,
en välsignad sak först och främst för föräldrarna men även för skolans
lärare och för kamraterna.

ALLMÄNT OM ÖVERVAKNING OCH FOSTRAN.

=====

Det var för en mansålder sedan inte så svårt som nu att vaka över
dessa barn, som från det de börjat gå och fram till skolåldern mest vis-
tades inomhus eller strax utanför knutarna, ty då det var gott om famil-
jemedlemmar, så *det* fanns alltid någon till hands. Behövde modern uträtta ar-
bete i ladugård eller i jordbruket, sågs de minsta till av äldre syskon
eller mormor eller farmor, kanske morfar eller farfar, och i många famil-
jer, där inte några av dessa nämnda fanns att tillgå, hade man en särskilt
anställd "barnapia", en flicka från torpen eller backstugorna i skolål-
dern, ty då det var läsning i skolan blott 4 månader per år, så måste så-
7.

ACC. N:R M. 13675:8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

dana småtöser under fritiden från skolan ge sej ut och tjäna, så att de åtminstone kunde få födan och en och annan klädespersedel som lön.

Vad var det då för faror, som hotade barnen inomhus? Ja, farligast var ju elden. Man hade en stor öppen spis, och i denna hade man eld både vinter och sommar, ty den eldades inte bara för att få värme i rummet utan man lagade också maten i den, då kokspis saknades och köken mestadels användes för tvätt och bakning, slakt och kokning av svinpotatis. Lämnades småbarn helt utan tillsyn i en sådan stuga, när det brann eld på härden, kunde de få för sej att dra ner eldbränder på golvet eller välta en kokande gryta på sej. I bägge fallen kunde svåra olyckor inträffa, och ofta hörde man omtalas dylika händelser, där småbarn satt eld på huset under de äldres frånvaro, blott en liten stund, eller skållat sej mycket svårt, t. o. m. till döds. Om inte någon fanns att tillgå för tillsyn av de små, var det för modern att ordna så att den minste blev tjudrad på något sätt, t. ex. genom att binda honom vid sängfoten eller bygga in honom genom att sätta för en hörna med några möbler, så att en kätte erhöles. "Hagar" till småbarnen hade man inte den tiden. I en del äldre boningshus hade man ytterdörren delad på tvären, så att två s. k. halv-

8.

ACC. N:R M. 13675: 9.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

dörrar uppstod. För att barnen - de minsta - inte skulle ta sej ut på backen stängdes den nedersta halvdörren utifrån med en hasp, medan den övre var öppen, så att det blev ljust i förstun. Denna anordning var också från början gjord för att inte utelöpande djur, främst då svin, skulle ta sej in i husen. Dessa byggnader var mycket gamla, ända från 1700-talet, och en dylik, med halvdörrar, fanns i vår trakt (Stångsmåla) tills för endast 4-5 år sedan. Kaffekitteln, på tre ben och med skaft, var brukad i många hem, där maten lagades i den öppna spisen, och man tillsåg noga, att dess pip inte pekade utåt, så att när kaffet kokade över, dess innehåll skulle spruta utåt golvet och event. kunna träffa något av barnen, som kröp omkring eller stod vid eldstaden.

Vid barnens utevistelse hade föräldrarna att tillse, så att barnen inte råkade ut för några farligheter, då de stultade omkring ensamma inne på gårdsplanen eller därintill. Värst var det väl med brunnen, som på några ställen var utan kar omkring, och var det kar, så fanns inte något lock över. Hade man nära till sjö eller bäck eller å, så var det ännu en farlighet: de små kunde råka trilla i vattnet. Det var värst under de allra första åren, men sen vande sej barnen att akta sej. Man var inte säkra
9.

ACC. N:R M. 13675:10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

på husdjuren heller. Gick barnen i koltåldern in i ladugården eller på betesängen, kunde hästen slå opp eller korna stänga dem, baggen "buffa" och svinen bitas. Jag hörde berättas om en liten parvel, som gått fram till svinstian och hängde över stängslet med armarna, att han fått sin ena hand sönderbiten av stora galten eller suggan, så att den blev förstörd för alltid. Föräldrarna varnade för alla upptänkliga faror, men barn, särskilt de små, lägger inte sådant på minnet. Om barn kom ut på stora vägen, kunde det råka på att en skjuts körde på den lille, eller en skenande häst trampa på honom. De många lösa hundarna - det var hundar i nästan vart eller vartannat hus - kunde också vara farliga, om inte för annat, så att de små blev skrämde av dem. Nu är det i stället bilarna, som föräldrarna varnar sina barn för, om de ska ut på vägarna, samt för brunnar, ty sådana utan lock till brunnskaret finns fortfarande ute på rama landet. Småtassarna, som ensamma gick och tomtade vid husen, kunde också hitta på att klättra opp på stegar intill husväggar, de klängde kanske opp på en gärdesgård eller på stora stenar, och därvid kunde de råka ut för nedramlande med ty åtföljande stötar och slag. Och så alla vassa verktyg: yxor och liar, knivar och sågar, sådana måste förvaras oåtkomliga för de

10.

ACC. N:R M. 13675: //

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

odygga pojkar, och tändstickor - sådana fanns med fosfor på - var ju mycket farliga. Småttingarna kunde ju dels slicka på dem, och om de inte hittade på detta, så gick det ju att tända eld med dem. Otaliga var sålunda de faror som hota barn i denna ålder, och det besynnerliga var, att trots detta de allra flesta klarade sig undan allvarliga skavanker. Att falla omkull, att råka riva eller skära sig lite eller att få en liten brännblåsa, det undgick väl inga barn, och av detta lärde de sig att vara försiktigare till en annan gång.

För att inte barnen i förskoleåldern, särskilt de mindre, skulle ta sig ut från den med staket eller annat stängsel inhägnade hustomten, så såg man till att portar och grindar var väl tillstängda, om de lämnades där utan tillsyn, och gärna hade man något slags hank eller lås för porten, som barnen inte kunde öppna. Men det inträffade dock ibland i alla fall, att de tog sig ut och gick i väg ut i terrängen eller följande vägen. Då var det att ge sig ut att leta, och om barnen hade hunnit till en annan by i grannskapet, så kände man kanske till dem där och lagade, så att de sändes hem till de oroliga föräldrarna. Eller också kunde man kanske genom att fråga dem utröna, var de var ifrån. Sådana där försvinnanden var

ACC. N:R M. 13675:12.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

inte alls ovanliga då,lika lite som nu för resten,men det skärpte sedan föräldrarnas uppsikt naturligt nog.

Förskolebarnen fick i regel inte gå ut alls vintertid,åtminstone inte om det var mycket snö eller kallt.Orsaken var kanske rädslan för förkylning,men den vanligaste orsaken var säkerligen,att dessa barn saknade rejäla vinterkläder,däribland även skodon.Därför var de instängda som fångar vintern över,och man kunde se dem sitta i fönstren och titta ut på snön samt på de större barnens lekar.Genom det långa innesittandet blev de bleka och blodfattiga och skervan fick grepp om dem.Ja,det var många faror,som hotade de små,och det var inte lätt att alltid vakta dem för dessa.

I alla hem var det,och är ju så nutilldags också,modern som har den mesta tillsynnen över både små och stora barn,men särskilt i de första åren ty de sej mest till henne.Det var hon som lärde ungen att uttala "mor",och när barnet blev så pass gammalt,att det kunde tala någorlunda, rent,förestavade och lärde hon det den första bönen,t.ex. "Gud som haver" eller "Det gick en ängel".Hon fick lära det att vara rumsrent,att sitta pottan,att "säja till" när naturbehoven kom osv.Vidare såg hon till,att

ACC. N:R M. 13675: /3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

det åt "som folk", när det skulle till att börja sköta sej själv vid bordet. Det fick lära sej att vara stilla, att sitta tyst, att inte slåss med syskonen, att tala sanning, att vara ärlig, inte stjäla, för "den som börjar med en knappnål, den slutar med en silvaskål", som en mycket använd sederregel lydde. Att lära barnet tacka, ta i hand, niga eller bocka, det var mödrarna mycket angelägna om att inpränta i sina barn, och denna dressyr började mycket tidigt, redan i 1-2-årsåldern. Det var ett fint uppvisningsnummer inför främmande, om denne lille hade lärt sej detta, men det måste vara med "den granne näven", d.v.s. med högra handen. Det var väl det besvärligaste att få de minsta barnen att kunna skilja på "rätt" eller "där rätt" hand vid tackandet, men efter flitig övning så gick det. Särskilt var det viktigt att iakttaga de här nämnda eller några av dessa regler vid besök hos främmande eller när man i hemmet hade gäster. Och en fin och absolut oruckbar regel för barn denna tid var, att de inte vare sej hemma eller borta fick tränga sej fram till bordet och ta för sej mat eller kakor eller gotter först, utan de äldre skulle gå före, sedan var det "lillturen". Om barn syndade mot denna bestämmelse, så fick modern i allra högsta grad skämmas för att hon så illa uppfostrat ungen.

ACC. N:R M. 13675:14.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Mormor eller farmor var näst ~~modern~~ en god ersättare för henne, och naturligtvis sysselsatte sej även far med sin gosse eller flicka på en hel del vis, lekte med dem, berättade sagor och gåtor samt även hade dem i knät, då de var trötta eller sjuka, men på grund av utearbete under hela året, var det endast under fristunderna, mest på kvällarna, som far kunde syssla med barnen. Däremot var mormor och farmor, vilken av dem som var på "undantaget" i gården, klippta och skurna som småbarnens inte bara vaktare utan även i vidare mening uppfostrare. De hade en stor erfarenhet av barn och barnavård, dess likes var de äldre och mera lugna och milda till humör och sinne, så att barnen trivdes hos dem, men naturligtvis blev de en hel del bortskämda, om dessa äldre kvinnor hade mycket med barnen att skaffa. Far och mor var bestämdare och hårdare i sina krav: lydnad i allt, för sådan var Jesus, när han var barn. Riset eller käppen på spismuren var en levande verklighet, och var det olydnad eller trilska, blev de obönhörligt straffade. Barnen tilläts inte att ha en egen vilja, i alla stycken skulle de underordna sej föräldrarna, de äldre, annars smällde det. Lillturen visste de om, fanns det inte stolar till alla vid bordet under måltiden, fick några av barnen stå och äta! Det är så nyttigt för

14.

ACC. N:R M. 13675: /5.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

dej att stå",kunde far säga till pojken,"då växer du bättre och blir så lång och stark som far." Och i andra situationer lät det t.ex. så:"Du får allt äta opp nåra brökakor till,sen ska vi se hur det blir".I fråga om hövlighet,så skulle barn alltid hälsa på äldre personer,alla,om de var kända eller okända.Men lyfta på mössan var för pojkarnas del inte någon särskilt viktig punkt på programmet,bara de uttalade hälsningen och nickade med huvudet.Likasa inpräglades inte heller att knacka,innan de steg in till främmande,utan det vara bara att stiga på.Jag var själv som barn ute för hur olägligt man kan komma in till främmande,om man inte knackar på först:jag skulle en söndag uträtta ett ärende hos en granne och då jag var barfota - det var på sommaren,då alla barn den tiden gick utan strumpor och skor - hörde de innevarande ingenting,förrän jag slet opp dörren.Jag fann då bonden och hans hustru,som låg i dragsängen och vilade middag,deras barn var ute och lekte,och de höll just på med ett samlag och låg blottade.Jag blev så skamsen,att jag utan ett ord retirerade ut genom dörren,och de två makarna blev väl också de lite chockerade,för deras förehavande fick ett brått slut och de fick bråttom att ordna sin klädsel.Sedan den dagen kände jag alltid under en längre tid en viss blyghet för att träffa dem.Jag hade ju sett deras "blygd".

15.

ACC. N:R M. 13675:16.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Ovillkorlig lydnad mot föräldrar samt respekt för alla äldre män-
skor, det var vad man kallar "att veta hut", som barnen från det de var
mycket små fick lära sej. Om de tjtade eller "satte opp näsan" för myc-
ket i några avseenden, så avspisades de med att "det blir som du vill ha
det, när det blir sju torsdagar i veckan" eller "när en höna har ätit opp
en halmkärve."

Om mor var ensam hemma och barnen inte ville lyda, var odygdiga och
förde oväsen, så kanske mor sa till dem: "Vänta ni, till far kommer hem, då
ska jag allt tala om det, och då får ni se, vad det blir av." Var då far
mycket häftig av sej, så kunde det ofta bli för sträng aga, så att mor då
fick gå emellan och lugna mannen, så att han inte fördärvade ungen. Det
hände någon gång, att barn den tiden fick allt för mycket stryk, för den
allra minsta förseelse, och som det var i hemmen, så var det i skolan ock-
så. Det är väl, att det blivit bättre i det avseendet nu, men å andra sidan
har det gått för långt med dalt och absolut brist på bestraffning, huru
än de unga uppför sej. Jag växte opp i en tid, då agan var rätt hård, fast
det hade varit värre i det avseendet decennierna förut, men jag tror då
inte att den generationens barn tog någon skada, varken fick komplex el-
16.

ACC. N:R M. 13675:17

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ler fysiskt men utan mådde gott av att ha växt upp "i tukt och Herrans förmaning."

BETEENDE MOT OCH FÖRHÅLLANDE TILL DE VUXNA.

Respekten för föräldrarna samt alla äldre var ledstjärnan i uppfostran förr, men detta uteslöt inte, att barnen dessutom hyste kärlek o. förtroende till far och mor. Men man var liksom lite blyga att visa sina ömma känslor: föräldrarna för varandra i barnens närvaro, i främmandes också, barnens likaså mot föräldrar, mor- och farföräldrar och syskon. Men visst kunde mor kela med barnen, far också ("väla" med dem, som det hette), men det skedde inte så mycket med kyssar utan mera med en klapp på huvudet eller kinden, småbarnen i mors knä fick klappen i stjärten, och i mitt hem såg jag aldrig någon kyss utväxlas mellan några. Man var som i det ovan sagda tillknäppt och rädd att blotta sitt innersta. Och en "muss" (kyss) var kanske mer ohygienisk än kindklappen, så den senare vänskapsbetygelsen alltså att föredraga.

Vid tilltal av far och mor samt alla äldre för resten måste noga iakttagas respekt och hövlighet, och det gick inte opåttalt att kalla dem för "du". Nej, det måste vara "ni". Mor benämndes inte mamma utan mor, far

skulle det heta och inte pappa (bygdeuttalet var "moa" och "faa"). Men i en familj vet jag, att inte heller "ni" dugde vid tilltal av föräldrarna utan det skulle absolut vara "I". Så hade det ju varit alltid några decennier tidigare i alla hem på landet, men så övergick man till det mera mjuka och familjära ni. Gud nåde den unge, som i misshugg kom att dua föräldrar och andra äldre personer. Det blev avbasning på stående fot med en lugg eller hurril så det kändes. Nu finns niandet kvar bara som rest från början av 1900-talet: de som var barn då niar fortfarande far och mor samt andra gamlingar. Uppmjukningen - duandet - kom så småningom och är nu allmänt. Mina barn säger du till mej, mina barnbarn likaså, och det verkar käckt. När det gällde att titulera främmande äldre kvinnor, så sa barn förr mest "moster" till dessa, var det en karl, så kallades han för "farbror" (fabroan och mosta), och kanske någon gång "hon" eller "han". Nu är det tant och farbror, förstås, så vida de små förskolebarnen inte helt enkelt frankt säger du till dem också. Och gör de det, så tar de väl inte så värst illa upp, så vida det inte är någon mycket gammal, som det lilla ordet "du" i detta sammanhang skorrar illa i öronen på. Jag kommer ihåg en liten sannfärdig historia, som belyser detta.

18.

ACC. N:R M. 13675:19.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det var för cirka 10 år sedan kyrkoherdeinstallation i Vissefjärda, och biskopen(Brillioth) med fru var förnämsta gästerna vid middagen efter akten i kyrkan.Den nyss avgångne kyrkoherden i pastoratet,prosten Thörn,var där också,och de som så hava kunde,bl.a. prosten T.,hade sin Vasaorden på bringan.Då kommer den nyinstallerade kyrkoherdens femårige systerson till prosten,som pratar med honom.Pojken säger då,pekande på prostens "vase":"Va ä dä för nåt?Vem har du fått dä av?"Det svarar prosten inte alls på,utan han stelnar till och grymtar något ohörbart,och det märks,att han är ond,ond på tidens osnutna ungar,som inte hade respekt för ålderdomen.Men prostinnan kommer och slätar av samt svarar i sin mans ställe,~~att~~ "att den har prosten fått av kungen för att han har arbetat så mycket". De intillstående tyckte det var pinsamt,och episoden stannade därför kvar i minnet.

I sällskap med vuxna människor måste barnen veta att uppföra sej på det enda riktiga sättet då:de måste vara stillsamma,tysta("hålla käken"),tills de blev tilltalade,svara på tilltal kort och hövligt,och om de blev bjudna på något,vara mycket nödbedda,ty det inpräntades noga i ungarna.Det var fint att vara nödbjuden,och bland de äldre kunde många

19.

ACC. N:R M. 13675:20.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

lustiga episoder uppstå. Lillturen måste barnen komma ihåg, ty de äldre var ju mycket noga med att gå fram på kalas och ta efter rangordning. Ja, somliga fick man nästan dra fram till bordet, när deras tur kom att ta för sej av läckerheterna. Och det berättas, att när värdinnan skulle bjuda till bords, var nästan alla försvunna: gästerna hade gått och gömt sej, somliga i uthusen, andra t.o.m. krupit under dessa, och man fick bokstavligen "dra" dem ur gömställena. Barnen skulle likna de äldre även i fråga om nödbeddhhet, det hörde till god ton i uppfostran. Pojkarna lyfte inte på mössan, utan om de skulle hälsa på prosten eller skolläraren, i annat fall nickade de bara och sa "godda" eller "gokväll"! "God afton" fick man inte bruka, ty det lät för herrskapsaktigt. Far nickade ju också, när han hälsade, utom till "patron" eller prosten, medan däremot mor neg, när hon hälsade, antingen det var på låga eller höga.

Att hälsa på föräldrarna var inte vanligt bland barnen under min uppväxt. Det hade synts för tillgjort och "pjåkigt". Det förekom aldrig och inte heller bybor emellan, åtminstone inte alla gånger. Och inte heller brukade bybarnen hälsa varandra alls, de bara träffades och började leka. Nu användes ordet "hej" som hälsning i tid och otid många gånger 20. / per dag mellan kamrater i by och skola.

ACC. N:R M. 13675:21.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

21.

Min far, hemmansägaren August Gustafsson, Fåglasjö, Vissefjärda, som var född 1845, berättade en liten historia från sin barndom - för jämt hundra år sedan alltså - som rörde sej just om uppfostran till artighet och belevenhet. I byn bodde en gammal undantagsgubbe, som hette Magnus Säf, vanligen benämnd Säfva-Massen. Han var som ung med i finska kriget 1808-1809 samt hade avancerat till korpral, men efter krigstjänstens slut blivit bonde i Fåglasjö. Far omtalade, att Masse, när han skulle vara riktigt fin, hade stämpiska, och han ville bibringa bypojarna fina maner. När han träffade på dem, hade han dem till att tacka samt skrapa med foten samt därjämte kyssa på hand, allt samtidigt. Ingen tordes neka, när den gamle korporalen kommenderade. Det värsta av allt, sa far, det var kyssandet på gubbens hand, ty ovanpå den satt en stor och otäck vårta, och det var just på den, som pojarna skulle kyssa! Utstuderat elakt och skämtsamt på samma gång. På grund härav förundrar man sej inte över att pojarna höll sej på behörigt avstånd, när korporal Säf var i faggorna!

FÖRBUD OCH HOTELSER.

För att inte behöva ta till riset eller käppen eller ge örfilar och lugg så ofta, brukade man skrämman småbarnen för många hemska saker, som

ACC. N:R M. 13675:22.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

skulle avskräcka för olydnad och odygd och med sådant sammanhängande. För att nu ta först i ordning med frågelistan, så gav föräldrarna sina telningar bl.a. den regeln, att man inte fick härma några med lyten el- t.ex. gamla människor med egenheter, ty då gjorde man synd, och så kunde barnet självt som straff bli sådant, som den det härmde. Att snurra med händerna, som man gör när man nystar, kallades att "nysta garn åt den on- de", och så fick de inte göra. Spilla på sej, när man åt, var inte fint att göra, och barnen förmanades att akta sej, för "annars kommer skatorna och flyger av med dej." Göken fick inte härmas, ty "då bloar ^(hänger av) tumman på han". Om barnen var ute och grävde, skulle de akta sej för "grimsen", som bodde i jorden och var en slags mask eller larv, för om den bet i fingrarna, så ruttnade de av. Däremot om de vände en "toanbagg", skalbagge, rätt, om den låg på rygg och inte kunde komma på rätt köl av egna krafter, så var det en Gud behaglig gärning och renderade hjälparen sju synders förlåtelse. Det var inte bara barnen, som skulle ihågkomma detta, även andra fick sam- ma förmån för liknande gärning. Att slå ihjäl ormar kunde ju även en 5- 6-åring göra med stenar eller en stake, och ormar var "den falies" kräk, som skulle utrotas. Och för varje orm, som ihjälslogs, blev också sju syn- 22.

ACC. NR M. 13675:23.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

der förlåtna. Man kan antaga, att både små och stora för dylik "avlat" ansträngde sej att vända skalbaggar rätt och slå ihjäl ormar så mycket de orkade. Men ormliket skulle oskadliggöras, säkrast genom att lägga det i en myrstack med röda stackmyror, för om man inte gjorde det, kunde det ur den döda ormkroppen uppstå "hjulormar", som bet sej själv i rumpan och förflyttade sej rullande som ett hjul. Detta gick så snabbt, att en hjulorm lätt upphann en flyende människa.

De större av förskolebarnen lekte ofta präst, pojken steg opp på en pall, och som kapp hade han bundit på sej där bak mors förkläde eller schal. Han hade varit i kyrkan och sett prästen i kapp. Men leka begravning var farligt, det fick man inte göra. Då kunde kanske far eller mor eller de själva dö, och det skulle väl inte barnen vilja. Och så blev Gud både arg och ledsen, för det var ju synd att leka med döden. Alla sådana förmaningar var vanliga, och många andra varningar förekom nog.

Något som var alldeles särskilt farligt och syndigt var tummandet på och lekandet med könsdelarna, egna eller på något annat barn. Det var så skamligt, att ^{till} den, som gjorde så, kom den farlige i skepnad av en stor, svart hund med eld i gapet och tog ^{fram} med sej till "dä falia" (helvetet).
23.

ACC. NR M. 13675: 24.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Även småbarn hade intresse för könsorganen, de erfor en viss njutning av beröringen med sina egna, och om två eller flera barn i småbarnsåldern låg i samma säng, kom de kanske att ta varandra mellan benen och fingra. Fick mor se sådant, då var det klippt, och smäll på fingrarna och hemska varningar blev följd. Var det särdeles ont om liggplatser, som t.ex. i småstugorna, fick ofta pojkar och flickor ligga ihop i sängarna, och då blev "pelandet" mera intressant, då de kom underfund med att de var olika i "arsen". Rejåla föräldrar aktade sej för att placera barnen ihop på detta sätt, n.b. om de hade gott om sängutrymme, annars gjorde de vad de kunde för att förhindra leken med könsdelarna.

För att inte småbarnen skulle råka ut för farligheter, av vilka det fanns så många att akta sej för, fick barnen dagligdags höra av modern, att de skulle se upp. Det var brunnen, som vaktades av brunnsgubben, och han var farlig att komma till. Han bodde djupt ner, nära "det farliga", och hängde de på brunskaret, kunde han sträcka upp armen och dra ner dem till sej. Sjön skulle de vara rädda för, för där bodde den stygge Näcken, som ville locka till sej barn samt ta dem med ut i vattnet, så att de sedan aldrig mer kom upp till mor och far. Näcken skapade sej till en häst,

ACC. N:R M. 13675:25.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

25.
som fredligt gick och betade på stranden, och kom barnen nära honom, så gjorde han sej så liten, så liten, att barnen lätt kunde kliva opp på hans rygg. Men när de väl kommit opp, blev han skyhögt stor, så att barnen hisnade och inte vågade hoppa av, och sen for han med några skutt ut i sjön och försvann med ett huj. Sådana sagor skrämde barnen, så att de inte vågade sej till sjön i brådrasket, utan att någon stor var med.

Var barnen olydiga, så kom "glöpsona", gluffson, och hon var mycket hemsk och mycket farlig. Hon sprang rakt mellan benen på folk, och hon var så vass i ryggen, att hon skar itu människan i två delar, från "grenet" och ända opp. Hon kunde blidkas genom att kasta en brödkaka i hennes öppna gap, och från att bli ituskuren kunde det gå att skydda sej genom att slå benen i kors. Men vem kunde vara tillreds med allt detta på ett ögonblick? Bäst att laga så, att "sona" aldrig visade sej, och det gjorde den inte, om barnen var snälla.

När man slaktat grisen, så fanns det en bit på den, som barn skulle akta sej för att äta, nämligen rumpbiten. "Äter du opp grisarumpan, så växer du neråt", och det ville inte barnen, de ville bli stora som far och mor. "Växa neråt som sorumpan", det var ett talesätt i min barndom. Men
25.

ACC. N:R M. 13675:26.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

far tog och åt opp den biten med god smak, men han var ju redan stor, så han behövde inte växa mer, och för resten bet det inte på de vuxna. Likadant var det med "arsakorven", den blodkorv efter såväl grisar som andra slaktdjur, som var gjord med ändtarmen som fjälster. Även den avskyddes av barnen, så den blev också på fars lott.

"Bosen" var något mystiskt väsen, som barnen skrämdes för. Tydligen var det en drake eller en orm, men farlig var den i allra högsta grad. Bosen tog och bet och rev de barn, som var särskilt stygga och den var tydligen liksom glupson och den svarte hunden med eld i munnen utsänd från det farliga av den farlige själv. Ett uttryck ^elevår ännu kvar: "arg som en bose", men jag har inte lyckats få svar på vad som menas med det. Det blir bara svarat, att en bose var mycket argsint, att vara arg som en bose betydde bara, att personen i fråga var ilsken i allra högsta grad.

När barnen var i förskoleåldern lekte flickor och pojkar rätt ofta med varandra, men snart drog sej pojkarna för sej själva och flickorna för sej. När barnen blev inemot skolmognaden, så hade man redan skilts åt och lekte knappast aldrig ihop. Gjorde en pojke det, fick han höra av de andra pojkarna att han var en "däk-pojk", och det var nättopp det värsta

ACC. N:R M. 13675:27

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

skällsord, som kunde slungas ut mot en 5-6 års pojke. Följden blev också, att pojkarna, när de närmade sej skolåldern - man började småskolan den tiden redan vid 6 års ålder - var pojkar och flickor skilda åt i två lag-ger vid lekarna. Men när flickorna gungade eller annars när klänningen slängdes opp, var pojkarna nyfikna på att titta efter, "hur långt det var till påsk". Också när flickorna badade - naturligtvis badade alla lands-barn spritt nakna - gömde sej pojkarna i buskarna för att "glo". "Leker du med däkorna, ha, ha, ha, så blir du en käring. Då får du inte va mä oss o. ha roligt", med sådana ord från kamraterna kunde man inte annat göra än helt avstå från lek med flickor, även egna systrar, i det senare fallet åtminstone officiellt. I hemmets vrå var det en annan sak.

Det skrämdes ofta för folk, som var särskilt farliga eller såg an-skrämliga ut. Sotaren kom ibland för att från köksspisen springa genom pipan och upp på taket. Han var svart och hemsk att skåda, och barnen antog att "den falie" var lik sotaren. Att de sålunda var i mors närhet, när sotaren steg in och frågade, om det skulle sotas, kan man inte undra på. En annan var "rackaren", som för 60 år sedan verkligen fanns ett exemplar utav i denna trakt, den siste av sitt "yrke". Kalle Skata eller Skat-Kalle

27.

ACC. N:R M. 13675:28.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

var hans öknamn, men nåde den som sa det till honom! Liten och gammal och hopkrumpen var han, klädd i bonjour och randiga byxor samt med plommonstop eller en korsning mellan storm och stop på det skalliga huvudet såg han besynnerlig ut, blicken var dolsk och skvallrade om, att han trots åldern inte var att leka med. Under armen bar han "rackarns isterpåse", i vilken han sades förvara sina hästslaktarknivar men som också användes att stoppa de hoptiggda bröd- och fläskbitarna i. Men om inte gubben uppväckte förskräckelse, så var det hunden, som ständigt följde honom i hälarna och som var en riktig byracka och ilsken som bara en sådan hund kunde vara. Ja, för rackaren skrämde föräldrarna sina småbarn, så att de skulle bli riktigt snälla och lydiga: "Om du är stygg, så ska jag lämna dej till Skat-Kalle, näst han kommer, så tar han och stoppar ner dej i sin isterpåse!" Det ville naturligtvis inte pojken eller flickan, och så blev de ^{nu} sälla och lydiga för tillfället åtminstone. Jag hörde också detta uttryck: "Agust, om du inte låter bli då dära, så ska ja sä te rackarn, att han "gilla" (gälla, kastrera) dej!" Det visste Agust, vad det var, ty han hade sett på, när far eller någon granne "förämdrade" tjurkalven, så det skulle bli en stut och sedan oxen av honom, samt galtgrisarna, som rå-

kade ut för samma omilda behandling, de skar bort det som var mellan benen, och pojken ryste vid tanken på det. Rackaren kunde också det där med att "gilla", och knivarna i isterpåsen skulle vara till sånt också. När barne^{-m} åt, så om de skar av bröd på kakan på bordet, så fick de se till att de inte vände kakan sedan med översidan neråt, för då hade rackarn, om han kom in just då, rättighet att ta brödkakan från bordet och stoppa den i sin påse. Det sades väl nu mer på skoj, men i ännu äldre tider hade det säkerligen menats riktigt allvarligt.

Bönderna hade i hög grad den inställningen, att alla, som var löskekarlar, var av sämre sort än de själva, likaså alla torpare och backstusittare, eller med andra ord uttryckt, dem som inte hade gård och grund. Undantag för präst o. klockare, länsman och handlare, förstås.

Så var det förutom de nämnda även andra lösa personer, som man skrämdede ungarna för: luffare eller drivare, knallar och judar osv. En som ansågs trollkunnig, Långe Finnen, var den farligaste av alla, för han stod i förbund med "den falie". En i min barndom hemsk figur skrämdes vi för, så att vi inte skulle gå långt från husen, ~~var~~ "rymlingen", en förbrytare som hade lyckats ta sej ut från häktet i Kalmar och som höll till i skogarna. Den
29.

ACC. N:R M. 13675:30.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

blev man rädd för, åtminstone en tid framåt. Det var alltså många skräm-
skott, som föräldrarna använde sej av för att fostra sina barn, här gäll-
de det de minsta - de inne i skolåldern var inte lättskrämda av sej -
och märkvärdigt nog tog de ingen eller ringa skada av alla de hemska o-
drastiska förbuden och åtföljande hotelser. Det var väl så, att de reage-
rade knappast för det till slut, liksom en oxe, som fick mycket stryk, in-
te brydde sej om "slyan" eller piskan, om körkarlen begagnade den för of-
ta och för hårt.

Föräldrarna till den nämnda generationens barnkullar var födda om-
kring mitten på 1850-talet, och när de var barn, så var föräldrarna ännu
strängare i sin uppfostran, och så kom det sej, att föräldrarna av 1890
skulle fostra sina barn på samma sätt som de själva blivit. Men uppmjuk-
ningen hade börjat i alla fall på vissa punkter, och sedan har takten ö-
kats fram till nuvarande tid.

I min barndom hörde man många spökhistorier berättas, andra hemska
saker också, såsom om rövare och tjuvar, och man skrämde barnen till lyd-
nad även genom att tala om Odens vilda jakt, om Tomaskvällens faror osv.
Föräldrasträngheten och vidskepelsen gjorde barnen rädda, blyga i uppträ-
30.

ACC. N:R M. 13675:3/.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

31.

dandet inför vuxna, inför främmande, samt framför allt mörkrädda. Särskilt känsliga barn tog säkert stor skada av spökhistorierna, som de äldre berättade vid brasan om vinterkvällarna, så att de hade svårt för att sova i mörkrum eller ensam och var rädda att efter mörkrets inbrott vara utomhus. I mörkret kunde spöken av alla slag finnas, där kunde gömma sej farliga människor, och på ljusa dagen kunde man möta sådana också på vägar och lite varstans, varför dessa småttingar helst ville hålla far eller mor eller någon annan stor i hand för att känna trygghet. Men rädslan växte bort med åren, man skrattade åt spökerier, man förstod, att föräldrarna överdrivit betydligt riskerna m.m. Men att ha en "buse" för att få barnen snälla är inte heller nu ovanligt, när mammorna inte ser sej nån råd för att få pli på ungarna: sotaren har ännu inte lagts på hyllan som skrämselmedel, även polisen har använts som hotelse, och inte minst - PAPPA! "Vänta du, tills pappa kommer från jobbet, då du!" så kan mamman av i dag också uttrycka sej, när ungen varit elak och lat eller olydig. Det ser ut, som om det inte gick att avvara denne "hämnare" för att barnen ska bli välartade, snälla och präktiga. Och nu är det enbart ^(varning för) denne, ^{min} för ⁻¹¹ följde sträng aga, om varningarna inte togs ad notam.

ACC. N:R M. 13675:32.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

PLATSTILLDELNING I HEMMET.

På vintern bodde samtliga familjemedlemmar i det stora vardagsrummet, som uppvärmdes av den väldiga öppna spisen av gråsten, och där också all mat lagades, även sommartid, så vida man inte då i somliga hem använde den stora öppna gråstensspisen i köket, för kokspisar hade ännu för 60 år sedan icke börjat komma in i stugorna. Här i detta stora rum, som det måste eldas ständigt i under vintrarna, med ris och pinnar, med "fåraris" och "feastubbar", - gamla stubbar, upptagna ur mossarna, tjärrika och som brann och lyste bra - varvid rummet delvis erhöll lyse från brasan, för fotogenen måste sparas så mycket som möjligt. Här vid spisen under långa vinterkvällar kardades ull och spanns ull och lin, far och drängen skar selpinnar och räfspinnar eller band kvastar av björkris, barnen läste sina läxor, och de mindre barnen hörde på eller lekte på golvet. Men om det var varmt och ljust och skönt omkring spisen, så kunde det vara kylslaget längst från spisen, och inte underligt, för den vida skorstenspipan sörjde för, att den mesta värmen gick upp i luften. Innanfönster saknades då i alla boningshus, varför de isbelagda rutorna också gjorde sitt till att hålla det mesta av vardagsrummet utkylt. Elden måste därför brinna

32.

ACC. N:R M.13675:33.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

33.

till framemot midnatt, varefter man sedan åter gjorde eld vid 5-tiden på morgonen. Ofta saknades spjäll i spisen, och om det fanns, var man rädd "lägga ner lämmen", då man kunde befara kolos.

Hade man inte haft sina präktiga sängar att krypa ner i, när vinternatten var kall, skulle stugornas invånare stått sej slätt. Man använde nämligen allmänt fårskinnsfällar samt tjocka sticktäcken, och det var de förstnämnda, som gjorde susen. Vår torpare, som tillika var träskomakare, brukade ha getter, och deras skinnfällar i sängarna bestod av get- och killingskinn efter den gamla rasens getter, för skinnen var antingen vita, svarta eller brokiga samt med lång ragg. Fällarna var alltså som räddade folk från att frysa sej fördärvade om nätterna, men de samlade också loppor, och det var inte gott att ta reda på dem där. Därför hade man ut fällarna samt piskade dem och lät dem hänga ute någon timme i kylan. Dessa fällar kom sedan ur bruk, och i stället kom filter, medan sticktäcken fortfarande fanns kvar. Bönderna tog sedan dessa fällar till hästtäcken, andra fällar, de bästa, brukades vintertid i slädar och fjädervagnar, när man for till kyrkan eller annars färdades lättskjuts med dessa åkdon. Täcket, som fällen var fastsydd på, var vävt av "skinnahår", nöthår

33.

ACC. N:R M. 13675:34

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

från garveriet, eller av olikfärgat yllegarn, eller sammankardat nöthår och ull. Täckena var vackert randade i olika färger. Det finns nu inte så många sådana fällar kvar av dem, som för bara en mansålder sedan användes som sängutrustning i bondhemmen.

Lakan hade man i var säng, men endast underlakan. Underlägget var en madrass av råghalmshackelse, under ^{de} dynan under huvudet var fylld med havreagnar, den översta med fjäder. En och annan bolster fanns i husen, men de togs fram endast då man skulle bädda åt främmande. Somliga bönder och backstuginvånare tog ofta mot luffare och gårdfarihandlare, och någon enstaka gång fick de av dem mindre trevliga efterräkningar i form av klädlöss, som husmor hade ett väldigt schå för att utrota, genom tvättning och bykning, ja, ibland sades det att man la sängkläderna i bakugnen, sedan man först eldat den lagom varm för att ta död på parasiterna men inte sätta eld på kläderna. Men i mitt hem var mor absolut omedgörlig, när dylikt folk bad om nattlogi. I ladugården fick de ju ligga, om de hade lust, men inte inne.

Några nattkläder existerade inte som nu används: man låg i enbart skjortan eller linnet, som användes om dagarna, kanske de vuxna fruntim-

ACC. N:R M. 13675:35

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

35.

merna använde nattröja, om det skulle vara särskilt högtidligt, som t. ex. då de fick barn och barnmorskan skulle komma på besök. Far och mor hade sin plats i en av dragsängarna, men ibland låg de i var sin säng men hade då i stället ett av barnen vardera som sängkamrat. De andra barnen låg i träsoffor eller s. k. sängstolar, liknande en träsoffa men bara hälften så lång. Både träsofforna och sängstolen hade lock av bräder, och när de sovande stigit upp på morgonen, kunde man skjuta ihop dem samt lägga på locken, varigenom sittplatser erhöles under dagen. Dragsängarna bäddades också upp och sköts samman, och överst las fina sticktäcken eller fällen. I dem fick inte sittas eller liggas på dagen. Endast katten hade tillåtelse att ta plats ovanpå de sängarna under dagarna.

Barnen låg ett par i var bädd, det var vanligast, och flickorna låg ihop med varandra och pojkarna tillsammans med varandra, sällan pojke och flicka ihop. Ofta delades barnen upp så, att en större flicka hade en liten syster i sin bädd och pojkarna en lillebror. För övrigt, om sängarna inte räckte till, lågs skavfötes eller också bäddade man åt några på golvet. Även dräng och piga skulle ligga i det gemensamma sovrummet vintertid, för man ville inte elda upp något annat rum extra för dem. Det var sålunda mycket trångt om utrymmet nattetid, trots att vardagsrummen var rym-
35. / ligt tilltagna.

ACC. N:R M. 13675:36.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sommartid blev det bättre, så att man inte behövde trängas med varandra i samma rum. Föräldrarna och de minsta barnen fortsatte att ligga i vardagsrummet, men då det fanns gott utrymme i bondbyggnaden, alltså flera rum såväl nere som oppepå, flyttade dräng och piga in i var sin kammare, och de större hemmavarande barnen la sej också på "skullen", som vindsvåningen benämndes. Var det hos torparna, så hade man en liten trång vind oppepå, dit man kunde komma med en stege genom en lucka i förstun, och då lades några madrasser på golvet där till sängplatser åt de större ungarna. Det blev deras sommarnöje. Sedan höet kommit in på sommaren, använde man ibland slindren som sovplats, underlag hade man, det var bara att ta med sej ett täcke samt kudde. Småpojckarna tyckte det var roligt att som omväxling få vara med om att "sova i höet" någon gång i sällskap med store bror eller drängen.

En soldat Stånggren i Stångsmåla (västra Vissefjärda) var ovanligt barnlagda, och mor Lotta måste var kväll sommartid "räkna in" ungarna, så att ingen fattades. Gjorde man inte det, så kanske - sommartiden - en liten hade lagt sej att sova ute, vilket inte var ovanligt, när sömnen överraskat den stackaren. Men föräldrarna varnade barnen för att sova utomhus,

36.

ACC. N:R M. 13675:37.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ty då kunde ormar krypa in i en. Också "örnastärtar" (tvestjärtar) var farliga djur, ty de kröp in i öronen och längre in i huvudet, och då blev folk "tosta" (vansinniga). En liten parvel i vår by, en av mina lekkamrater kunde inte av modern hittas vid läggdags: de letade över allt i huset o. kring gården, men förgäves. På morronen kom han in i stugan välbehållen, och då modern frågade honom, var han varit på natten, talade pojken om, att han legat i - hundkojan! Där hade han så somnat och inte hört ropandet på kvällen. Ja, det var besvärligt när familjen hade så många barn, som en familjefar yttrade, att det var "stugan full och fastan halv och en stor hop därutanför."

Det var alltså att göra det bästa möjliga av situationen i de stora familjerna när det gällde såväl sov- som sitt- o. ät- och liggplatser. Det gick bra, och trots besvärligheterna med kläder och mat, så växte barnen opp, blev vuxna och gav sej ut samt blev i regel prima människor. Hade barnen bara levat över spädk- och förskoleåldern, så gick allt bra, såvida inte det kom någon epidemi - difterien var den tiden den svårast härjande och ryckte bort någon här och var i byarna av dem, som var i skolåldern. Det grova brödet, mjölken, krösnamoset, sillen och - potatisen,

37.

ACC. N:R M. 13675:38.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

som gav vitaminer i överflöd och som efter något år tog kål på "skervan",
och så det friska livet sommartiden med barfotaspring, som gav hälsa o.
krafter, allt samverkade till att de flesta av de stora barnkullarna klade
rade sej.

Det var enkel kost, som bjöds den tiden i såväl bond- som torpstugor. Potatis och bröd var grundläggande födoämnen, mjölk fanns hos bönderna men lite av i de små torpen, och i de sistnämnda fick kaffet utgöra ersättning. Kaffe användes även hos bönderna, men endast två gånger om dagen: på morgonen och vid "merafton" (eftermiddagen), medan i torpen kaffet brukades nästan alla målen. Nu var det lyckligt, att man kokade svagt kaffe - man måste ju köpa den varan - ty annars hade väl barnungarna tagit allvarlig skada av den dieten. Kaffe och grovt rågbröd, kanske med lite smör på eller med en liten fläskbit, var morgonmålet för små och stora. Från 3-årsåldern fick barnen äta vad som helst, dessförinnan lade man i bondhemmen an på mjölkdiet, men i småstugorna började barnen med kaffet ändå tidigare. Ja, det berättades att vår torpare t.o.m. hade katter, som tyckte om kaffe och fick sådant att lapa på ett fat i st.f. mjölktåren.

Vad var det då för rätter, som man hade hos den tidens bönder? Låt

ACC. N:R M. 13675:39.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

oss se!

Var det på vintern, så hade far och drängen ätit en bit bröd samt sovel, som sköljts ner med mjölk, innan de vid 3-tiden på morron gick ut att "tröska ofta" (tröska otta). När den så slutade vid 7-tiden eller då det dagats, var frukosten färdig att ätas, innan karlarna begav sej ut i skogen att fälla träd eller köra ihop virke. Alla utom de minsta drack kaffe samt åt smörgås till, eller också annat sovel, såsom fläsk eller en sillbit. Någon gång hade man kanske en ostskalk framme, och man drack ett flertal koppar kaffe till. Fanns inte sovel, så fick man nöja sej med att äta bara kaffe och rågbröd. Barnen lämnade de hårda skorporna till mor och far, som "soppade sönder" (bröt av dem i småbitar) och la dem i kaffekoppen att mjukna opp. De äldre hade i regel dåliga tänder, så det behövdes sannerligen med "blötläggning". Det var inte mycket att arbeta en halv dag på, men man hade inget annat val. Skolbarnen åt detsamma, och de hade sen bara ett par smörgåsar eller bara brödsivor med en liten flaska mjölk till matsäck, och de kom inte hem förrän vid femtiden på e.m. De fattiga torparna hade ändå sämre att ge sina skolbarn, kanske bara en bit bröd utan sovel alls.

39.

39.

ACC. N:R M. 13675:40.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det hade varit än fattigare i bygderna femtio år tidigare, så att när Vissefjärda socken byggde sitt första skolhus 1838 - 4 år innan folk-skolestadgan utkom - på initiativ av den kraftige och initiativrike föregångsmannen prosten J.G. Uddenberg, kom många fattiga barn till skolan utan någon matsäck, då föräldrarna inte ens hade bröd att sända med dem. Prosten lagade därför, att stämman anslog medel till utdelning av mat till dessa barn på middagsrasterna i skolan, så att vart och ett av dem skulle få en fjärdedels liten brödkaka samt en halv sill till middagsmåål. Till dryck fick ^{de} mjölka "svarta kon", d.v.s. de fick gå till brunnen och dricka vatten till. Kan man tänka sej: regelrätt barnbespisning i Vissefjärda redan 1838! Men då frågan om barnbespisnings anordnande i skoldistriktet var före i skolstyrelse och fullmäktige i fjol, så avslogs det av de borgerliga ledamöterna, som har majoritet!

Det behövdes stort matbord förr i tiden, då man som t.ex. hemma hos oss var ständigt 10-12 st. Antingen hade man ett stort runt bord eller ett slagbord, som efter måltiden kunde fällas ihop samt ställas undan. Alla som det kunde fick sitta vid bordet, husmodern kanske satt och åt vid spiselhällen, då hon hade att passa opp på man och barn. Även en gammalfar eller gammalmor skulle ha mat, så det gick åt en hel del till att 40. / mätta så många munnar.

ACC. N:R M. 13675:41.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

41.

Placeringen vid matbordet skedde utan bråk, för var och en hade sin givna plats. Mindre barn, som fick sitta vid bordet intill en stor, blev betjänad av denne, en större syster t.ex., som lade för barnet dess portion, bredde deras smörgåsar, skar sönder fläsk och kött osv., och sedan fick dessa småbarn äta med en midre sked eller plocka i sej med "de fem", för ge dem knivar att handskas med var inte tillrådligt, då de kunde peta sej i ögonen med dem eller skära sej i munnen. Gafflar hade man inte i vardagslag, och de äldre hade väl också lite svårt att begagna sådana, om det var kalas, och brukade helst det redskap, de mest var vana vid, kniven. Matknivarna i vardagslag brukade ofta vara hemmagjorda (dänglasknivar) gjorda av bysmeden Daniel i Stångsmåla (därav namnet), och man åt även ägg (kokta) med knivar.

Barn har ju alltid haft behov av att leka, detta är deras "arbete", och särskilt var de långa vintrarna med så gott som ständigt innesittande prövande för modern. Barnen måste sysselsättas, annars blev de griniga och slöa, och det gällde därför att försöka hitta på något för dem att syssla. Den minste var lätt att roa: fick han en träsked och en bleckbunke, kunde han sitta och slå trumma och ha roligt åt detta, eller kanske

41.

ACC. N:R M. 13675:42.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

han fick låna kaffekvarnen att veva på. Husmor var emellertid noga med, att barnen inte fick leka med sådana saker, som kunde slås sönder eller annars förstöras. Naturligtvis var det i det stora vardagsrummet, som barnen på vintern uppehöll sej under såväl dag som natt, således även under det de lekte. Att gå ut i andra rum, om det fanns sådana intil, var ju mindre lämpligt, då där var iskalit. Några egentliga leksaker, köpta färdiga, hade barnen inte mycket av, de fick försöka roa sej med enklare och billigare saker. Flickorna i förskoleåldern kunde med lite hjälp av mor eller stora syster vrida ihop en docka av lite tyglappar, kanske man rent av kunde leta reda på ett litet dockhuvud av porslin i en låda, och så hade flickan sysselsättning med dockan dagligen. Den låg också jämte herne om natten och gavs också namn, t. ex. Rosa, som man ansåg vara ett förtjusande namn även på en docka, liksom på en söt kvigkalv i ladugården. Var flickan nästan i skolåldern, kanske hon ibland fick hjälpa mor att "spilta tutor" (spola tråd på pappersbitar för vävningen), och då var hon lycklig över att kunna hjälpa mor. De barn som var i den åldern hade då för tiden inte mycket av bilder, i tidningar eller böcker, att titta på, men någon gång kunde de få se bilder i skolbarnens naturlära,apor och

42.

ACC. N:R M. 13675:43.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

43.

och lejon samt i småskolans läsebok, en bild för var vokal. Pojkarna hade lek med avsågade "trillor", som rullades på golvet, bollar av svamp som växer utanpå trädstammar, t.ex. björkar, bollar gjorda av en tyglapp, på vilken man nystat på garn. Med bollar lekte naturligtvis även flickorna gärna. Någon gång kunde det hända, att man köpte till pojken en knallpulverpistol eller kanske ett enkelt munspel, och då blev det rumstering i stugan med knallar och spelning. Far eller drängen kretade kanske en kväll till någon leksak åt pojkarna, en liten vagn kanske, en "spinnkäring" eller en "nickegubbe", och sådana leksaker hade de nöje av länge. Flickan eller flickorna i 5-6 årsåldern måhända bad mor om att få lära sej sticka, och det hörde till uppfostran, att barnen så tidigt som möjligt fick lära sej "något nyttigt", ^{och} det fick de, förstås. Dessa 5-6-årsbarn måste också förbereda sej för skolan lite, och i den på marknaden inköpta ABC-boken fick de börja lära bokstäverna, och detta arbete stimulerades genom att tuppen "värpte" något trevligt eller gott: en peng, ett fint bokmärke, en karamell eller kanske bara en sockerbit. Ja, det var förunderligt hur det för en påhittig mor gick att sysselsätta småbarnen under vinterdagarna, och när de väl fått lite rutin, började de själva med

43.

sina lekar eller småsysslor, så fort de vaknat på mornarna. De stora barnen hade också lekar och arbete jämsides med småsyskonen under vinterns kvällar, men på dagarna var de antingen i skolan eller ute i snön eller på isarna, högg ved och drog in sådan med kälke, och hade en massa andra sysslor för sej.

Det gick inte att ha några dyrbara eller nya möbler och dylikt i ett vardagsrum, där så många skulle vistas och där barnen skulle vara med sina lekar och där det skulle vävas och spinnas, kretas och göras mycket annat. Stolarna måste vara oömma, grovt gjorda samt helst omålade, för de små barnen brukade välta kull dem på golvet, använda dem som slädar eller gunga med. I den kalla "ytterstugan", som var finrummet i många hem, eldades vintertid endast då det var bjudningar eller någon främmande skulle ligga där på natten, och det rummet var det förbjudet för barnen att vara i annars också. Vardagsrummet - boningsrummet - var en värld för sej, här åt man och sov och arbetade och lekte samt lagade maten, det var ett stöj och stim om kvällarna, det sjöngs och berättades sagor, spökberättelser m.fl., här lästes läxorna, högt av alla, gamlamor eller -far läste i bibeln och psalmboken, och far kanske hade en tidning, som kom ett par dar

44.

ACC. N:R M. 13675:45.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

i veckan, Smålandspostens Veckoblad eller Aftonbladets Halvveckoupplaga med Lantmannabladet och Brokiga Blad. Tidningarna fick inte barnen riva sönder, de gömdes sorgfälligt undan, men ungarna fick titta på bilderna om de var särskilt rädda om tidningen. Särskilt Brokiga Blad tyckte barnen var fin, då omslagssidorna ju var i färg. De större barnen fann där gåtor och ramsor, som man kunde ha roligt av att lära sej utantill och använda vid lekarna osv.

Mest höll småbarnen till och lekte på golvet: de räckte inte så bra upp till bordet för att rita eller skriva på griffeltavlan, och på golvet kunde de också leka med kisse eller med hunden - hundar hade nästan alla familjer på den tiden, också i torp- och backstugorna - medan de stora satt omkring spisen eller fotogenlampan på bordet, var och en med sitt. Man la sej tidigt i allmänhet under vintrarna, för karlarna skulle tidigt upp och tröska, och barnen behövde sova för att orka med sitt dagsverke, som var lek för de minsta och skolgång för de större. Sedan barnen lagts, satt de äldre ^{en} oppe ^{en} liten stund, såvida inte mor satt oppe till 11-12 för att bota, vad slitvargarna rivit sönder under föregående dag. Far hade att i det kalla köket koka svinpotatis med "fåraris" - det som var kvar, sedan 45, / fåren ätit upp lövet - samt med potatiskvarnen mala potatisen.

45.

ACC. N:R

M. 13675:46.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Visst hade småbarnen saker, som de kunde kalla sina egna. Den allra minsta, sedan de hade lärt att gå, fick sej en pall, som för dem var lagom hög att sitta på och som de bar med sej genom att sticka handen i handtaget i sitsens mitt. Den pallen var bra att ha att stiga upp på, när ungen ville ta en titt på t.ex. matbordet eller kliva upp på soffan. När lillen sov kunde mor ha den att sätta fötterna på, när hon sydde eller stickade. En docka eller boll eller annat var alltid personlig egendom, och det var inte lönt för någon av syskonen att "röra" den, även om den för tillfället inte brukades av ägaren. Kiv av sådana orsaker hörde naturligtvis till "ordningen" för dagen inom en stor barnskara.

Ofta hade varje barn var sin låda eller ännu bättre var sin koffert eller skrin, där det var lås och bom för och där de kunde förvara sina dyrgripar, om de hade sådana, och det fanns det ju fast i våra ögon ganska värdelösa ting. Jag minns att en av mina storebröder hade fått "ärva" ett sådant "skrin", en kista i miniatyr, 70x50 cm med lädicka och allt komplett. Han hade i detta, till vilket det fanns hänglås, mycket smått och gott, bl.a. lösa blad - priskuranter i färg - från den nystartade firman John Fröberg i Finspong, däribland även visitkortsprover med fina "rosor".

ACC. N:R M.13675:47.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

47.

på.Dessa saker gick som bytesvaror med småsyskonen,då brodern fick in kakor,karameller,slantar osv.Vi småbarn blev nog ganska uppskörtade,antar jag,men belåtenheten från vår sida var dock stor i alla fall över förvärvet av de färgstarka trycksakerna.Det här skrinet hade min far låtit göra hos en snickare,och en målare hade dekorerat det,ty fint måste det vara,enär far skulle ha det med på "excisen" på Kronobergshed 1866.Den övningen var hela 15 dagar,sa han,och i skrinet tog han med sej lite godsaker att ha mellan målen på heden:där fanns bröd och smör,ost,brynost,ett stycke spickefläsk,ett dito fårlår(fårfiol),~~en brynost~~ samt en kanna brännvin,för egen användning samt till att bjuda kamrater på och icke minst - "bestå" på kitsliga korpraler och ortens indelta soldater.Tog fludiet slut,gick det lätt att få påfyllning på närmaste gästgivargård.Jag minns det skrinet väl,och då bror min öppnade det för att göra "affärer",var man oerhört nyfiken på allt det,som han förvarade i det.Men "se och icke röra,det ska snälla gossar göra"!

Vad förvaringen av leksakerna beträffar,så var det i en särskild låda eller skrin alltså eller - om sådan förvaringsplats inte fanns - att lägga dem under sin säng,under slagbordet vid fönstret eller också

47.

ACC. N:R M. 13675:48.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

48.

i en låda i det stora skåpet. Man hade den tiden något som kallades "ugnen" och som var ett förvaringsrum med dörr vid sidan om den stora spisen och låg ovanför spisens förlängning åt sidan. Här förvarades då barnens både leksaker samt andra av deras tillhörigheter jämte mycket småplock, som städades undan efter barnen och de stora med. Här gick det bra att lägga våta vantar och strumpor till tork, dito stövlar och känger m. m. Men överst vid taket över den stora spisen hade fars pengapung sin plats, ur räckhåll för alla småttingar, samt paketet med "sprättspetor", de så farliga tändstickorna med fosfor på. När det skulle handlas eller läggas i påfyllning togs den ner, och då var småbarnen framme för att få en tvåöring, antingen som betalning för ett ärende eller arbete eller för intet, och den gömde man noga, tills "Greva-Fia", kakkäringen, kom, eller "Sammel Orre", vilka båda hade karameller och bröstsocker eller kakor att sälja. Vi uppfostrades tidigt till att spara, och vi hade alla sparbanksbok med posten, fast vi tyckte inte det var vidare roligt att "sätta in" våra slantar utan hade hellre velat köpa gott för dem. Jag kommer väl ihåg ett visdomsord, som en gammal man på sin tid i min barndom sa till sina barn: "Gömmen skillingen, annars får ni inte kronan" och ett annat: 48.

ACC. Nr M.13675:49.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Arbeten,pojka,så få ni bå föan o kläj!"(Arbeta,pojkar,så får ni både föda och kläder!).

På 1890-talet var vi i vårt hem de första som hade julgran i bygden.Det var mina äldre syskon,som varit "ute" i världen och fått höra om nya sätt att fira jul,som började med gran i st.f. den vanliga ljuskronan av ståltråd,omvirad med silkepapper i olika färger,och så började de även införa julklappar!Något för oss barn mycket glädjande.Men någon tomte hade vi inte,utan de stora syskonen kom med paketen i famnen oppe från "kammaren".När de hördes i trappan,då stod vårt hjärta nästan stilla av ivrig förväntan.Det vi fick var små leksaker,såsom pulverpistolar,tennsoldater,ärtkanoner,smällare,pappersormar att blåsa ut,samt sagoböcker!! Det sista för de läskunniga av oss.Min äldste bror,som var för propaganda för sparsamhet,gav oss var sitt sparkort från Postsparbanken med 10 ditklistrade sparmärken a 10 öre,alltså 1 krona,och det skulle vi sen sätta in på våra sparbanksböcker.Den julklappen tyckte vi inte var något vidare skoj,men det var att tacka och ta emot i alla fall.Från föräldrarnas sida gavs inga julklappar,om man undantar lite nytt i klädväg:strumpor,vantar,halsdukar o.d.,vilka vi fått före jul för att

49.

49.

ACC. N:R M. 13675:50.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

vara fina till helgen, och så "julakäkor": herrar och fruar, hästar och grisar och bockar av vetedeg, köpta av Greva-Fian eller i handelsboden. De sattes på julafton opp i fönstren, lutade mot glasrutorna, och där skulle de också stå till "Tjuna-Knut". Men - alla kunde inte vänta, utan med berätt mod bröt man sönder julakakorna, så att de blev invalider, och sen fick vi ta fram dem till kaffet, sedan julhögarna från julafton hade försvunnit i våra kakglupska magar.

KLÄDEDRÄKT.

Angående när spädbarnskläderna utbyttes mot lämplig beklädnad för övriga barngrupper i förskoleåldern, så har redan i det föregående något sagts om detta. "Ärmarocken" hade både flickor och pojkar till 2-3 årsåldern, varefter det blev skillnad på könen i fråga om kläderna: pojkarna fick sina första byxor jämte tröja (kavaj) eller koltliknande plagg, för flickorna riktiga klänningar, nästan fotsida. Båda sorterna kläder benämndes "klänning" här på gränsen mot Blekinge. Min äldste dotterson hämtade för 15 år sen - han var då en femåring - mjölk åt oss på ett bondställe, där moran var född bleking. När pojken stiger in med sin flaska, säger moran: "Jaså, Lars-Olof har fått ny klänning." L.-O. blir arg, för frun är så

50.

oförskämd och kallar hans nya habit för "klänning", som bara tjejer har, och fräser till: "Det är ingen klänning, det är en kostym!"

För det mesta saknade pojkarna ytterplagg, såsom rockar eller dyl. En och annan från bättre situerat hem vräkte sej väl med något så fint, men då var det i st.f. rock en kavaj av doffel eller vadmal. Men för det mesta ansågs det onödigt med ytterplagg, då denna åldersgrupp av barn i alla fall vintertid höll sig stadigt inomhus, och skulle de tas med ut i ldugården, medan mor mjölkade, så knöt man in ungen i en varm schal. Lika-
dant var förhållandet med flickorna i den åldern: Schalen, en axelschal eller filtschal, fick tjänstgöra i st.f. kappa. Schalen kunde inte blott skyla och värma kroppen utan även huvudet knöts in i den.

Pojkarnas kläder sammanhölls med knappar, flickornas mest med hakar och hyskor, bägge i metalltråd, åtminstone haken men ofta båda. Någon ut-
smyckning med band och rosetter förekom knappast, åtminstone inte på vardagsplaggen, som var knäppta i ryggen samt med långa ärmar. Huvudsaken vintertid var, att plaggen var varma. Sommarklänningarna var mera utstof-
ferade med band och volanger, men långa ärmar skulle det vara även här. Ben och armar skulle skylas också av anständighetsskäl på flickorna, och
51. / den seden fortsatte upp i åldrarna: långa kjolar, långa ärmar.

Acc. nr M. 13675:52.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

52.

Naturligtvis användes spädbarnsplaggen även in i den närmaste förskoleåldern, om de var så pass hela och dessutom så stora, att det var lönande att ta på dem. "Pinkan" och tröjan därefter brukades då som vardagskläder undertill, men var de urväxta, var det kanske några underkläder av de större syskonens avlagda, ändrade eller sådana de befanns, som "ärvdes" av den lille minste. Nu var principen sådan hos bönder och småfolk på landet då för tiden, att när det syddes nytt eller omsyddes några plagg, så skulle de vara rymliga, detta var det första budet. Sen som nummer två kom, att kläderna skulle vara starka, hållbara, samt som nummer tre kosta så litet som möjligt. Passform var det inte så noga med: barnen skulle ha plaggen länge, och då behövdes det lite utrymme att växa i. Det blev slufsigt det hela, men det struntades det i, bara dessa tre fordringar hos kläderna uppfylldes. Det mesta tyget var hemvävt, utom möjligen till skjortor och särkar, både för sommar- och vinterbruk. Och för resten syddes gamla kläder om till barnen. Det var nödtvång, ty det var ont om pengarna, och det gick, ty det måste gå, men knapert var det, nästan lika mycket hos en småbonde med stor familj som i torpare- och hantverkareklasserna.

Acc.N:r M. 13675:53.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

53.

När det syddes nya underplagg till pojkarna, så bestod dessa i regel av en skjorta, sydd i samma modell som karlarnas: det var långa ärmar med "bryner", linningar nertill samt knappar där, vid halsen s.k. bröstlapp med linning kring halsen samt en knapp där. Vidare hade de ett liv, sytt att knäppas i ryggen med knappar, och om pojken inte brukade hängslen, så var det knappar framme och bak att knäppa fast byxorna på. Som underbyxor brukade de sy fast invändes vid linningarna pojkens sommarbyxor (hemvävda av bomull, randiga eller blåvita). Flickorna hade en särk, linne, med ärmor till armbågen, utan linningar, samt med linning kring halsen, knäppt med knapp (utan bröstlapp). Gammalmors särkar hade ärmor till handleden, medan de vuxna flickornas särkärmar slutade mellan axeln och armbågen.

Vid min barndom hade man slutat med att väva tyg till skjortor o. särkar utan köpte bomullslärft, blekt till fina plagg, oblekt till barn samt till vardags för äldre. Det fanns kanske en och annan gamling, som hade särk eller skjorta av hemvävt linnetyg, vilka plagg syddes så långa att de räckte nedanför knäna. Övre halvan var av fint linne, den övriga, "nederdelen", av grovt linne, vävt av "skättfall", skäktfall, vari vassa

ACC. NR M. 13675:54.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

54.

skävor ännu fanns kvar, som stack och skavde. Det kan man kalla sparsamhet! Dessa skjortor och linnen var praktiska på det sättet, att på sommaren i slätter och höbärgning, när det var mycket hett, alla andra plagg togs av och man arbetade i bara skjortan eller särken. Särskilt vanligt var det i mina föräldrars uppväxt, att pigor och drängar var så klädda under arbete på sommaren. Plaggen var så långa, att de ansågs fullt ut anständiga att bära enbart. Även yngre bland bönderna skrudade sej på liknande sätt i skördeanden.

Förkläden användes inte av karlarna eller knappast heller bland pojkar i förskoleåldern, sedan de erhölet byxor, medan däremot alla av kvinnfolken från vaggan (nästan) och till graven, klädde över fin- eller vardagskläderna med sådana. De var mest sydda av hemvävt tyg, som man antingen tillverkat själva eller köpt av någon väverska i orten, som sedan distribuerade sina alster i byarna. De var i allmänhet så långa, att de helt skylde klänningen: antingen var de med "smäck" eller också som ett slags ytterklänningar, knäppta bak och gående tätt intill halsen. Ärmar fanns ibland, men de var korta, ibland endast hål för armarna och liksom med ett rysch, som skylde axeln. De förra hade man som finförkläde,

54.

Skriv endast på denna sida!

de senare i vardagslag, antingen det gällde barn i förskoleåldern, skol- flickor eller de vuxna i hemmet (gäller förstås bara feminina). Eller också var förkläderna bara från midjan och ner till kjolkanten, randiga på tvären eller långsät samt med hemvävda band, åstadkomna på egen band- vävstol. De färggranna förkläderna lyste opp de gråa "opprevsklänningar- na" samtidigt som de skyddade klänningarna för smuts och fläckar av olika slag. Bårder fanns här och var på en del förkläden som prydnad, men dessa var köpta i handelboden samt mycket smala (1 cm.) Vid vissa grovsysslor: slakt, bykning och tvätt, skurning, linbrytning, kardning, skäktning samt spinning av ull och lin, hade kvinnorna midjeförkläden av säckväv (jute) som man erhöll då mjöl köptes i handelsafären säckvis. Säcken tvättades, delades opp i ena sömmen samt i bottnen, och av varje säck blev det så ett brett midjeförkläde. I vår tid har dessa säckför- kläden ersatts med förkläen av galon eller dylikt ämne. Om småpojkar na någon gång påsattes förklä, så var det då de skulle äta, så att de inte spillde ner sina kläder. Men då kunde mor ta ett gammalt flickförkläde i st. f. att låta sy nytt till pojken, som inte var trakterad över att bli klädd som en däka.

ACC. NR M. 13675:56.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

56.

Vad pojkarna i 5-6 års ålder beträffar, så brukade de ju vara ute i det fria vår, sommar och höst mest, och på tidig vår och höst kläddes de lite varmare, även om det inte var några särskilda överplagg. Så tog man på dem bl. a. en halsduk, som knöts samt stoppades ner under tröjan (kavajen) så att den breddes ut strax under hakan samt neråt, så att det skulle ge skydd åt bröstet också. Bondekomiker har man sett utstyrda med sådana halsdukar, stoppade ner under den stora västen och hängande ner under denna. Precis så hade småpojkarna (och även äldre) halsdukar anordnade. De var randiga och rutiga och granna i rött och grönt och alla andra kulörer dessutom samt av riktigt prima ylle. Även små flickorna kunde paltas på vid utgång med en i hast funnen dylik halsduk men då virad ett par varv kring halsen samt fäst med en nål på bröstet. Men flickorna kunde även snos om en s. k. axel- eller "slängschal" som skydd mot regn och kyla.

Bland "herrskep" denna tid var sjömanskragar mycket modernt till småpojkarna och - flickorna, men bland bonde- och torparklassen hade de inte kommit. Det var först ett par, tre årtionden senare, som dessa barn kom att klädas på det sättet, och likadant var det med moderna bland de

56.

ACC. NR M: 13675:57.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

äldre: först kom de till överklass, sedan medelklass och sist till landet ^{-d/}blan/allmogen.

Vid 1890-talets slut hade småpojkar vid 5-6 år samt skolpojkar och även äldre manfolk, alltså praktiskt taget allesammans av mankön, börjat köpa i handelsbodarna ett slags "förhänge", som de kallade "fattigdomsbevis", ett s.k. bröstveck, bestående av flanell samt mitt på detta en fastsydd sammetsbit, triangulär med spetsen riktad neråt, och denna sammetsbit var med maskin broderad med blomstermotiv i alla färger. En liten, ett par cm hög krage av celluloid, var fästad vid halslinningen, och det hela knäpptes med en knapp i nacken. Hade man alltså ett sådant "förhänge" på sej, så slapp den kanske smutsiga skjortan synas, och därmed var något mycket väsentligt vunnet med "beviset". Skulle pojken vara "fin", så kunde han bli detta i en hast utan att behöva byta skjorta, och samma var förhållandet med de övriga manfolk, som hade sådana bröstveck. De brukades inte i vardagslag utan då det var fråga om att fara bort nånstans. På samma sätt med halsduken: den kunde inte bara värmas utan också skyla över smutsiga bröstlappar och linningar på skjortan. För att skyla de smutsiga "brynerna" på skjortan hade man muddar

57.

ACC. NR M. 13675:58.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

58.

av stickat ullgarn, mörka, eller lösa manschetter av svart tyg, att knäpas med knappar, och de gjorde likaså dubbel tjänst: skylla smutsen samt värma. På liknande sätt var det med de stärkta "lösbrösten" med styv krage, vita, som fr. o. m. konfirmationsåldern manfolken knäppte över för att synas rena och fina, men underkläderna kanske var "svarta som pipan". Emellertid var det inte alla, som köpte "fattigdomsbevis", namnet ger ju antydning härom, utan mer de sämst situerade bland bönder samt av torpare och annat fattigt folk. Mollskinsbyxor och fattigdomsbevis, det var denna tid uniformen för de sämst ställda på landsbygden. Bland mollskinsbyxor minns jag särskilt den brungula och den mörkgrå sorten, vilka brukades här i orten. Användningen av mollskinn hade väl införts av de unga män, som under somrarna reste ut till tegelbruk i närheten av Stockholm eller de, som for ut och blev rallare på olika håll i vårt land. Det var prima tyg: det var starkt, det var fint, det var relativt billigt, tre goda egenskaper, som man satte värde på, men bland bönderna infördes knappast detta tyg så allmänt, ty här vävde moran tyg till både helg och söcken, men i småstugorna blev det uniformen för manfolken, man kan säga "uniform", för de som bar mollskinn, ansågs höra till "fat-

58.

ACC. NR M. 13675:59.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

59

tiglapparna". Bruket av de s.k. fattigbevisen lades snart bort av de flesta bland bönderna, medan i många år småfolket fortfor att använda sådana. Så det var väl bönderna, som kommit på det nämnda förnedrande ordet för bröstlappen i fråga.

När det gällde huvudbonaden för förskolebarnen, så fortsatte man efter 1-årsåldern att låta barnen, både pojkar och flickor, en tid bära "hulkorna", "kråkorna", men inomhus gick samtliga barn utan mössa och annat huvudplagg. Annat var det, när de var ute, vilket de på vintrarna sällan var. De som var intill skolåldern bland pojkarna, 6-åringar, hade för event. vinterbruk fått en krimmermössa, som var så rymlig, att den kunde dras ner över öronen, flickorna hade oftast på vintern en ylle-schalett, mest knuten i nacken, men den kunde knytas även under hakan. Sådana användes av alla fruntimmer vid utgång, fast man till småflickorna kunde köpa mindre storlekar. På sommaren hade småbarnen, när de skulle vara fina, hattar av strå med hakband samt bakpå långa, fladdrande sidenband, både flickor och pojkar från 2-4-årsåldern, sedan hade bara flickorna sådana hattar, pojkarna ville därefter vara mera manligt betonade samt fick små tygmössor med skärm, senare i skolåldern avlösta

ACC. NR M. 13675:60.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

av svarta skärmmössor, liknande dem, som vi nu kallar för skolmössor:
kullen av svart tyg eller rips, bandet av sammet samt läder- eller papp-
skärm, styv och svartlackerad. De kostade c:a 1:25 - 1:50 stycket, vilket
väl får anses ganska dyrt, när ett skjuts per mil med fjädervagn kos-
tade bara 1 kr. eller ett mansdagsverke med kost gällde 75 öre - 1 kr.
Man bar sommartid alltid huvudbonad: man var rädd att solen skulle brän-
na för hårt så att det blev solsting, eller också kunde de förargliga
fräknarna komma fram i för stor mängd. Solbränna var den tiden inte som
nu något åtråvärt, ville de vara fina riktigt, skulle hyn vara blek och
genomskinlig. Därför fick inte heller barnen vara utan hattar och mös-
sor, när de var utomhus under soliga sommardagar. Damernas vida hattar
och parasoller som solskydd talar även för, att man ansåg solbränna va-
ra av ondo.

Under min barndom hade man i vardagslag under den hetaste somma-
ren, både män, kvinnor och barn, billiga halmhattar, gjorda av råghalm och
stråna färgade röda, gröna eller blå, och så flätades vita och kulörta
strån tillhopa samt syddes tillsammans till hattar med mycket vida
brätten. De tillverkades som hemslöjd av särskilt äldre, fattiga kvinnor,
60.

som därigenom skaffade sej en extraförtjänst. De gick sedan omkring och sålde hattarna i byarna till det facila priset av 25 öre styck. De var synerligen bra att ha, när man arbetade med hö och annan bärgsel, ty då hindrades strå och annat skräp att ramla ner på hals och rygg. Småbarnen blev skyddade för den skarpa solen, vilket för deras del bäst behövdes, t. ex. då de drogs omkring i en kärra eller satt stilla.

Spädbarnet var ju de första månaderna "svept" i lindan som ett paket, armar och ben var väl nere i denna och var skyddade för kyla, så under tiden i "svepen" behövdes ^{man} inte tänka på strumpor åt barnet. Men när lindan utbyttes mot en liten ärmrock och barnet följaktligen vuxit ur svepen, satte man på det strumpor, som skulle räcka upp till knäna. Men man band inte om strumporna, som måste vara vita, ofärgade, samt av finare garna för att vara riktigt mjuka, under knäskålen som på de vuxna, utan man applicerade strumpebandet omkring fotleden för att cirkulationen skulle bli minst rubbad. Bandet måste bindas åt löst, och det bestod av flätade ullgarnstrådar, så att det inte blev hårt och skavde. Strumporna måste vara "sveklade", två aviga, två räta maskor, så att de skulle bli elastiska och sitta uppe bättre på benen. När så barnen bör-

61.

62.

jat gå, blev det att skaffa mera slitstarka strumpor, lika för pojkar och flickor, som skulle räcka över knäskålen eller upp till denna, och för att hålla dem oppe ^{bindades} knöts i knävecket om ett snöre eller ännu bättre ett av ullgarn flätat band, alnslångt, vilket snoddes om flera gånger men inte knöts utan den sista änden stacks in under det virade. Eller också förekom som strumpeband - elastiska med knapphål på fanns inte än hos landboarna här - smala, med stickor förfärdigade band eller dito vävda på bandstol, vita eller randiga. De av ullgarn flätade kunde göras av olikfärgade trådar, t.ex. vita och svarta, varigenom bandet blev vackert brokigt vid flätning. På tal om strumporna, så kunde dessa för de större förskolebarnen vara antingen helvita eller färgade svarta, röda eller annan kulör, ja randiga på tvären, eller även gråfärgade. Det var många möjligheter att variera. I vardagslag skodde mor "fötena" under med fällaskinn eller tillgjort kalvskinna, så att de skulle bli lite att slita på och skydda barnen för golvdraget vintertid. Oftast hade barnen vintertiden två par strumpor, av vilka det innersta med långa skaft och sedan utanpå ett par halvstrumpor, liknande våra sockor, och i så fall var sulorna av skinn påsatta på sockorna. Sådana strumpor av

62.

båda slagen bar även skolbarnen, ja oftast samtliga av husets invånare, ty man förstår, att då fotbeklädningen sedan utgjordes av träskor i vardagslag - utom om det var mycket snö eller vid skogsarbete vid djupt snölager, då det användes känger för kvinnorna och stövlar, resp. träskostövlar för manfolken - och det behövdes tjockt med strumpor för att uteslänga kylan samt motverka skoskav på vristerna. Alla, ~~som~~ hade långa strumpor efter 1-årsåldern, ^{och} höll dem oppe med strumpeband i knäveckan, och skulle detta vara för hårt ombundet, kunde det åstadkomma åderbräck eller i varje fall rubbad blodcirkulation i benen.

Läderskor användes i regel endast när det var absolut nödvändigt, undantagandes riktigt små barn, 1-3 år gamla, vilka då de lärde sej gå samt under den första tiden därefter måste ha känger av icke allt för slankigt skinn, så att fotknölarna skulle bli stadiga. Ofta var det tåhättor av mässing för barnen slet tåändarna mer än skorna i övrigt genom att de mycket vid lek kröp omkring på golvet och ofta sparkade med fötterna samt vid gång ute använde skospetsarna att göra ritsar eller diken i sanden, ja, det var en bra uttänkt sparsamhetsåtgärd. Även barn i skolåldern brukade ibland få skällor av mässing på sina känger - lågs

63.

ACC. NR M. 13675:64

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

var inte vanliga för andra än vuxna kvinnor, ofta med en sådan läst, s.k. rak, att man kunde byta om vänster till höger och tvärt om för att klackarna inte skulle bli sneda utan jämnas ut - och när det gäller skor för alla kategorier, så gällde samma som för kläder: stora och rymliga så att de vuxna om det behövdes kunde ha två par strumpor i dem, när det gäller barn att de inte skulle växa ifrån dem utan kunna slita opp dem, innan skorna blev för små. Särskilt gällde detta, då det var bara ett barn i familjen och inga syskon fanns som kunde ärva plaggen. Fars kyrkstövlar samt de vuxna kvinnornas lågskor gjordes av "hästskylt", som var den bästa delen av hästhuden, medan grovskodonen tillverkades av koläder. Barnens gjordes även av smorläder men av de tunnaste delarna på huden, så att de inte skulle bli allt för styva och omedgörliga. Det var inte så lätt att få tag i skor som nu, för då fick man gå till en skomakare, som tog mått på foten och sedan gjorde skorna därefter. Hemma i vår by, Fåglasjö, hade vi en soldat, som mellan "mötena" utövade skomakaryrket och som sydde del^{vis} i sitt hem, dels gick till bönderna med verktyg och senare åren med maskin samt sydde skor till hela familjen av skinn och sulor, som beretts av hudar från gårdens egna djur. Det var 14 dagar, of-
64.

ta längre tid, som man hade skomakaren i hemmet, innan alla fått lagat eller nya skor, och då hade barnen roligt och höll sej mest inne hos "mäster", som pratade och skojade med dem samt sjöng visor under arbetet. Soldat Almkvist var en munter fyr, som kunde både sy skor, spela orgel och dragspel samt sjunga. Duktig var han att sy skor, och han hade inte bara bönder och torpare som kunder utan "fint" folk från kyrkbyn och stationen.

Småflickorna fick i allmänhet de första åren behålla håret långt, d.v.s. det fick växa ohämnat, då det ju inte under fem-sex år ^mhan att bli så omedgörligt vid tvättning och kamning. ^{" "}Lusräfsning var obligatorisk för alla småbarn, även de äldre barnen måste underkasta sej detta dagligen. Småflickornas hår bands antingen opp med ett band över hjässan men för det mesta flätades det i en "råttsvans" eller två dylika. I vardagslag kunde tas ett simpelt bomullsband, men vid högtidliga tillfällen råkade det bli röda eller blå eller vita sidenband, mest röda, som lys-te grällt. Senare under skoltiden måste man kanske klippa håret ganska kort på flickorna, så att det gick att bättre reda opp och hålla fritt från ohyra. Pojkarna klipptes ganska tidigt under förskoleåldern, kort

65.

ACC. NR M. 13675:66.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

66.

utom frame, där en lugg lämnades. Deras hår var lätt att sköta och hålla fritt från löss. Också flickorna klipptes ibland med en lugg, och det var då som nu en modesak: började man i en familj med att klippa håret kort eller bara med lugg, så blev det sedan flera flickor i byn eller i skolan, som ville ha håret ordnat på liknande sätt. Ofta snaggades poj- karnas huvuden kort intill svålen, och särskilt under sommartiden ville de ha kort hår, kanske också i skolan, så att läraren inte kunde gripa tag i det och lugga "nuffa", som man sa. Långa flätor på skolflickorna förekom också, naturligtvis, ända upp till 15-årsåldern.

Det var ett besvärligt arbete för en husmor då för tiden att hålla en stor barnkull rena samt hela. Hon fick för det mesta sitta oppe på nätterna, medan barnen sov, för att uträtta den sysslan. Då var det tyst och då hade barnen sina kläder "lediga" - det gick naturligtvis inte att laga dem, som de hade på sej, förrän de krupit ur dem - så att hon kunde stoppa strumpor och vantar, "böta" byxor i ändan och på knäna och klänningar och rockar på armbågarna. Strumporna "skoddes" med skinn eller tjock doffel (ett slags kapp- eller rocktyg), och skodonen måste ses till, leran gnos av samt lädret smörjas med fett, så att de blev vatten- täta (isterfett, gjort av det odugliga i istrorna, när man slaktat grisen.)

ACC. NR M. 13675:67.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

67.

Så var det att hålla kläderna rena, tvätta och byka och klappa och mangla och stryka samt även här laga. Tvätten gick inte så lätt som nu, då det bara är att hälla i tvättpulver i vattnet, utan då var det att "stuka" först med såpa, sedan koka med soda, eller när det gällde lakan och handdukar samt de flesta skjortor och linnen av grövre materiel byka med aska och kokhett vatten. Proceduren var denna: i bykkaret lades i ett gammalt lakan in en björkaska, sedan las de ^{-a} oren kläderna i ^{detta} ~~askan~~, karet nästan fullt, och så östes kokande vatten på. Från ett hål nederst vid karets kant rann så "askluten" ner i en stor kittel eller träbalja - ^{luten} ~~den~~ blev brunare och brunare, allt efter många ösningar - från denna upp till den kokande järngrytan i köksspisen eller kanske bykhuset, tvättstugan, som en och annan redan då hade uppfört för att slippa ha detta slarviga arbete förlagt till köket, från grytan åter till bykkaret, ner i baljan under osv osv. Bykningen gjordes oftast på natten av husets piga eller hemmadöttrar, och då kom det flickor och pojkar på besök för att hjälpa till. Det blev med andra ord "bykgille". Morgonen efter måste så tvätten tas ur bykkaret, och nu bar det av till en bäck med rinnande vatten eller till sjön, där kläderna klappades med

ACC. NR M. 13675:68.

klappträ på en klapptavla, tills all askluten sköljts och vridits ur. Kläderna var av denna behandling vorden snövit, utan att några vidare kostnader behövts ges ut för tvättmedel, undantagandes lite grand såpa och soda för det finaste samt för gnuggning av "bryner" och linningar på de värst smutsade skjortorna innan bykningen skedde. Man smutsade den tiden kläderna mera, de bytte inte om så ofta som nu, och var de under kläderna, t.ex. skjorta och linne mycket illa där, så sökte man, som tidigare berörts, skyla över med halsdukar, fattigdomsbevis, muddar och extra lösmanschetter. Ja, det fanns sådan hem, som var bekanta för att vara särskilt lortiga, där de hade underkläderna på sej månadsvis, i en del fall bytte ^{de} bara vid jul - om "det behövdes eller inte", som det så skämtsamt sades om sådana. Och då blev följden den enda möjliga: det växte klädlöss, så det "gyngade" (drällde) om alla i det huset. Och andra parasiter hade de också i hem, där det särskilt slarvades med tvätt och renhållning, både vad beträffar kropp som gång- och sängkläder samt bostaden för övrigt. Många gånger hade inte barnen i förskolåldern eller senare heller mer än en omgång kläder: den de bar dagligen, söcken som helg, och detta även beträffande underkläderna (skjortor och särkar).

68.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

68.

ACC. NR M. 13675:69.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

69.

Som redan förut sagts, så var det inte, som väl var, inte alla hem, där slarvet från husmors sida gick så långt, att barnen hade orena och trasiga kläder och att ombyte inte skedde, förrän plaggen var ingrodda av smuts, nej, även om fattigdom var rådande, så verkade såväl stuga som allt annat, barnen inte undantagna, rena och proptra, enligt den tidens måttstock att jämföra med. I de allra flesta hem, n.b. om barnen hade två omgångar kläder, hade man den ordningen, att vardagskläderna användes som namnet anger samt att den finare och nyare kostymen eller klänningen togs på på söndagarna. När så vardagskläderna var uppslitna, togs söndagskläderna till vardagskläder osv. Ja, i sådana hem var man så noga med att akta finkläderna, att när barnen kom från skolan, fick de klä av sej skolkldrerna-finkläderna samt skruda sej i vardagskläder. Detta gjorde, att man i sådana hem alltid, när det var söndag eller annat högtidligt, kunde klä barnen så att mor inte behövde skämmas för dem. Lika så var det i dylika hem vanligast att barnen samt även det övriga husfolket bytte om underkläder på söndagarna, men det fanns dock ställen i byarna, där man inte var så noga med renlighet och ordning. Jag kände många sådana, både då jag var barn och då jag sedermera kom som lärare

69.

till min hemtrakt(fr.o.m. 1912).Trots många barn och stor fattigdom sökte de flesta husmödrar hålla huset någotlunda fritt från smuts och ohyra,och även om barnens kläder var slitna samt lappade,så behövde de inte frysa eller gå ovårdade.Jämfört med nutiden var dock barnen mycket dåligt både klädda och glämiga och magra - det var inget vitaminbehov som diskuterades då - men de allra flesta hade det knalt ekonomiskt,och man gjorde så gott man förmådde.

Kom man t.ex. in i vår by eller någon annan i trakten,så lyste kanske en byggnad rödfärgad och fin,sken av prydlighet och renhet utåt betraktat.Men,se - skenet bedrog,för i det huset var det riktigt snuskigt innanför,ohyra krällde och drällde i sängar och i kläder,huvuden samt i möbler och väggar.Dessa barn var mycket smutsiga och bleka,ohyran sög deras blod dag och natt,och deras halsar var prickiga av parasiternas bett.I skolan ville inge^m av kamraterna sitta jämte dessa barn,ty loppor och löss vandrade över till kamraterna i så fall,ja,även läraren fick akta sej,så att han inte fick objudna gäster på sej.En kollega till mej berättade,att han en gång i skolan såg en stor klädlus spatsera på ryggen på en pojke,som kom från ett hem,som var fullt av

alla sorters ohyra. Läraren tog ofinkänsligt nog "beviset" och la fram det framför pojken på bänken och frågade: "Vad är det för något?" "En lus," sa den stackars gossen generad. "Ta och dröp den!" sa läraren, och med om vana vittnande gjorde pojken detta, så att det small. En snickare berättade, att han av en bonde ombads att sätta opp rullgardiner, huset var ganska nytt samt såg utifrån trevigt ut. Men när min sagesman började hamra och slå, fullkomligt regnade väggmadamerna över honom, och han sa, att han aldrig sett maken. Innan han fick komma inom sin egen stugas dörrar, när han kommit från detta arbete, fick han "avlusas" genom att klä av sej i ett uthus samt noga syna alla kläder, innan han kunde ta dem på sej. För i nämnda bondstuga hade de inte blott vägglöss utan också kläddito och huvudlöss samt loppor. Jag hade barnen från det hemmet i skolan, och från andra sådana hem, fast de dess bättre då inte var så många, och jag försökte rensa opp, men det berodde på föräldrarna, och det var en delikat sak att ta itu med för en lärare. Ja, det var som sagt långt inpå det nya seklet, som sådana förhållanden existerade. Det berodde i det senaste fallet inte på fattigdom utan på husmoderns inkompetens och slöhet, kanske också på att både bonden och hans hustru

ACC. NR M. 13675:72.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

från sina resp. hem var invanda vid smuts och ohyra samt inte såg något ovanligt i att det var som det var i deras eget hem, de såg det helt enkelt inte. Man får sålunda inte skära alla över en kam: det kunde synas fattigt och torftigt ut till det yttre, stugan grå osv., men hemmet var dock i ordning, snyggt och fint innanför dörrarna, antingen det var fråga om en bondbyggnad eller en torp- eller backstuga ute i skogen. Naturligtvis var inte dåtida hygien, även i de snygga och ordentliga hemmen lika god som nu, men ännu finns det hem, som i fråga om hygien lämnar mycket övrigt att önska, där man "klär över skiten", d.v.s. oren kropp och orena underkläder, med granna och pråliga köpekläder, men lukten av smuts förråder, vilken hygienisk standard, som råder i det hemmet.

När det som i den här skildringen gäller bönder och skiktet nedan dessa så var det ingen särskild skillnad mellan barnens kläder i de skilda kategorierna, när det var frågan om snitt och annat, utom i det omnämnda om "fattigdomsbevis" och mollskinn, mest burna av de fattigare, medan bondebarnen bar hemvävda kläder, både flickor och pojkar. Men beträffande kläderna hade man samma åsikter: att de skulle vara rejäla och starka, vad beträffar flärd så var den inte mycket tillfinnandes rörande

ACC. NR M. 13675:73.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

73.

vardagshabiten, om det gällde söndagskläder, så kanske kvinnorna samt också småflickorna hade band och lite utstofferings i övrigt på sina. Men det var ingen finess eller stil på kläderna den tiden: det gråa opprevstyget eller annat hemvävt var väl rejält och starkt, men bysömmerskan eller sockenskräddaren eller kanske mor i huset själv var inga förstklassiga klädkonstnärer, kläderna blev lunsiga, och särskilt barnkläderna, som alltid skulle sys så stora, att de inte blev för små, innan de var oppslitna, var hemska. Barnen verkade i dem på något sätt lillgamlare, då alla pojkar hade långbyxor och kavajer som far och flickorna hade klänningar, som var fotsida. Men då alla var likadant skrudade, så var det ingen, som tog sej av det. Men så småningom kom den ena detaljen efter den andra med nytt, och hade en börjat, så följde andra efter. Men det gick sakta, kommunikationerna var ännu dåliga, och folk levde isolerat i sina byar så som det gjort sedan hundratals år tillbaka. Först i och med konfektionsindustrins tillkomst och utbredning övergav man naturligtvis hushållningen mer och mer beträffande kläderna också, och nu är barnen i byarna - åtminstone var de det i min skola - mycket välklädda och dessutom rena och snygga i det stora hela sett. Men så har man också bättre råd nu, därpå hänger det mesta.

ACC. NR M. 13675:74

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

74.

Om man på 1890-talet och dessförinnan någon gång köpte tyg till finare kläder, både för barn och vuxna, så kvarstår dock det förhållandet, att det mesta av kläderna var hemmatillverkat, både tyget samt utförandet, likaså beträffande skodon. I vad det gäller strumpor, vantar samt kofter så var dessa alltid av egen ull, spunnen hemma, och av den gjorde man själva alla plagg, för vardags- som helgdagsbruk, samt färgade hemma alla plaggen, vanligen efter det de blivit färdigstickade. Man sa emellertid inte här då "sticka strumpor" t.ex. utan "²bida strumpor". När "fötena" på strumporna var absolut tillspillogivna, klippte man av dem samt stickade vid nya fötter. Var då skaften svarta, röda eller grå, och man stickade de nya fötena med vitt garn, så såg det ganska lustigt ut med sådana strumpor. Man färgade inte strumporna igen utan i vardagslag fick alla gå med sådana strumpor som hade vidstickade vita föten.

En detalj i dåtida vardagsrum vintertiden var de många trasmattor, som helt täckte golvet, detta för att hindra golvdrag. Men hygieniskt betraktade var de inte bra, då de samlade damm och annan orenlighet, som småbarnen fick ont utav, när de kröp omkring där. I så stora familjer hade man gott om trasor, och de utnyttjades till mattor. Varpen var ibland

hemspunnen av eget lin - man hade linland varje år, och byns tork-bas-
ta var flitigt i bruk om höstarna - men man köpte också varp av bomull,
6-trådigt s.k. "silvagarn", solvgarn. Och mattorna vävdes naturligtvis
av husmor eller piga på vintrarna, barnen hade hjälpt till att klippa
trasorna. Likaså fick småflickorna tidigt lära sej sticka, men om man
inte själva hann med detta arbete på grund av bristande tid, så var det
gott om kvinnor i småstugorna, som för en billig penning åtog sej det.
Samma var förhållandet med spinning och vävning, varvid utom den egent-
liga arbetslönen efter skålpund vikt eller aln längd fordrades "skön",
en extraslant för vissa merarbeten utom de normala. Denna skön kunde ut-
ges också in natura i form av en "lock" lin eller skålpund ull, vid väv-
ning i matvaror av något slag.

Angående småbarnsdräkten, så har jag tidigare sagt, att ärmarocken
var den vanligaste för både pojkar och flickor fram till 2-årsåldern
men att man sedan gjorde viss åtskillnad mellan könen, i det att pojkar
då eller kanske i en del fall 1 a 2 år senare fick de första byxorna
och flickorna klänningar, längre än ärmarocken. Flickbyxor i förskoleål-
dern var i regel ovanligt, i skolåldern började man få sådana, dock icke

ACC. N:R M. 13675:76.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

på långt när alla, medan vid konfirmationsåldern och senare de unga flickor till finkläder åtminstone hade benkläder, som räckte nerom knäna samt var försedda med spetsar nertill. Det var s.k. öppen modell, och flickorna upptill slutade med band, som snoddes om midjan samt knöts. Denna modell användes för att de var behändiga vid utförandet av naturbehoven. Gamla gummor liksom alla andra fruntimmer och flickor hade sällan byxor sommartiden, då det ansågs för varmt, ty underkjolarna var många. Och det var behändigt också under utearbete, då det "lilla" naturbehovet kunde uträttas "på stående fot" på platsen, om det skulle gälla.

FÖDA OCH MÅLTIDSSEDER.

Vardagsrummet i de flesta bond- och torpstugor den tiden - 1890-talet - var kombinerat sov- och arbetsrum samt kök för de vuxna samt lekrum för barnen under den kalla årstiden. Det var ett verksamt liv, som levedes vinterkvällarna vid brasan i den stora spisen, och någon tråkighet var inte tillfinnandes, då det var 10 personer eller fler i familjen. Man skulle kunna tro, att barnens fostran blev försummad, men så var inte fallet, trots att mor hade mycket att styra med. Och var det ordentliga hem, som de flesta var - mer eller mycket - så var bordskicket något, som inte

76.

ACC. N:R M. 13675:77.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

fick försummas att lära de små tidigt. När det var så trångt vid bordet, måste alla samsas för att inte kaos skulle inträda. Som redan omnämnts fick var och en sin plats, samma dag efter dag, mor hade den minste i knät, fanns det vuxna flera så fick de hjälpa de minsta att ösa opp mat, skära sönder, bena - om man hade fisk eller sill - samt se till att de inte glömde att blåsa på maten, om den var för varm. Det var ingen ovanlig syn att 5-7-åringar stod vid matbordet, annars satt de vid ett annat bord. Men det stora runda bordet eller det långa slagbordet gav i regel samtliga hushållsmedlemmar plats, men ståendet fick då ske, när man inte hade ^{en} stolar. Vid bjudningar hemma fick barnen vänta till allra sist - lillturen - men var de borta serverades de samtidigt med de vuxna fast vid särskilt bord, där de inte kunde ställa till så mycket med att spilla ner duk eller slå sönder servis. Och att barnen, när de var gäster, inte förbitogs kan här säjas, efter vad jag ska berätta: Det var ett storkalas, där grannen hade sina barn med, däribland en pojke på 5-6 år. När karlarna vid kaffet gick fram för att hålla i sin kopp ett par glas konjak till "göken", så ombad värden även den här lille knatten att hålla till godo och ta konjak, vilket han också samvetsgrant gjorde! I den fa-
77.

ACC. N:R M. 13675:78.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

78.

miljen hade man säkerligen den inställningen, att brännvin var nyttigt också för barn, rensade magen för mask och stärkte aptiten. Vår torpare som även var träskomakare köpte som alla andra hem spritvaror till jul, och även där skulle brännvinet "gå laget runt", d.v.s även barnen skulle ha sin smaketår på julafton. Min far kom en jul in till torparen - han hade på grund av det svåra snövädret själv infunnit sej med julkost till torparfamiljen, såsom en brödkaka till varje medlem, sovel m.m. - som till tack bjöd far på kaffe med hela familjen samlad. Och då skulle inte bara gästen ha konjak, alla barnen, även de som inte börjat skolan, bjöds på sprit, och då far sa, att det var på tok att ge så små, sa värden: "De får lite nu, sen får de inte mer", d.v.s. det var jul, och då skulle inga tas förbi, alla skulle få del av undfägnaden i vått och torrt.

De allra minsta barnen, 1-2 år, brukade ofta matas, om det var fråga om någon rätt, som de hade svårt för att ösa i sej själv, t.ex. gröt eller välling, smörgås eller bröd fick de utan hjälp sätta i sej. Fick de maten sönderskuren och sönderdelad på annat sätt, så fick de vanligtvis en liten sked i st.f. kniv att äta med - gafflar bara på kalas och inte ens där allmänt. Låta maten täppa mun, det var en gyllene regel, som det hölls 78.

mycket strängt på. Inte bara för att det inte skulle bli för mycket oroligt utan också för att barnen kunde "sälna", få mat eller dryck i vrångstrupen, sätta i halsen, vilket kunde vara mycket farligt. Hände något sådant, fick far eller mor ta barnet i famnen samt hålla det framstupa med huvudet mot golvet samt slå det upprepade lätta slag i ryggen, till dess att matbiten "hoppade opp" igen. Även äldre människor kunde på detta sätt sälna, och även dessa kunde behöva hjälpas med ryggdunk, om det var mera allvarligt.

Barnen tillhölls att "äta slätt" på sina tallrikar och fat, d.v.s. inte lämna. För att få dem att äta upp skorporna på brödet också och inte bara "mallen", det mjuka innanmätet, så sa föräldrarna, att skorpan var det hälsosammaste av bröd och att av den fick barnen vita, fina tänder. Och då slapp de tandvärk, vilket de ju ofta hade förr i tiden, och detta sporrade barnen att äta opp skorporna. Men de allra minsta kunde inte göra detta, ^{den skorpan} ~~den~~ fick far och mor "soppa sönder" i småbitar i en kopp samt hålla kaffe eller mjölk över, så att ^{den} blötnade och kunde ätas också av mer eller mindre tandlösa. Alltså åt alla hemmavarande samtidigt och varligen vid ett bord, för att de minsta skulle kunna få behövlig tillsyn.

79.

ACC. N:R M. 13675:80.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

80.

Sist skulle barnen ta sovel, de vuxna först, och ofta hade man dagsverkare i maten, som skulle bjudas allra först att ta. Lillturen var förarglig, det är klart, men barnen vände sej snart vid detta. Lydde de inte utan högg för sej innan man gått till bords, så var de säkra om att bli handgripligt åthutade. "Folk först, de som sämre är sen" var ofta ett ordstäv för barnen och även andra, vuxna, vilka senare hade att iakttaga den riktiga rangordningen på kalas, så att drängar och pigor, torpare och de övriga, som stod under självägande bönder, skulle veta sin plats och sin "lilltur". Iaktogs inte lilltur och rangordning, så fick de skämmas, som bröt mot detta vedertagna, heliga bruk. Och att hålla bordskick, stanna vid bordet, tills alla slutat, fick ~~de~~ ^{barnen} också lära sej, ehuru det var svårt att stå eller sitta där, sedan man blivit färdiga fortare än de äldre. Och så var det i många hem, om icke i alla, sedan, att alla började samtidigt, då en matbön lästes av ett av barnen, och likaså slutade med en kort matbön efteråt, och därför fick ingen avlägsna sej från bordet före matbönen lästs. Det lästes t.ex. "Gud med en nödtorftig spis" eller "I Jesu namn till bords vi gå" före maten, efter lästes "För mat och dryck vi undfått här" och andra. Och var det flera barn, så fick de bytas vid att läsa bö- nerna vid ~~bordet~~, vilket de inte alltid gjorde med någon entusiasm.

80.

ACC. N:R M. 13675:8/

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

8/

Att läsandet av bordsböner var allmänt, att barnen gjorde det ävenledes, är inte överensstämmande med verkligheten, likaså att bordsskicket var något vidare att skryta med. Det fanns många hem, där barnen uppfostrades i tukt och Herrans förmaning, men det fanns även familjer, där inte bara barnen utan även föräldrarna var råa och oborstade samt där tonen var därefter i skick och tal m.m. Vår torparens äldste son Per berättade, att han omkring 1890 var drän^g hos en rik bonde i byn Älmtamåla, Sillhövda, Blekinge, och där torde bordsskicket ha varit långt ifrån vårdat. Det härde, att bonden efter måltidens slut, när man skulle gå från bordet, vände ändan till samt släppte av en rungande braskit samt sa, att "nu har jag blåst smulorna från bordet". Och att det var sant, vad Per sa, är utom allt tvivel. Dylikt grovt skämt torde visa, att bordsskicket på sina håll bland bönder och även andra torde ha varit himmelsvitt från städat. Att folk rapade och hade sej var ju vanligt vid bordet och väckte inte uppseende, tvärtom skulle väl detta, som i gamla tider, visa uppskattning av husmors mathållning, men att göra som bonden i Älmtamåla uppskattades nog inte av mor i huset. Och att tacka för maten ansågs vara mycket pjåkigt och onödigt, sådant kunde passa för herrskapsfolk, varför barnen ej 81.

ACC. N:R M. 13675:82.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

heller lärdes att göra det där hemma. Däremot lärdes de att tacka för både mat och allt annat, som de fick av utomstående, på kalas osv. Men att säga tack till far och mor eller syskon, det var fullkomligt onödigt, ansåg man. Så rysliga som blekingsboarna, de nämnda, var folk dock inte i vår trakt, varken i bordsskick eller andra seder, och inte heller barnen var så ouppfostrade som där säjes ha varit fallet, där skolpojkar t.o.m. drog kniv mot varandra på vägen från skolan.

Då barnen allesammans satt vid samma matbord som föräldrar och de övriga vuxna, så fick de också i allmänhet samma slags mat som de, sedan de kommit upp i en ålder, så de hade fått tänder att tugga med. Men 1-2-åringarna gavs ofta särskild mat, såvida inte modern tuggade smörgås och annat och stoppade i den lille 1-åringen. Annars kunde det hända, att det koktes "doppa" eller rågmjölsgröt till de minsta, eller också smulades smörgåsen ner i en kopp med mjölk att blötas opp, innan det gavs åt barnen. Den salta maten ansågs inte passa för de minsta, och hade man sill och potatis, så mosade man sönder potatisen samt blandade med en klick smör. Härsket fläsk passade inte heller för småbarn, då letades upp en "soppa" (skiva), som var finast, då man gav det lilla barnet späcket, som

ACC. N:R M. 13675:83.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

83.

inte hade tagit salt så hårt. En ettåring gavs ofta en större fläsksvål att suga på och härda tänderna med, men mor fick se till, att den inte slank ner i halsen på lillen. Ett löskokt ägg var ofta barnmat för de minsta, men oftare tog man och kokte äggmjölk samt gav smörgås till. Någon färsk mat (fläsk och kött) förekom inte så ofta, däremot hade man ofta färsk sill (strömming) samt i en del hem fisk från insjöarna, men då måste mor eller någon annan bena sillen och strömmingen noga först, innan barnen fick själva ösa i sej den med sin sked. Tidigt fick barnen börja med kaffedrickningen, ty frukosten för de vuxna samt "merafto" på e.m. bestod alltid av kaffe med smörgås eller annat sovel, aldrig vetebröd, och hade man inget sovel, så fick det duga med bara det grova rågbrödet till. Skolbarnen t.o.m. i småskolan kunde få gå till skolan efter en sådan enkel frukost, hade ett par brödskivor med sej med lite smör på eller en fläskbit, hemkomna åter dricka kaffe samt till kvällsmat få lite gröt och mjölk. Fattiga barn - även in på 1900-talet i min skola - hade bröd samt rå, salt sill, och drycken var en skopa vatten ur den gemensamma spannen i skolans förstuga.

När det gällde välbärgade bönder, så hade de bättre kosthåll än små-

ACC. N:R M. 13675:84.

LUNDS UNIV.
FÖLKMINNES-
ARKIV

84.

bönder och torpare samt skickade även med sina barn rikligare matsäck i skolan. Men även andra bönder än de välbärgade lät sina barn dricka mjölk i småbarnsåldern samt även därefter, t. ex. sända med en flaska med dem i skolan, men bland pojkarna var det vanligen på det viset, att de inte ville ha mjölk med sej, då det var skrymmande att bära utan hellre tog enbart smörgåsar eller kanske några våfflor eller gorån eller grova bullar av kornmjöl eller rågmjöl.

Sötsaker var den tidens ungar naturligtvis liksom nutidens begivna på, men förr vankades det sparsamt med sötsaker. Småbarnen fick ofta som mellanmål en brödskiva med sirap på, och det betraktade de som en stor läckerhet, ändock sirapen då var svart som melass och även hade en besk smak som den. Inte alls lik den läckra sockersirap, som nu köps på burk. Man hade sirapen i en literbutelj, och från den ringlade sej sirapsstrålen i krumelurer ut över brödskivan, måttligt till mängden, för det måste sparas. Sedan buteljen var tom, slog man vatten i och skakade den, och detta sirapsvatten dracks med begärlighet. Socker till kaffet fick alla, men det var toppsocker, och detta klipptes med tången i mycket små bitar, så att ett skålpund skulle räcka länge. Likaså kokades kaffet mycket svagt,

84.

ACC. N:R M. 13675:85.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

85.

vad "bönorna" beträffar, oaktat det inte kostade mer än 50 öre per kilo, medan sockret var i 75 öre per dito, och ofta inblandades i vardagslag kaffetillsättning av rostad råg eller dito korn, eller också "intubikaffe", ett slags surrogat, som med en liten tillsats gjorde vattnet brunt, eller cikoria, som såldes i bitar för 2 öre styck. Visserligen kunde inte det äkta kaffet göra barnen någon skada, men tillsattes intubi eller cikoria, så var det väl magarna, som inte mätte så värst väl. Sötsaker var begärliga, och till dem hörde också karameller, som fanns i handelsbodarna eller som de kringgående kakkäringarna eller gårdfarihandlare av manligt kön sålde i stugorna. Det var vanligen "starka" "sockerpinnar", som nu kallas polkagrisar, medan i handelsboden fanns en billigare sort, hårda som glas, och som en handelsman på skämt för hårdhetens skull kallade "feaknaggar" (furuknaggar, furukvistar, vilka ju som bekant också är hårda). Vidare hade knallarna också bröstsocker, kandisocker, att sälja och som också barnen köpte för en 2-öring eller en 5-öring. Dessa vandrande försäljare var därför mycket efterlängtade av alla barn, och hade man inga pengar i huset, så gick det alltid att få byta till sej något mot något eller några ägg, som de kringvandrande sedan sålde till en handlande i kyrkbyn eller

85.

ACC. N:R M. 13675:86.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

vid stationen. Lumpagubben, som även sålde en del kram, hade också karameller i sin låda, och då kunde mor leta opp lite linne- eller bomullslump att sälja, och för dessa pengar köpte hon då en trådrulle, några nålar, en tvål, en liten ask blanksvärta till skor, en "fjärndel" (1/4 skålpund) kaffe, topp- samt kaksocker (det sistnämnda så hårt, att man kunde på bit dricka ett halvtjog koppar kaffe, utan att det smälte bort och som användes till "slätkafe"), snus m.m. Socker och kaffe vägdes med en handvåg med två skålar, av mässing, och i den ena skålen lades vikten, i den andra varan, medan gubben höll i handtaget mitt på. Betsman hade man i var stuga så den fick han låna, när han vägde upp lumpen eller kanske svinhåret eller taglet, som mor hade att byta bort mot innehåll, som fanns i kramlådan. Vi barn den tiden var mycket sugna på godsaker, inte bara på karameller och socker och sirap utan också på kräm, som koktes av krusbär samt sötades med den omtalade svarta sirapen (vilken inom parentes sagt sades innehålla oxblod). Gjorde man saft av hallon sommartid, måste det dock vara socker till, men sådan togs bara fram, när det kom främmande. Vetebröd (kakor) hade man sällan i byarna utom vid de stora högtiderna samt om det var kalas eller om det kom någon tillfällig gäst, men det hade barnen

ACC. N:R M. 13675:87.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

87.

inte så mycket gott av, ty det överblivna skulle gömmas till nästa gång det kom främmande. Visserligen tiggde man sej till någon kaka eller del av en, men för det mesta bestod våra kakor av hembakta av korn- eller rågmjöl. Så barnen var alldeles utsvultna på godis, såväl sötsaker som vetekakor, och därför var det riktigt nymodigt, om det någon gång vankades dessa läckerheter.

På kalasen förr hade man som efterrätter bl.a. spännbakelser, gjorda av socker, sockerkaka, papperskarameller (bröllop, barndop, begravningar), samt sötost och olika slags pannkaka. Vidare var det till kaffet vetebroöd i många former (kringlor och kransar, snäckor osv), och av dessa godsaker måste far och mor gömma en del till barnen när de slutat kalaset. Sötost och pannkakor åt de opp, för det kunde inte tas med i mors "lomduk", men kakor, tårtan, bakelser hade hon att dela ut till småbarnen, vilka med förväntan motsåg föräldrarnas hemkomst och t.o.m. gick dem till mötes långa sträckor för att få sin del av välfägnaden. Att bjuda åt gästerna alla slags kakor, en av var sort, sker även nu på landet, men nu sveper man inte in det i näsduken utan det delas vid kalasets slut ut papperspåsar till alla gäster, där de kan lägga ner för att ta med hem de

ACC. Nr M. 13675:88.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

88.

vetekakor och småbröd och tårtbitar, som de inte orkat äta opp. För det kan vara opp till 20 sorter vid kafferepen och lika många vid de stora kalasen. Men nu väntar inte barnen där hemma på föräldrarnas hemkost^{em}, ja inte springer de heller och möter dem ute på vägarna, när de syns komma, för att få en smakbit. Nu är de bortskämda med allt sådant, det är vardagsmat till kaffet med både kakor och tårter, och nu duger det inte att bjuda barn på "feaknagg", om sådana finnes, utan det ska vara choklad och tugg-gummi, praliner och klubbtor, glass och glasspinnar, för att de ska värdigas ta emot och äta sötsaker. Och inte heller sätter de samma värde på pengar, som min generation gjorde i barnaåren: nu ska det vara minst de stora silverpengarna eller en femma eller tia, om det ska anses vara värt att bocka eller niga för. Och likadant är det vid matbordet i våra dar: bjud barn nu på kaffe med en svart rågbrödsbit som frukost innan skoldags! Nej, det ska vara smörgås med fint bröd med många olika sorters pålägg, det ska vara färskt och inte salt till middagarna, det ska inte saknas efterätter i form av frukt eller krämer, puddingar, och läskedrycker och apelsiner och frukt ska det vara till mellanmål. Om man talar om, vad barnen förr fick äta och dricka, så säger de att man ljuger.

88. /Men så var också förnöjsamheten större förr än den är nu.

ACC. N:R M. 13675:89.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

89.

Det var mor som hos barnen inpräntade den mesta hyfsen, hon hade dem mera inpå sej dag efter dag, och det var i allmänhet i hemmet ganska hyfsat språk, men naturligtvis var man den tiden inte så noga att nämna saker och ting med dess rätta namn, och detta i dagligt tal. Sålunda lärde sej barnen tidigt genom att lyssna till äldre barn, särskilt pojkar, benämningen man hade på könsdelarna och underlivet för övrigt, fast de väl inte öppet hemma vågade uttala alla benämningar. Likaså de här vanliga namnen på naturbehoven, vilka användes också av kvinnor och flickorna. Och barnen fick ofta lyssna på när manfolken talade om s.k. oförskämda historier, kanske också blev fullärda i att använda svordomar, om i hemmet far och mor och andra vuxna brukade sådana i dagligt tal. Men hem fanns, som var i djupaste mening religiösa, där allt dåligt tal och svordomar var bannlysta, men barnen fick dock höra sådant i umgänge med andra barn från mindre nogräknade hem, när de lekte med grannbarnen och när de hade sällskap i skolan med kamrater. Det är ju så, att dåliga seder och ondskor över huvud taget är lättare att lära sej och läras med större villighet än goda seder och hyfsning. Så var det då, och så är det nu och har väl alltid varit.

ACC. N:R M. 13675:90.

HYGIEN OCH ALLMÄN SJUKVÅRD.

Som redan något anförts om detta i allmänna ordalag, så kan här än en gång säjas, att det var så olika med hygien i skilda hem: somliga var renlig^{-a} till det yttersta med de resurser man hade och efter den tidens måttstock, i andra var snusket rysansvärt. Och det kunde vara rika och stabila familjer, som inte brydde sig om att ha det rent och snyggt, och fattiga, som beflitade sig om att ha hus och hem, mat och kläder, husfolk och inte minst barnen rent och prydligt, brukade alla medel, främst då vatten, för att hålla smutsen borta.

Varje dag måste barnen åtminstone tvätta ansikte och händer, vilket vanligast skedde på morgonen efter uppstigandet. De här omtalade barnen, mellan 1-6 år, måste ha hjälp vid tvättningen allesammans, de mindre kunde inte och de större slarvade med tvätten och tog bara ett par tag om näsa och mun. Nej, mor såg till att även hals och öron rengjordes samt att håret därefter kammades till. Flickorna fick sitt hår flätat eller ombundet med ett band, synandet av hårbotten och hår, om där fanns "bis-sor" brukade skötas om på kvällarna eller annars på dagen, när det var lite ledigt för husmor. Även efter inträdet i skolåldern måste mor vara

90.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

90.

ACC. N:R M. 13675:91.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

med och hjälpa till, åtminstone inspektera öron och andra kroppsdelar, så att inte läraren skickade ut dem i förstun att tvätta sej bättre, vilket var en stor chikan för både barn och föräldrar. Skolflickornas hår skulle redas ut och flätas m.m., och hade modern några stycken ungar att skicka dels i väg till skolan, dels ha hemma i huset, så gick det åt tid bara för tvätt- och toalettdetaljerna. Pojkarna var i regel dem, som mest slärvade med tvättningen, medan däremot flickorna ville hålla sej mera rena och fina. Tvätten skedde i ett stort ler- eller träfat, som stod på en stol, ja, jag hörde omtalas, att man i snuskiga hem t.o.m. använde stekplåten även i st.f. tvättfat!

Någon tandvård förekom inte i någon form, förebyggande vill säga. De mindre barnen hade ju mjölkttänder, och dessa tänder var det inte så noga med: de efterföljdes ju snart nog av de "riktiga" tänderna, som ju var värdefullare, eftersom det inte sedan kom upp flera. När mjölkttänderna ruttnade och det blev tandvärk eller de lossnade, så var det ~~ett~~ för mor att med nypan rycka bort dem eller binda en "tvinnatråd" om den och rycka till. Tandvärken var den tiden ett gissel för små och stora, och det var ett skri och en jämmer över tandvården som slutade med att det
91.

ACC. N:R M. 13675:92.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

92.

kinderna svullnade opp, vanligen en i sänder, så att ansiktena blev sneda, och många skolbarn höll sej hemma från skolan på grund av tandplågorna. Man mixtrade med ihåliga tänder, som det var värk i, för att få dem att "slåta" (sluta): man la in snus, tobaksolja från rökipipan, ett grovt saltkorn, pepparnejlika, ingefära, en sudd som var indränkt med brännvin eller ättiksprit, ja man tog till ännu starkare saker, såsom t.ex. "skedvatten" för att ge tandnerven en duvning. Men det var blott för tillfället, och slutligen måste vederbörande gå och låta dra ut tanden hos någon i bygden, som kunde med det, en smed eller någon annan, som gjorde det antingen med tång eller ännu vanligare med nyckel, ett verktyg, som ofta bröt av tanden i st.f. att få ut den hel. Så sent som för 25-30 år sedan fanns det i vår bygd en person, som drog ut tänder på folk, och han hade många "patienter", ty det var inga tandläkare närmare än i Karlskrona (5 mil dit), och kvackaren var billig, 25 öre tanden.

Den dagliga tvättningen gällde vanligen endast ansikte och händer, möjligen tvättades 1-2 års ungar också på kroppen då och då, enär de ofta "kissade" i sängen och hade ömtåligare hud, som måste rengöras samt efteråt pudras med potatismjöl, inlagt i en tunn bomullslapp och omknuten

92.

Redd, upp skadade och fästas till

ACC. N:R M. 13675:93.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

med ett snöre. Man "dåstade" barnet i "grenet" och mellan skinkorna och i lår- och armrynkorna (slog med påsen), så att hudlösheten botades. Även de andra barnen brukade tvättas på kroppen vintertid, då modern tog in en stor balja, gjord av ett sirapsfat t. ex., ty detta sågades av på mitten då man således erhöll två baljor. Även baljor av trä från tunnbindare användes. Varmvatten från grytan i köket östes i baljan, och så fick ung- en stå i vattnet, medan mor skrubgade och sköljde och torkade. Då brukade också huvudet få en ordentlig gnuggning, och därtill brukade man såpa för att ge löss och gnetter en näsbränna. Efteråt kammades håret med den finaste kammen, varvid all ohyra följde med och förintades med tum- och pekfingernaglarna. Någon sabadillättika hade man inte "kläm" på den tiden, vilken annars var och är ett av de bästa medlen för huvudlössens bekämpande.

För länge sedan, före min födelse, har förekommit fall bland landsbefolkningen, både bland barn och vuxna, enligt vad det berättats, då huvudsvålen var ansatt av skorv, som all behandling trotsade. Man tillgrep då radikalmedlet att sätta på en sådan person "beckhätta", en duk på vilken varmt beck var påsmetat och vilken trycktes intill hår och svål, var-

93.

94.

efter bekhättan drogs av och varvid medföljde både skorv och hår och svål. Efter en sådan behandling försvann visserligen skorven, en ny hud växte fram, men hår blev det inte mycket därefter, bara fjun. Jag såg en sådan gubbe, som i sin ungdom hade genomgått bekhättbehandlingen, han var från Blekinge (Sillhövda) och kallades Kalle Knak. Han var nästan bar i huvudet med litte ulligt fjun i st. f. hår.

Sådan behandling mot skorv förekom inte under min barndom. Småbarn kunde ibland få mjölkskorv, men denna var inte av så allvarlig art som den "riktiga" utan modern försökte avlägsna den genom att mjuka upp den med något flottigt ämne, t. ex. osaltat smör eller grädde, fårtalg eller annat. Även större barn kunde genom bristande renlighet eller infektion få dylik eller liknande skorv, och behandlades den med tvättning och insmörjning samt event. skrapning. Det var dock en envis åkomma, som det tog lång tid att få bort.

Jag kommer ihåg en pojke i byn, som genom vitaminbrist - skulle man ha sagt nu - tappade hår i nacken på en stor fläck och där nytt hår inte kom opp igen, och hur man skaffade nytt hår på barfläcken. Modern till pojken bad en jägare att skjuta en skata - inte alltid så lätt att ef-

ACC. N:R M. 13675:95.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

95.
fektuera en sådan "beställning", då skator är mycket varska av sej - men
det gick så småningom. Omedelbart efter det skatan skjutits smordes skat-
blodet - det skulle vara varmt - på pojkens barfläck, och genom detta er-
höll om en kort tid fläcken nytt hår, fast detta blev en aning ljusare
än det övriga. Om det var skatblodet eller det skulle kommit hår ändå,
det är svårt att avgöra, men i en del fall hade huskurer förunderlig ver-
kan, det kan inte bortresoneras.

Att barnen sommartid hölls renare än under vintern är naturligt, då
det var lättare att åstadkomma bad, nu i sjön eller i en balja på gården.
När de var i 1-2-årsålder ^{-m}skedde väl badandet i en balja, men någon gång
kanske de fick medfölja modern till sjön, då hon själv badade och då ung-
en även fick sej en grundlig rengöring från topp till tå. När de blev så
stora som 5-6 år fick de vara med äldre syskon till badstället, där det
var grunt, och fick då inte bara rengöring utan också plaska och leka i
vattnet. Jag minns att jag själv i den åldern var med mina stora systrar
och badade, alla naturligtvis utan baddräkter. Kom det då pojk-slynglar och
ville se flickorna nakna, så fortsatte de ändå att bada. Jag kommer ihåg,
att en gång sa min stora syster till pojkarna, när hon slutat bada och
95.

bad slynglarna avlägsna sej, men de inte lydde: "Ja, då går jag opp ändå, för skäms inte ni, så skäms inte jag, för jag har inte mer än Gud har gett mej." Badning i öppet vatten sommartiden var inte så vanligt då som nu, det var under riktigt varma dagar, efter arbete med hö eller säd, som de i kvällen gick till sjön och sköljde av sej svett och "smule" från hö eller säd. Jag kommer ihåg ett par stockholmare, en man och hans fäst-mö, som under min barndom var och hälsade på i byn - mannens föräldrar var från byn - gick och badade tillsammans och hur folket i byn förfa-sade sej över detta, de tyckte det var i högsta grad skamligt. De hade bad-dräkter visserligen, men de var ju inte gifta. Men stockholmare, dem hade de hört om att de var särskilt lastbara, där fanns luder och luderhenri-
kar och där flyttade de tillsammans utan att prästen hade läst över dem!

Angående barnens naturbehov, så fick de vanligen lära sej att säga till, när de skulle uträtta både det ena och det andra, men det var olika, vid vilken ålder de började att vara rumsrena. Till att börja med släpp-te de ifrån sej både vått och torrt direkt på golvet, vilket gick utan större besvär, då småbarnen efter det de lärt att gå inte hade byxor på sej utan endast linne, tröja och äramrock. Då var det för modern att va-

ACC. N:R M. 13675:92

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

97.

ra kvick i vändningarna att med en sudd torr vitmossa torka opp, så att ungen inte gick och trampade i smörjan, vilket ofta hände. Hade dessa 1- eller 2-åringar fått reda på av modern, att de skulle säga till men glömdes det ibland, så fick de dask i rumpan ordentligt. Det fanns pottor att sitta på, och i något hem fanns en låg stol med hål, under vilken pottan sattes, då kunde inte barnet efter förrättat "värv" välla omkull kärilet. Jag minns att jag själv tillverkade en dylik stol, då vi fick vårt första barn 1917, med en liknande stol som förebild, vilken jag sett nånstans i byn som barn. Men i snuskiga familjer var det inte noga med sådana detaljer som barnens rumsrenhet, där kunde det vara kiss-pölar på golven och högar med exkrementer, barnen fick göra sina behov där de för tillfället stod.

Sjukdom bland barnen var då som nu vanlig, och i hårt barnlagda familjer var det nästan ständigt något av dem, som var krassligt. Läkare anlätades sällan, då bara i svårartade fall, t. ex. difteri, barnsjukdomarna mässling, vattenkoppor, röda hund etc. fick ha sin gång och man skötte de små så gott man förstod. Sådana sjuka barn fick naturligtvis ligga till sängs, likaså om de var förkylda svårt. Modern såg på sitt barn, om det

97.

var
ACC. N:R M. 13675:98.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

98.
krassligt på något sätt, barnen tillfrågades också var de hade ont, och modern kunde se på det röda ansiktet och känna att det hade feber, det var onormalt varmt samt svettades. Någon febertermometer hade inte folk då, det var bara doktorn och måhända också barnmorskan, som man hade sett ha sådana instrument. Låg ungen, som var sjuk, tillsammans med ett av syskonen i samma bädd, fick den som var frisk flytta till en annan sängplats, till brodern eller systemen hade blivit friska igen. Man kände till att vissa sjukdomar kunde smitta från sej till andra människor, men i regel var man fatalister samt sa som så, att "ska någon annan få sjukdom, så får de den i alla fall, hur vi bär oss åt" och "ska han bli frisk, så blir han det, ska han dö, så dör han, det är "utsitt" i förväg, vi litar på att Gud hjälper." Detta var en mycket vanlig föreställning vid sjukdom men visst icke omfattad av alla, utan man insåg bland många, att man måste anlita alla naturliga medel, som Gud givit, läkare och mediciner, därvid ej kvacksalvares dekokter undantagna samt användande av magiska metoder, om inga andra för tillfället stod att genomföra (jmf vad som sagts om skatblodet!). Kunde man inte själv förstå att sköta den sjuke, barn eller vuxen, så fanns det alltid någon erfaren gammal kvinna, som förstod mera

98.

ACC. N:R M. 13675:99.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

99.

i fråga om sjukdom, de vanligaste, och hur man på bästa sätt skulle behandla den. De vakade vid sjukbäddar och dödsläger, de hjälpte mot ringa vederlag sådana hem, där man inte längre orkade med att själva vaka och passa de sjuka. Dessa kvinnor var till ovärderlig hjälp och välsignelse, och vi hade i vår by ett par sådana, som aldrig nekade att hjälpa, när så var av nöden.

Var ungarna förkylda, så hade man sina hemkurer, som man behandlade dem med. Fårtalgen begagnades då mycket: vid snuva smorde man med talgstycket under fotsulorna och över näsroten, sedan först talgen värmts lite mot elden i spisen, vid hosta smorde man med talgen över bröstet. Man smälte en liten bit fårtalg i mjölk, som kokades opp, och den dekokten gavs barnet vid hosta, och man värmdes tallrik eller la på varm gröt i en linneduk på bröstet. Vid bröstställ värmdes man opp havre i kaffebrännaren, la den i en liten påse och sen direkt på det sjuka stället för att med värme driva bort hållet eller få den hårda hostan att lösa sej, så att slemmet kunde hostas opp. Även våtvarma omslag gjorde liknande nytta vid stark förkylning. Att dricka ~~vär~~ varm mjölk mycket använd, och i den blandade man in i st. f. fårtalg socker, bröstsocker, honung eller russin.

99.

ACC. N:R M. 13675: 100.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ja, t.o.m. lite konjak eller brännvin även till barn. För de vuxna togs till mycket starkvaror, särskilt då det var fråga om lunginflammation. Sprit ansågs vara ett universalmedel, det var "hälsamt" att ta det som frisk, ^{sen} medicin när man var sjuk.

Om barnen, likaså de vuxna, råkade vricka en hand eller fot, så var det att tvätta på nykastad urin, av eget "fabrikat" helst, ha omslag med sådan, och om man skar sej, var det bara att "pissa på såret", så skulle det snart läkas. Det var billiga medel och ofta använda. Ja, jag såg själv hur vår dräng när han högg sej i foten, först kastade vatten på det blödande såret, sedan la dit en pris snus och sist vira en trasa om. Hans skada läktes med det, utan komplikationer, utan läkare eller medicin. Men mot sårskador och bulnader hade man också andra medel: på sår lades hemkokat plåster, på bulnader gröt eller en tugga av smör och bröd, för att "bållen" (bölden) skulle mogna och brista och "rätet" (varet) komma fram.

Barn hade ofta ont i ögon och öron, i näsa snuva, och var det så att modern för tillfället hade di i bröstet, så mjölkade hon in sådan i näsa och ögon och öron på de minsta för att lösa och lindra värk. Om ögonen på morronen var igenklustrade av var, så mjukades ^{de} ögonen opp med dien. 100.

ACC. N:R M. 13675:101.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Den tiden hade barnen, av brist på vissa ämnen i födan, ofta revor-
mar i ansiktet, vilka man försökte få bort med hjälp av en klok gumma.
Hon tog en stoppnål eller strumsticka och "skrev" på revormarna samt
hade en ramsa, som hon uttalade samtidigt. På samma eller liknande sätt
botades vaglar i ögonen: "stolstöt" eller "stolsteg" hamrades bort och
vid behandlingen användes en trebent stol. "Vad hamrar du efter?" skulle
patienten säga. Då svarade gumman: "Jag hamrar bort ^{stol}stötet från ögat
och i stolen". Och så var den behandlingen slut. Vid kikhosta var ett av
de vanligast brukade medlen "määmjölk", märrmjölk, stomjölk, som var sär-
skilt söt, men den verkade inte ett smack i de fall, jag vet om. På samma-
ren snodde man om ett groblad på såret, om barnet hade rivit hål eller
skurit sej på fingret t.ex. För att stilla blodflöde, som var rikligt,
om man skadat sej, brukades fnöskesvamp, vars sporer täppte till såret,
och vid näsblod baddades med kallt vatten i nacken. Var blodflödet myc-
ket rikligt, lades vederbörande, barn eller vuxen, raklång på rygg på en
soffa för att blodet i näsborrarna skulle stanna där och levras. Bomull
hade man inte att stoppa i näsan, men man höll en näsduk eller ^{en}linelapp
för, tills flödet stannat av. Näsblod var vanligt bland barn då, man kallade

101.

ACC. N:R M. 13675:102.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

det att "näsan sprang opp", särskilt pojkar, som var i nappatag med varandra kom in till mor med blod droppande från nästippen. Även av allmän svaghet torde näsblod ha uppträtt mycket bland barnen under min barndom, samt i samband med t.ex. kikhosta, vilket sistnämnda jag minns tydligt.

De barn, det här är fråga om, torde mer än de i skolåldern ha varit besvärliga för mödrarna att se till. De var fumliga och råkade ofta slå ner från stolar och soffor, de minsta drumlade i kull på golvet och slog sej, ganska illa ibland. Då blev det jämnerskik, och modern måste först se, hur det tog. Var det inte så farligt, fick hon tysta och trösta ungen med orden: "Å, det var inte så farligt! Vänta, så ska jag blåsa på det, så går det snart bort!" Om inte det hjälpte, fick hon ta fram en sockerbit eller karamell, en kaka eller något annat gott, ge barnet en sak att leka med etc. Var det den lille l-åringen, tog hon honom i famnen samt vyssjade honom samt satte honom i knät och pratade bort händelsen. Var modern sysselsatt och far var inne i stugan, fick han spela tröstarens roll eller i annat fall något av syskonen, kanske stora syster. För syskonen på den tiden tycktes vara mera solidariska, de äldre såg till de minste och var mycket rädda om dem samt försvarade dem modigt, om andra barn ville

102.

ACC. N:R M. 13675:103.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

göra dem illa. Numera verkar det som om det vore si och så med syskon-
sammanhållningen i en del hem, där de bara slåss och kivas och stället
till med gråt oljud.

Jag slutar denna avdelning med att ytterligare säga något om bar-
nens uträttande av sina naturbehov. Om somrarna fick de större av för-
skolebarnen inte sitta pottan inne utan skulle gå "på skithuset", som all-
mänt sades. Ordet "dass" var inte då uppfunnet. Flickorna gick det lätta-
re för att där uträtta sitt, för de hade bara att flänga opp klänningen
och sätta sej på "tronen", småpojkarne i samma ålder hade nu byxor, som
var knäppta på "livet" eller t.o.m. hölls oppe med ett slags primitiva
hemmasyddade hängslen, och det var inte lätt att klara i en hast. Då kunde
det "olyckas", innan de knäppt ner åt sej. Modern eller någon annan måste
då assistera med nerknäppningen, och så sprang pojken med byxorna i han-
den till dasset - om det fanns något - samt sprang sedan åter in för att
få påselat igen. Väntade pojkarne till sista minuten, så kunde det olyc-
kas, innan ~~han~~^{de} kom fram till dass, och då fick modern ett hiskligt besvär
att göra ~~honem~~^{den} ren. Det fanns en del, som inte hade hemlighus, men de allra
flesta hade sådana. I förra fallet gjorde både små som stora sin tarv
103.

103.

ACC. N:R M. 13675:104.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

104.

bakom huset, på "sopdyngan" eller i en grop ett stycke bakom husen, där man i stället för "tron" med hål hade bara ett par pålar nerslagna samt över dessa fastspikad en rund stång i vanlig stolshöjd, och med denna i knäveckan satt de och uträttade det "stora" naturbehovet. Men småbarnen både kissade samt smutsade var som helst kring knutarna, så det var nästan omöjligt för husfolket eller för event. besökare att låta bli att trampa i dyngan. Men, det var sällsynta undantagsfall, att det var så som här beskrives, då jag var barn. Tidigare, då dass saknades, var väl sittandet var som helst i det fria vid naturbehovens uträttande det normala vid hemmanen och torpstugorna på landsbygden. Det var det riktiga "Lort-Sverige" i både detta och många andra avseenden. T.o.m. vid skolorna, som på 1870-talet exempelvis hölls i bondstugorna, fick skolbarnen förrätta sin tarv utomhus i terrängen, flickorna bland buskarna på den ena sidan och pojkarna på samma vis på den andra. Bonden sa till, att de kunde göra det på en närbelägen åker, så han kunde få den gödslad gratis, men då barnen där syntes från gården av kamrater, lärare och husfolk, ville de inte. Till sist satte bonden opp två stänger, en för gossar och en för flickor, samt grävde gropar, där dyngan samlades, varefter han kunde

104.

ACC. N:R M. 13675 : 105.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

tillvarata denna där för sitt jordbruk. Och då barantalet var omkring ett 60-tal, så blev det en bra kompost.

Det där med sittstång kom före vid ett fullmäktigesammanträde i Vissefjärda för bara ett tiotal år sedan. Det var fråga om att under den då nyaste skolan inreda klosetter i källaren (riktiga wc:n), då en av bönderna tyckte det var alldeles på tok att kosta på tusentals kronor på en dylik sak samt yttrade: "I min barndom kunde de nöja sej med en sittstång, och det gick bra med det, så jag tycker att de kan nöja sej med det gamla dasset."

LEK OCH LEKSAKER.

=====

Med de allra minsta i förskoleålder, ¹⁻² ålder 1-4 år, brukade mor och far ofta kela samt leka små mera stillsamma lekar, vyssja och hissa i taket samt räkna på deras fingrar och tår, då de var barfota och satt i knät, t.ex. på tårna, börjande med stortån: "Den sitter bra, den sitter bra, den sitter bra, den sitter bra, men den ^{lilla} sitter allra bäst", allt under mor ryckte i tån, en efter en, varvid 1-åringen skrattade och ville att mor skulle upprepa lekan. När det gällde fingrarna, så var det 2-åringarna, som kanske fick lära sej räkna på fingrarna, genom att mor började med 105.

ACC. N:R M. 13675:106.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

106.

att rycka i tummen, sedan pekfingret osv. till lillfingret, först på den ena handen, sen på den andra, samt säga: "Tummetott, slickepott, långeman, gullebrand, lille Petter speleman". Och efter en massa upprepningar lärde sej barnet dessa benämningar på fingrarna. Så lekte man med näsorna, lillens och mors, varvid mor sa, under det hon la pekfingret på sin näsa och sedan omväxlande på lillens: "Dä - ä - min - näsa - dä. - Dä - ä - kattens - näsa - dä." Det blev då sist konstaterat att lillens näsa blev kattens näsa, och det var för honom en rolig lek. Det dröjde åtskilligt, innan han lyckades utfundera, hur man skulle börja, för att få mors näsa till att bli kattens näsa. Men med tiden gick det, och då hade baret roligt. Rida ranka över mors eller fars knä var även en uppskattad lek för de mindre barnen, likaså att "påsa rygg", d.v.s. vara en mjölsäck, som hängde på ryggen av mor eller far eller annan, varvid den som bar hade armarna bakåt under stjärten på barnet, medan detta själv höll i sej med armarna om den bärandes hals. Att rida grensle över nacken på far ville småttingarna gärna eller åka i "gullstol", varvid två av de äldre barnen på ett visst sätt kopplade ihop händerna, så att en sittplats bildades, och lillen sedan höll i sej med en arm om vardera bärarnas hals. Att rida

106.

ACC. N:R M. 13675:107.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

107.

på fars eller någon större brors rygg var uppskattat nöje: "hästen" la sej då på alla fyra på golvet, alltså händer och knän, och så sattes barnet opp på hästens rygg och höll i sej, medan ritten gick fram över golvet. Och då smackade lillan och ptoade av hjärtans lust, och hästen gjorde krumbukter samt kanske välte milt omkull ryttaren. För den minste var också leken "baka kakor" rolig: "Baka, baka kaka, och hyss med den i ugnen!" Nu lyder leken eller ramsan: "Baka, baka, liten kaka, rulla, rulla, liten bulla, ringla, ringla, liten kringla, och hyss med dem i ugnen!" Och så gjorde den lille de klappande rörelserna med sina händer eller rullande och ringlande, så som man gör, när det bakas dylika brödsorter, och sist och det var skojigast för barnet - skjutsade kakorna in i ugnen genom att markera det med att sträcka händerna framför sej. När 1-åringen lärt sej att trippa kring på golvet, så ville han gärna dansa och svänga med någon, men svängandet var man försiktig med, då armarna lätt kunde gå ur led. Han förde ofta en stol framför sej på golvet, körde, tills den tog emot någon möbel eller väggen, men då måste golvet vara utan trasmattor. Han kröp gärna opp på soffan eller en stol, och då kunde det vara fara för att han trillade ner och slog sej. Därför såg mor eller någon annan noga till, att ungen inte föll ner.

En annan fingerlek var ~~att det kelttes~~ "Fågeln flyger". Den tillgick så, att långfingret på handen veks över pekfingret, ringfingret över denna (långfingret) och lillfingret över ringfingret. Så skulle den lille försöka "ta fågeln", men i sista sekunden innan lät man fingrarna övergå till det normala samt spärrades ut, under det man sa: "Nu flög den!"

Så kunde småttingarna leka "Räv och får": det stora runda bordet, bildat av två halvmånformiga halvbor med vardera tre ben, bars åt sidan, så att det mitt på golvet blev en fri plats. En skulle vara räven, de övriga ställde sej efter varandra samt grep den framförstående i kläderna, varvid småbarnen stod sist i raden med den störste, bagge eller fåra, som värjare med armarna utbredda. Räven skulle så försöka komma åt lammen och bita i dem, varefter den bitne fick gå ut ur leken, som fortsattes, tills alla lammen var tagna. Ibland kunde leken heta räv och gås, då "värjaren" var gåsen och raden efter den gässlingarna. Den leken hade man även sommartid samt vår och höst utomhus, då svänggrummet var större och leken intensivare samt lektes med flera deltagare (grannarnas barn). De minsta kunde i svängarna trilla omkull, men sådant hörde till och hörde till det roliga, såvida det inte inträffade, att det blev hårda tårnar, då det blev lip

108.

ACC. N:R M. 13675:109.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och den fallne gick ur leken för en stund. De övriga tog knappt notis om sådana bagateller utan lekte vidare.

Andra innelekar för småbarnen under vintern var "Gömma ringen", då man förut lekt någon ansträngande lek och ville ta igen sej, då deltagarna satt på stolar och soffor. Den leken brukas fortfarande rätt ofta, som jag även senare åren kunna iakttaga bland mina skolbarn. Den allra roligaste inneleken var i alla fall "Blindbock", särskilt om deltagarna fick flytta på sej, byta plats ofta. Den leken är så välkänd, att den inte behöver beskrivas närmare. Det gällde ju att trots att ögonen var förbundna genom att känna sej för på kropp och kläder identifiera vederbörande, och det var inte alltid så lätt, särskilt om deltagarna tog på sej huvudbonader och bytte med varandra eller ändrade någon annan detalj samt om det var många deltagare. Det var en bullersam lek, då stolar och bord vältes omkull och då särskilt "bocken" kunde törna mot och slå sej, så mödrarna tillät inte ofta att barnen hade den leken.

"Leka skola" förekom också, och då deltog också de barnen, som redan hade börjat skolan och som därför hade erfarenhet, ^{huru} det gick till i en "riktig" skola. Ett av de barnen var "lärare" eller "lärarinna", och

109.

ACC. N:R M. 13675: 110.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

110.

särskilt intresserade var som elever särskilt de barn, som snart skulle börja gå i skolan, och allt gick mycket realistiskt till, både vad "ämne-
na" beträffade samt inte minst rörande disciplinen. Då förekom ju i sko-
lan både "nuffar" (luggar), stryk och skamvrå, och det utdelades mycket
med handgriplig aga i en sådan lekskola, varvid "skolläran" eller "frö-
ken" ibland kunde vara riktigt sadistiska och syntes njuta av elevernas
bestraffning. Då det gällde de minsta barnen, som lekte med, var agan dock
mera symbolisk för att de inte skulle tröttna att vara med och gå till
mor och klaga. Hemma i mitt föräldrahem lektes den leken mycket ofta, och
det var kanske därför som så många av oss syskon kom att ägna oss åt lä-
rarbanan och sedan våra barn efter oss likadant, att det liksom "låg i
blodet", såväl i folkskola som vid läroverk, så att vi blivit en verklig
och stor lärarsläkt. Tendensen har fortsatt med dragning åt det "kallet"
även för våra barnbarns del.

Småflickorna lärde sej av sina äldre systrar (det var en flicklek
mest) att "smida söm", vilket tillgick så att man i viss takt och viss ord-
ning mot en eller två partner slog händerna mot partners händer eller
parnerna, mot knäna eller klappade ihop dem. Oftast smiddes i takt under

ACC. N:R M. 13675: ///.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sång, då man hade bl. a. denna: "Ett, två, tre, fyra, fem, sex, sju, ett, två, tre, fyra, fem, sex, sju. Ett, två, tre, ett, två, tre, ett, två, tre, fyra, fem, sex, sju."

Sedan vände man på steken och sjöng samma melodi: "Sju, sex, fem, fyra, tre, två, ett, sju, sex, fem, fyra, tre, två, ett. Sju, sex, fem, sju, sex, fem, sju, sex, fem, fyra, tre, två, ett."

En annan, en visa kan man kanske kalla den, sjöngs till sömsmidandet, och den lydde:

"Får jag låna dina vingar,

Me'n jag far till Köpenhamn?

Vad ska du i Köpenhamn?

Köpa mej ett pärleband.

Vad ska du med pärleband?

Giva åt min fästeman.

Vad ska du med fästeman?

Kyssa, klappa, kyssa, klappa,

Som man gör i Köpenhamn.

Det där med pärleband till fästemannen tycks vara ganska märkligt men har väl mest kommit med för rimmets skull. Pojkarna var sällan med
111.

ACC. N:R M. 13675:112.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

om att smida söm, särskilt de mera invecklade turerna, men några enklare lärde de sej ändå, det vet jag, för jag var själv en av dem.

Bollekar inomhus kunde ju inte förekomma i någon större utsträckning, åtminstone inte kast och lyror, men "Ta studenten" var en stillsamare bollek, som var mycket på modet bland flickorna. Det gällde då ett stort antal procedurer eller vad man ska kalla det, och i varje var det att åstadkomma fem lika i följd, varefter man ~~åter~~ gick till nästa tur. Det gällde för att ha tagit studenten i leken att inte missa något, och i början var det enkla tricks, sedan blev det svårare och svårare: mot golvet, upp i luften, mot väggen, mot både golv och vägg osv. De hemmagjorda tyg-trådbollarna hade dålig studs, så att man fick klämma i ordentligt för att ^{de}tyrerna skulle kunna utföras perfekt. När så gummibollarna, med luft i, kom, så gick leken mycket lättare, och då blev även "examen" gjord svårare genom att tillägga flera turer, många av dessa gjorda med vänstra handen. Flickorna i förskoleåldern, 5-6 år, kunde redan då hantera bollar fint, men steg konsten ytterligare med åren, varpå många saker utfördes med två eller tre bollar samtidigt, de senare tricken bäst utförbara utomhus sommartiden.

Naturligtvis kunde inte de allra minsta av förskolebarnen delta i alla slag av lekar inom- eller utomhus utan de allra enklaste, varför de vid mera avancerade lekslag antingen var mest åskådare eller också sysslade själva med något som var mera passande för deras ålder.

En inomhuslek var att försöka räkna till 20 först: man drog lott om vem som skulle börja först och man fick inte ta mer än högst två tal i följd var. Den förste sa t.ex. 1, den andre deltagaren sa 2, den förste andra gången 3-4, näste 5-6 osv. Det gällde att avpassa "buden" så, att motståndaren vid sista budet hade kommit till 18 eller 19, varefter den andre då hade vunnit genom att han hade att säga 19-20 eller bara 20. I denna lek kunde endast de barn delta, som hade lärt att räkna till 20 eller mera.

"Morfars byxor" var en skrattretande lek, det gällde att få deltagarna att skratta eller dra på munnen, så att tänderna syntes. Detta skedde genom att "frågaren" gick till den ene efter den andre och sa t.ex.: "Vad har du tagit på dej i dag?" Den tilltalade fick inte svara med annat än "Morfars byxor". Då blev det skratt från alla utom från den tillfrågade, för om han skrattade, så fick han gå ut ur leken, han hade förlorat.

ACC. N:R M. 13675: 114.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

En annan innelek var "Stjåla maka". Därvid skulle antalet deltagare vara udda. Och "Udden" skulle gå omkring och söka rätt på en "maka" av de andra, som satt i par, allt under det alla deltagare sjöng:

"Tjuv o. tjuv det ska du heta

För du stal min lilla vän.

Men jag har den glada trösten

Att jag får en ny igen.

Tra, la, la, la, la, tra, la, la, la, la,

Tra, la, la, la, la, tror jag visst."

"Gömma knapp" var en omtyckt samt stillsam lek, vari det kunde vara många deltagare. Nu är att märka, att man vid nästan var lek genom att "räkna på" bestämde, vem som skulle börja, t.ex. ramsan "Ene, bene, buse, back, du slapp" eller någon annan. Den som vid slutet var kvar, skulle börja. Vid gömma knapp skulle den som utsetts genom uträkning gå ut i ett annat rum, varpå de övriga kom överens om, var knappen skulle gömmas. Knappen var försedd med en tråd, bunden i en ögla, så att knappen kunde hängas någonstans, t.ex. på spjället på spisen, på ett dörrhandtag osv. men så att den kunde synas utan att man behövde röra bland några föremål i

ACC. N:R M. 13675:115.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

rummet. Den som letade ville ha tips om knappen hängde högt eller lågt, och dessutom brukade de andra på ågot sätt reagera, när letaren kom i närheten av knappen. Sen gick turen till en annan att leta osv.

"Lyfta eller resa mast" var en lek för pojkar, som de lärt av de vuxna karlarna, vilka ofta brukade sommartid pröva sina krafter på varandra och varvid det inte bara berodde på lyftarens krafter att han kunde resa masten. Det berodde också på, vem som var "mast", för denne kunde trotsa den allra kraftigaste lyftare med vissa trick. "Masten" la sej raklång på golvet, styv som en pinne, och så tog lyftaren med båda benen grensle om liggaren tag med båda armarna ovanför knäveckan samt böjde sej bakåt. Låg då "masten" riktigt ordentligt stilla, så gick det relativt lätt med resningen, men om han var illbattig och vred sej eller hade annat för sej, gjorde sej "tung" osv., kunde det vara omöjligt att utföra. Dessa 5-6-åringar hade väl inte tekniken ännu inne, men de försökte lära sej. Pojkarna i skolåldern var däremot slängda i konsten och övade mycket både hemma och på rasterna i skolan.

Småtassarna hade en lek, som hette "flyga", vilket tillgick så, att de svängde med armarna som fågeln gör med vingarna samt därunder sprang

ACC. N:R M. 13675:116.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

116.

runt stora bordet i stugan eller om det var utomhus runt gårdsplanen. Pojkarna var också förtjusta i att "köra häst". Man selade på en annan pojke med en "sockertoppasimme", ett snöre, som sockertoppar var ombundna med. Dessa snöran var tjocka och kraftiga. Snöret bands ihop till en ring, och det lades bakpå nacken samt under bägge armarna. Den så påsela- de pällen kördes sedan "löske", utan vagn, runt i stugan eller på somma- ren ute på gården eller på vägen, varvid körsvennen hojtade, smackade och ptroade. Ofta hade körsvennen också en piska, som han svängde och klat- schade med för att göra det hela mera verklighetsbetonat. Ibland körde man "enbett", med en häst, ibland "tvåbett", med två hästar, på sommartid eller under vår och höst också med en vagn eller kärra, då hästarna drog såväl vagn som körsven. Naturligtvis brukade då den minste vara körsven då han var för liten och inte orkade dra. Var de lekande pojkarna unge- fär jämstora, byttes de om att vara omväxlande hästar och kuskar. Hästar- na manövrerade ibland, skenade, så att det skulle gå omkull med ekipaget, vilket också var realistiskt, ty så gick det ju till när stora körde med riktiga hästar och vagn, det hade småttingarna hört berättas.

Kanske någon av barnen hade varit med vid stationen och sett och

ACC. N:R M. 13675:117.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

117.
hört tåget, och för resten hördes tåget den en mil långa vägen till byn, om det var klart väder och särskilt lyhört, liksom också kyrkklockorna hördes ibland. Man kunde också vintertid inne i stugan "leka tåg", varvid stolarna vältes omkull på golvet samt ställdes efter varandra som lokomotivet och vagnarna. På den första stolen satt då lokföraren, på de andra passagerarna. Lokföraren hade att vissla, antingen med munnen eller en pipa, och så härjade han loket genom att pusta och fäkta med armarna. Att mor inte var så förtjust i den leken kan man förstå, då ungarna "möblerade om" i stugan och behandlade stolarna omilt, så att de kunde gå sönder. Men barnen hade roligt, särskilt när man också asade "tåget" fram i rummet.

Bygga tält gjorde man också inomhus genom att sätta ihop några stolar samt över dem breda över täcken och fällar. I tältet la man ut dynor att ligga på, och den leken var en av de allra stillsammaste men barnen tröttnade snart på den, då de inte länge kunde vara i överksamhet.

Far, drängen eller någon äldre bror, som hade "läckkniv", egen, brukade kreta till enkla leksaker vid spisen om vinterkvällarna. Det kunde vara en liten enkel vagn: en axel med två hjul av avsågade trillor på en

ACC. N:R M. 13675:118.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

118.

en trädstam, som det sedan borrades hål i, och mitt i axeln ett hål, där det sattes fast en käpp, omkring meterlång, som skakel. Den kunde en av de minsta pojkarna föra, skjuta, framför sej. Sattes så på en liten låda, så kunde man dra en docka eller annat i den. Kanske det tillverkades en s.k. spinnkärning, vilken bestod av en stor hasselnöt, i vars ändar borrades hål, varigenom trädde en lång pinne med en knapp, så att inte pinnen gled ur. På sidan av nöten gjordes ett mindre hål. I pinnens nedre ände sattes fast en potatis eller ett äpple eller en träbit, formad rund som ett klot. Den tyngden skulle vara som "svänghjul", för det var fråga om en mekanisk leksak. Man band så om ett fint snöre, en halv meter långt, om den smala pinnen mitt för sidohålet på nöten, drog ut tråden genom detta hål samt band i en liten knapp, större än sidohålet, så att inte tråden skulle försvinna in i nöten, drog så i snöret och höll det hela med ett grepp i nöten, varvid pinnen med svängkroppen roterade runt, fram och tillbaka. I st. f. nöt kunde man använda en tom trådrulle, då man hade bättre att hålla om "spinnkärningen". (Se skiss nr 1!) (sid. 164.)

En större knapp kunde man också få en snurra av genom att trä en stark men smal "simme" i två hål i knappen, som var mitt mot varandra. 118.

ACC. N:R M. 13675:119.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Snöret kunde vara omkr. 80 cm. samt knöt ihop i ändarna, sedan man trätt in det. Man satte sedan pekfingerarna i snörets ändöglor och lät knappen befinna sej på mitten. Snurran igångsattes genom att först svänga knappen runt några slag samt sedan dra utåt med bägge händer. Roterandet ägde rum först åt ena hållet, sen åt det andra, precis som när det gällde spinnkärningen. I st. f. knapp kunde man ha en pappbit, som klippts rund och försetts med två hål för snöret, eller en liten rund bleckask. Det gick inte i början att kunna igångsätta dessa snurroren. Övning gav färdighet. (Skiss nr 2). *(se sid. 164.)*

"Snurribussar" gjorde man också att leka med på bordet, t. ex. genom att skära av ena änden på en tom trådrulle samt sätta dit en pinne genom hålet. Pinnen nedåt skars till vass som en spetsad blyertspenna, och ovan till lämnades pinnen till en längd av c:a 5 cm. Med tummen och pekfingeret grep man tag i pinnens övre del samt satte snurran i rörelse. Man kunde snurra med den på golvet också, där det inte låg några trasmattor. (Skiss nr 3).

En annan form av "snurribuss" användes både inomhus och ute på en slät sandplan eller vägen, och den hölls i gång med en piska. Den snurran 119.

se sid. 164.

ACC. N:R M. 13675:120.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

gjordes av en rund bit, c:a 6 cm lång samt med en diameter av 5 cm. Man spetsade stycket, avsågat från en lagom björkstam, samt spetsade ungefär $\frac{2}{3}$ av längden. I den övre tredjedeln skars in en skåra runt om, $\frac{1}{2}$ cm från överkanten, samt gjordes så pass djup och bred, som behövdes för pisksnärten. Man rullade på snärten, satte spetsen mot marken, drog kvickt i piskskäftet, varigenom snurribussen sattes att rotera. Sen var det bara att sköta piskan rätt, slå på snurran oavbrutet, så fortsattes rotationen i många minuter, ja, de skickligaste kunde nästan hur länge som helst fortsätta att ha den i gång. Det var en gång i tiden då jag var barn en riktig "fluga", som en gång för inte så många år sedan jo-jon. Dessa senare var fabriksarbete, men våra snurribussar var gjorda av pojkarna själva, och de som inte kunde göra någon själv, kunde köpa en för några ören eller ett par "sockerpinnar" som bytesmedel. (Skiss nr 4).

På marknaden i Eriksmåla i Algutsboda eller kreatursmötena i Holmsjö eller Klintakrogen köpte föräldrarna leksaker någon gång. Till de som låg i vaggan köptes en skallra av bleck, i vilken man inlagt några ärter eller stora gruskorn, som skulle åstadkomma "skringel", skrammel. Eller köptes en lergök, som det gick att blåsa i och tappla på. "Sex sty-

se sid. 164.

ACC. N:R M. 13675: 121

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ver till en lergök" var ett talesätt här i min barndom.

En ~~en~~ hemmagjord leksak av trä, som var lätt att göra, var "nickegubbar" (skiss nr 5), som bestod av fyra delar, tre av trä samt balansen av ett potatis eller en tillskuren klotformig träbit, för det mesta den förstnämnda. Gubben ställdes på bordskivans yttersta kant, och puffade man så till den, kunde rörelsen fortsätta fram och tillbaka en lång stund. Sådana kunde inte småtassarna bland pojkarna göra själv utan någon av bröderna eller far eller drängen kretade till dem. Men naturligtvis kunde då som nu leksakerna inte intressera mer än en dag eller så, sedan ville man ha omväxling.

I Brokiga Blad fanns ibland sprattelgubbar avbildade, färggranna och gjorda att klistras opp på papp. Dessa bilder klipptes ur och fastsattes på pappbitar samt sammansattes med snören enligt anvisningarna. Man hängde den sen på väggen samt kunde ha nöje av att dra i det nedhängande snöret så att gubben sprattlade med benen och "hivade" med armarna. Sådana sprattelgubbar fanns också att köpa färdiga hos John Fröberg eller i pappersaffärerna i stan.

De mindre gossarna fick ju ibland låna de något äldre brödernas

ACC. N:R

M. 13675:122.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

leksaker, och de sistnämnda gjorde ofta saker av trä till småpojkar, t.ex. träsvärd. De större pojkar, som hade lärt att läsa, hade läst sagor om riddare och prinsar samt i jultomten sett bilder ^{av} på sådana, vilka ju var beväpnade med breda slagsvärd. Så gjorde de med knivens tillhjälp sådana svärd - hade de tillgång till hyvelbänk och snickarverktyg, kunde sakerna bli mera fina - och så lektes det riddare och prinsar, då man band om sej ett skärp och innanför detta stack det stora slagsvärdet intill vänstra sidan. Och så krigade man och fäktade med svärden mot varandra.

Mina äldre syskon, när de var hemma under julferier och andra ledigheter hade kortlekar samt brukade då bjuda kusiner och kamrater att spela både priffé och vira, varvid vi småpojkar troget satt och tittade på samt lärde oss en del om kort, vad de hette och valörerna samt färgerna. Det spelades också sällskapsspel, t.ex. "mas". Vi hade ofta drängar, som spelade kort i sin kammare, och då var vi också med och tittade på. Där spelades också mas men mest femkort samt bondtolva. Ett sällskapsspel var "kung, bonde, herreman och perr" (pierre), ett annat "hynda" eller hund. De "riktiga", köpta kortlekarna fick vi inte skaffa oss, men på marknaden

122.

ACC. N:R M. 13675:123.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

123.
kunde man få en kortlek vid köp av en karamellbit. Den leken var mycket liten till formatet, 3x4 cm bara samt innehöll endast 36 kort, alltså fr. o.m. 6:an t.o.m. ässet. Den var tryckt i de riktiga färgerna samt hade också "målarna", de klädda korten. Det var dåligt papper, så de höll inte länge att använda, och så var de svåra att handskas med, då de var så små. Priset för karamell med kort var facilt även efter dåtida priser, endast 5 öre. Småpojckarnas "spel", om de var med, bestod endast av "svälta räv", de övriga spelen var för dem, som börjat skolan.

Kortlekar, hemmagjorda, förekom allmänt bland de pojkar, som var i skolåldern. Man köpte den tiden socker i "toppar", och dessa toppar var insvepta i nästan helt vit papp. Den tog man och klippte ut kort av i ungefärligen samma storlek som de riktiga, köpta korten. Men för att inte "leken" skulle bli för tjock och otymplig, slopades hackorna, så det var bara 36 kort. Pojkarna gick till varandra i byn och spelade de nämnda sällskapsspelet, varvid man ibland satte opp pengar att spela om, såsom vid tolv och femkort. Vid det senare spelet satte de också opp flickor att spela om. Pottarna var små, bara något öre, men oftast var det rena sällskapsspelet. Kort spelades inte bara inomhus om vintern utan också
123.

ACC. N:R M. 13675:124.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sommartiden ute på gräset på gårdsplanen, de stora pojkarna över skolåldern samlades i en skock vid ett vägskäl, där det mest förekom spel om pengar, inte stora belopp men för dem inte små. Dessa pojkar hade köpta kortlekar, som med tiden blev så tummade och smutsiga att man knappt såg vad som stod på dem, samt slutligen svällde, så att leken blev dubbelt så tjock som då den var ny.

Våra hemmagjorda kort var inte målade eller ritade, "gubbarna" var inte tillfinnandes annat än som påskrift (se skissen!) Somliga pojkar i skolåldern hade kortlekar med sej i skolan, och jag minns att det spelades kort friskt under middagsrasten den vackra årstiden, då pojkarna smet över planket och in i närgränsande hage. Jag tror inte, att lärarinnan hade "kläm" på att pojkarna bedrev kortspel, för då hade hon nog tagit ifrån dem korten, liksom hon gjorde med en del pojkars snusdosor, vilka de sen inte fick tillbaka förrän skolan var slut. (skiss nr 8).

Pojkarnas och flickornas lekar skilde sej mycket från varandra, ty som bekant är pojkarna mer för de våldsamma lekarna, flickorna mer för stillsamma sådana. Men när det gällde förskoleåldern var inte skillnaden så stor, som den blev sedan, allt efter som åren gick. 2-4-åringarna lekte

124.

se sid. 165.

ACC. NR M. 13675:125.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

125.

gärna med flickorna, systrar eller andra. Som vanligaste flicklekar inom-
hus på vintern har redan förut nämnts smida söm samt pyssla med dockor.
Och allra mest tyckte de om att dansa ringlekar, trampa loppor, mala salt
och mycket annat, som betraktades som rent "däkaktigt". Och det gällde
såväl vinter som under vår, sommar och höst, då man kunde vara ute. Men
i syskonkretsen var det ju så, att man måste vara tillsammans om alla lek-
lekar mest, annars blev det för få deltagare. Och inom denna slutna krets
räknade man inte på samma sätt alltid, delade upp sej efter kön, för då
kunde flickor vara med och leka pojklekar samt pojkarna delta i ring-
danser o. a. lekar. Rörande lekar utomhus för barnen beskrives dessa i
fortsättningen.

Ringlekarna åtföljdes ju alltid av sång, och de var av många slag.
En vanlig var "Jag gick mej ut en afton, så sent en lördagskväll", en an-
nan

"Du tycker, du är vacker,

Men det tycker inte jag.

Du tycker, du är vacker,

Men det tycker inte jag.

ACC. N:R M. 13675:126.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Och ängen var grön,
Och flickan var skön,
Kom valsa med mej,
Jag tycker om dej.
Och ängen var grön,
Och flickan var skön,
Kom valsa med mej,
Jag tycker om dej.

Flera av dessa ringlekar, som småflickorna lekte, brukade dansas också av pojkar och flickor på lekstugor och vid vägskälen sommartiden, då ungdom samlades till dans och lekar.

Sådana dans- eller ringlekar var "Gustafs skål", som gick i flera turer samt "Du skåning, du skåning, i morgon ska du äta gröt, och doppa den i honing, så blir du tjock och fet."

Småflickorna i 5-6-årsåldern, som hade dockor av trasor eller med riktiga kläder, hade mycket att bestyra med dem, att klä av och på dem, tvätta kläderna samt att sy nya plagg, hur det nu blev. De hade redan litet gjort bekantskap med nål och tråd, så de kunde sy och snörpa hur det nu blev, men huvudsaken var att de trivdes och att de hade något att syssla med, så att de inte störde mor alltför mycket i hennes arbete. Var det något särskilt, så gick de till mor och fick lite hjälp, att trä nälen eller annat.

126.

ACC. N:R M. 13675:127.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

127.

Vintertidens lekar inne var i mycket hög grad primitiva,likaså de leksaker,som såväl förskolebarnen som de något äldre,skolbarnen,skaffade sej eller de äldre gjorde åt dem.Vintern var för de flesta barnen i åldern 1-6 år innesittandets tid,det blev både mindre av rörelse liksom av frisk luft och sol.Visserligen kunde åtminstone pojkarna omkring 6-årsåldern få gå ut på vintern och åka kälke eller vara på isen och slå kana - det senare gick bäst med träskor på fötterna,som man ju också i allmänhet hade - om backen eller isen låg intill husen och några äldre syskon åtog sej ansvaret för dem,så att de inte fick vara ute för länge och bli förfrusna eller att de kunde komma till skada.Var det inte allt för sträng vinter,således i början av vintern eller under vårvintern,kunde ju även småflickorna få komma med och deltaga i ovannämnda vinterlekar utomhus,då de var påbyltade med schalar och yllehuvuddukar. Vintermössor till flickorna i form av stickade luvor eller skinnmössor förekom inte då,för 60 år sedan.Vid mitt hem hade vi på vintern en utmärkt is alldeles inpå knutarna,svallis från en bäck,som rann fram neråt en sluttning.Här åkte man kälke nedåt "bolet",det slogs kana,större pojkar gick på skridskor - gjorda av bysmeden av en gammal lie samt på-

127.

satta på stommar av trä att stå på. Man snörde på dem med tjocka "simmar" eller i finare fall med läderremmar. Just vid denna tiden kom i stället för de gamla "träskridskorna" s.k. skruvskridskor, då klacken på skon blev fast vid skridskon medelst en skruvanordning, men i tån var det en rem. När man länge använt sådana skridskor brukade klackarna lossna till slut, så man gick tillbaka till träskridskorna, om man var rädd om skorna. Jag minns en gumma, som brukade kalla skridskor för "döakälkar", enär det hade hänt, att pojkar på sjön gått ner sej och varit nära att drunkna. Vi småttingar fick inte vara på sjön, dels att det var en halv km. dit, dels för att det fanns ett par "os" med öppet vatten, som var farliga. Att rulla snöklot kunde även de större av förskolebarnen få delta i om det var på förvintern eller vårvintern, när kylan var liten och leken skedde utanför stugan. Grannens pojkar hade tämjt en ettårskalv, vilken de sedan spände för en drög och åkte på. Då fick också jag och mina små bröder se på och kanske åka med någon gång, allt uppskattat väldigt av oss. Dessa grannpojkar hade även kaniner och duvor i ladugården, och dit kunde man få gå med och titta på djuren. Särskilt när det fanns ungar i bona var det intressant att se, när de fick mat av sina mammor.

ACC. N:R M. 13675:129.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

När den långa, kalla vintern var över och det började våras, då kom frihetens tid för alla småbarn, som varit så instängda under köldtiden. Vad var det de gladdes åt? Jo, för det första att få vara ute, för det andra att plocka blommor på ängen, och sen att få ta av sej barfota och kunna leka friare och bättre än man kunnat i den trånga stugan. Nu ska beskrivas, vad småbarnen kunde få uppleva under vår, sommar och höst.

När snön först hade smält bort, började det porla vatten lite varstans i markerna, rännilar slingrade sej fram i gårderna (ängarna). Där var man och byggde dammar, på vägen i hjulspåren samlade vatten, som man dikade ut. Det var roligt att se på, när de något större pojkarna satte upp sina enkla kvarnhjul i en bäck, att titta på när de snurrade runt. Dessa små kvarnar var antingen endast som en gammaldags skvalta, ett par trästavar i kors, genom vilka sattes en axel. Denna vilade på ett par i marken nedsatt käppar med "klynga" i övre änden (klyka). Kvarnen med skovlar, liknade de stora kvarnarnas vattenhjul, och den var gjord av två trillor, avsågade på en rundstock. I trillornas periferi var skåror insågade, i vilka skovlarna var insatta. Många småpojkar var "kluriga" (händig) i att tillverka leksakskvarnar, som i nästan alla detaljer liknade en då-

129.

ACC. N:R M. 13675:130.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

130.

tida mjölkvarn. Man t.o.m kunde få se en sådan leksakskvarn, som drog en sågklinga, utklippt av locket till en ansjovisburk och med vilken det gick att såga skivor av en rå potatis. Så sattes även vädersnurror upp på en stång, av vilka den enklaste sorten bara snurrade runt. En sådan var gjord av två träbitar, utskurna i propellerform och hopsatta på mitten, så att väderkvarnen alltså hade fyra vingar. Denna var sedan fastsatt på en flöjel och den var vridbar på stångens övre ände. Kvarnen vred sej således så, att vingarna stod mot vinden. Denna kvarn kunde också sättas upp på en liten kort stång, som spikades fast på lagårdsgaveln vid ryggåsen. En mera avancerad typ av väderkvarn var om man till en sådan som ovan sagts kopplade vid en anordning, så att en eller två hammare trummade på antingen en träskiva eller också på en bleckplåt. Ja, sådana vatten- eller väderkvarnar såg man lite varstans i byarna, men naturligtvis kunde inte småpojarna själva göra dessa utan de bad far, drängen eller en större bror att tillverka leksakerna i fråga. Alla skolpojkar på min tid hade läggekniiv med sej, så att kreta var de inte oävana till. Det fanns inte i vår skola träslöjd för gossar, så de fick lära sej själva att slöjda enkla ting, mest leksaker. Småpojarna i 5-6 års ålder fick också kreta, men 130. / egna knivar tordes man ännu inte låta dem ha.

ACC. N:R M. 13675:131.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Ett särskilt pojknöje eller lek var att kreta till båtar av bark, som de sedan seglade med i vattenpussar eller i en bäck, varvid i sistnämnda fallet båtarna följde med strömmen och pojkarna följde med samt vid sidan om bäckfåran och hjälpte båtarna förbi event. hinder. Hade man inte någon båt, så seglade man med en pinne eller spåna, som följde med strömmen även de. De större gossarna satte kanske ett papper eller dyl. som segel på sina båtar med en myra eller skalbagge som kapten eller passagerare. Lekte man vid sjöstranden, gjordes båtar av säv, som rullades avlångt runda, sävstråets grövre ände veks en dm. och stack opp som skorsten i mitten eller framänden av "båten", som kom att likna en ångare. Lilländen av sävstråt fästes efter rullningen med en smal pinne.

Här kommer att fortsättas med speciella pojksysselsättningar-lekar i det följande. Rulla tunnband ansågs vara mycket roligt. Ett tunnband av trä, taget på en gammal tom silltunna, samt en elnslång käpp var attiraljen. Så sprang pojken vid sidan om tunnbandet och slog på det med käppen, och det var naturligtvis på vägarna, som denna lek utfördes. Sedermera tog man till en gammal sliten skena, som suttit på en vagn, men ett sådant rulleband kunde inte de minsta knattarna sköta utan pojkar i skol-

131.

*se beskr.
sid. 166.*

åren. Därefter blev rullebandet ännu finare: det gjordes av tjock järntråd, minst lika telefontråd, men ännu bättre och stabilare blev rullebandet, om bysmeden gjort det av det smalaste rundjärnet. Omkring fästes en pinne av järn (pinnen veks om rullebandet i en ögla, i den fria änden höll man) och så behövdes inte slå utan bara föra med pinnen och springa, så rullade järnringen framåt (se teckning!).

De större pojkarna gick sällan och plockade blommor, men de mindre tyckte om att leta rätt på de första blåsipporna, som sen visades för mor. Efter blåsipporna kom vitsipporna, men om dem sa mor, att de ska man inte bry sig om, för de är giftiga. "Vitvöringar" kallade hon dessa vackra vårblomster, som kunde vara farliga, om de stacks i munnen och man tuggade på dem. Men det kom fler blommor: ^{guldörar}gökabyxor och maskrosor (grisablommor), och dessa sistnämnda var roligast att leka med, trots att de smakade illa beskt, om man tog dem i mun, och det hände med stänglarna. För av dessa gjorde man pipor att blåsa i och framkalla olika läten med. Så gjordes det ringar av maskrosstänglar, ringarna blev till kedjor, som hängdes om halsen. Och så gick man till mor och fick en klick såpa samt vatten i en kaffekopp, tog en lång maskrosstängel och blåste sen bubblor, stora och små.

ACC. N:R M. 13675:133.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

På värkanten, framåt början på maj eller så, kom toppmurklorna upp, och då fick pojkarna brått att gå ut i hagarna samt på "brånarna" leta efter de fina svamparna, som inte plockades för att ätas av dem själva utan trädde på trådar samt torkades och såldes i handelsboden eller till "mortlakäringen", som gick omkring och köpte upp murklor i byarna. Det var inte rådligt att låta förskolepojkarna själva ge sej av i markerna, men de större av dem fick följa med, om man inte bara gick allt för långa vägar. "Käringöron", som stenmurklorna kallades, tog man inte vara på då, ty dem ville inga uppköpare ha. Numera är de också säljbara, förska eller torkade.

När rönnen hade börjat få bladen lite utslagna, då var tiden inne att vrida visselpipor. Det gjordes långa och korta, smala och grova, och när alla pojkarna fått sej en dylik att blåsa i, så blev det oljud, som förslår. Värst var att förvara piporna över natten, men om de lades i vatten, som torkade de inte. Av sälg vreds långa flöjter, men dem kunde bara far eller någon äldre pojken vrida av utan att den gick sönder.

Vi bad far borra ett hål i en björkstam (i en glasbjörk-sötlöv) i den riktiga savtiden samt sätta i en ihålig tapp. Så satte vi ett kärl

133.

se tecken.
vid. 166.

ACC. N:R M. 13675:134.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

inunder, och på ett par timmar hade vi så vi kunde dricka av "björklagen". Lönnlag var ändå sötare, men då lönnen var ett vårdträd vid gården, fick det inte borras i detta slags träd.

Av utomhuslekar var "krybak" (kurragömma) en uppskattad lek av såväl pojkar som flickor, men den lektes dock mest av pojkar. Och härliga gömställen fanns överallt i ladugårdar och uthus, så den som skulle leta (utsedd genom att "räkna på") hade det inte lätt. Det gällde också för de gömda att vid tillfälle passa på och springa till ett bestämt ställe och spotta för sej där: då blev han "söt". Så letaren någon och hann först fram och spotta för denne, så blev den gömde "sur". Den som först blev sur, han hade att bli letare nästa gång.

"Hök och duva" lektes av både flickor och pojkar samt gick så till, att det ritades upp två ritsar i sanden, jämnlöpande, med omkring 20 m. mellan dem. Inanför dessa ritsar stod höken, duvorna höll till utanför ritsarna. Så skulle duvorna springa över det område, där höken stod, och denne skulle ta dem samt "kulla" dem på huvudet fem gånger. Den tagne blev sen medhjälpare till höken, och ju fler medhjälparna blev, desto svårare blev det för duvorna som var kvar, och så småningom blev alla duvor

134.

ACC. N:R M. 13675:135.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

fasttagna. De minsta duvorna blev tagna först, och de större och listiga-
te höll ut längst. Den som först blev tagen skulle bli hök nästa omgång.

135.

"Skjuta harar" var en annan springlek, som var omtyckt av pojkarna. En var jägare, de övriga harar. Jägaren hade en "bössa", som i verkligheten var en alnslång käpp. Jägaren skulle springa ifatt hararna samt peta till dem med käppändan. Då var haren "skoten" (ej sje-ljud!). De skjutna hararna uppstod från de döda och blev hundar, som hjälpte till att hålla hararna, tills skytten kom fram och "skot" dem. Man höll på, tills alla hararna hade bitit i gräset. Den först skjutne haren skulle bli jägare nästa gång.

När pojkarna tröttnat på en ansträngande springlek, tog man till en mera stillsam, t. ex. "ticka pengar". Som det sista ordet anger, var det pengar med, och varje deltagare hade en liten käpp, ungefär en aln lång. Var och en släppte till en ettöring, och så bestämdes det, att gubbe skulle vara upp. Slantarna lades intill varandra eller på varandra i en hög, och så räknades på, vem som hade första slaget, andra osv. i tur och ordning. Ett slag fick var och en slå. Vände han någon slant, så att pil kom opp, så behöll han den. Så var det att slå sitt slag i ordningsföljd, tills alla
135. / pengarna tagit slut, då det var att satsa på nytt.

ACC. N:R M. 13675:136.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Jag tror inte att nutidens barn har det på långt när så roligt som vi hade i min barndom, trots översjö på alla slags leksaker, som köpes. Och den vackra årstiden, då barnen kunde vara ute från morgon till kväll fanns det omväxling i sysselsättningar, antingen det nu var lekar eller att hjälpa far och mor med lite småsysslor.

Vi pojkar tyckte mycket om att asa ner från stora stenar, åka på baken, men när vi kom hem med uppslitna byxor, så blev inte mor glad. Men vad gjorde det, om "näsduken" (skjortan) hängde ut eller arsen skymtade fram.

På höstarna var det gott om suräpplen samt nedfallen äppelkart i trädgården. Då gjorde vi oss en slunga av en mjuk sly med god svikt uti, cirka meterlång, längden beroende på slungarens storlek. Det var av hassel- eller sälgskott, vi gjorde våra slungor. I lilländan trädde så projektilen (äpple eller litet potatis) på men inte för löst och inte för fast, och på det sättet kunde projektilen sändas ett par hundra meter bort på längden och i skyn, så det knappt syntes. Efter det träning erhållits kunde sträckorna bli mycket längre än angetts.

Vi hade hört av de större pojkarna, att de hade läst i bibliskan om en som hette David, som kunde slunga stenar långt samt också träffa rätt

136.

se boken.
sid. 166.

ACC. N:R M. 13675:137.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

137.

mot vilddjuren och mot jätten Goliat. Om idén till davidsslungan kommit från pojkarna i vår by, det vet jag inte, men faktiskt gjorde vi slungor av en skinnbit, 1 dm. i längd samt 4 cm bred, som den lilla skissen anger. Man trädde på öglan på snöret på högra handens långfinger samt fattade knuten på den andra delen med tumme och pekfinger på samma hand. En sten lades i urklippet i skinnbitens mitt - klipet var gjort för att stenen skulle ligga stadigt. - och så svängdes slungan runt, tills man nått den rätta utgångsfarten, varpå man släppte det snöre, som hade en knut, och stenen for i väg med hisklig fräs. Tävlingar visade, att en del pojkar nått stor skicklighet i konsten att slunga stenar.

Ett annat sätt att slunga stenar hade vi funnit på: man lade en meterlång bräda över en jordfast sten, toppig och ett par dm. hög, så att brädan vägde jämt. En sten så stor som ett hönsägg lades på brädans ena ände och så slog man till i yttersta delen av den andra brädänden med en kraftig stake, och därvid flög stenen i vädret, både högt och långt bort. Man fick vid slungandet, vilket slags som helst, se till, att man inte lät projektilerna få en sådan riktning, att de skadade någon människa eller träffade fönsterrutor. Båda delarna kunde ibland inträffa, och då fick

se teckning
sid. 166.

ACC. N:R M. 13675:138.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

138.

smörj och tillsägelse att ge sej i väg så långt från hus och folk, att inget sådant kunde hända mera. De största förskolepojkarne försökte så gott de kunde "härva mä", d.v.s. ta efter och göra som de något större kamraterna, och de lärde sej småningom lekar och konster riktigt fint.

Förr såg man aldrig till trädgårdsmöbler på landet att sitta på under vackra dagar på sommaren, men många hade under de stora vårdträden på gårdsplanen ett par bockar, på vilka lades en hyvlad bräda, ej alltför tjock utan så att det gav svikt, när man satt på mitten. Det var en gungbräda. Tog man då ena bocken och la brädan på, så att den vägde jämt, hade man en gunga, som de minsta och även de större barnen hade mycket nöje av. 1- och 2-åringarna kunde inte hålla i sej själv, utan då satte sej två i var ände, en liten och en större, och så vägde det än upp högt och än ner. De som satt på ena änden kanske lät de andra sitta en stund högt i skyn, och då kallades det att "torka hundkött". Man försökte göra detta trick för varandra omväxlande, varvid de minsta skrek för att de hisnade.

I vår stora åsk på gården sköt en kraftig gren ut ett par meter, och i den hängde vi upp en gunga, antingen ett tjockt rep eller också en järnkätting, med en brädbit som sits. Här blev en präktig gunga, som fick

ACC. NR M. 13675:139.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

hänga oppe under hela tiden från vår till höst och brukades dagligen av både oss minsta som av de större syskonen. De små måste gungas försiktigt för att inte trilla ner, men de andra satte full fart. Ville de stora barnen och även äldre gunga ännu fortare och högre, sattes en gunga av flera hopbundna kättingar opp på en loge, och särskilt på söndagarna var det många som förlustade sej med den. Där fick inte de små eller halvt stora barnen vara annat än åskådare.

"Slå trill" med trillor avsågade från en stock - det måste vara av hårt och segt trä, för att trillorna skulle hålla - var ett vanligt nöje ute på allmänna vägen ("häradsvägen"). Man delade opp sej i två lag, och var deltagare hade en kraftig stake i handen. Trillan sändes i väg - man turades vid att slänga i väg den - och motståndarlaget skulle hejda den med sina stakar samt ge "bakslag", om man kunde. Då fick det laget flytta fram så långt som bakslaget gick, d.v.s. där trillan stannade efter bakslaget. Blev trillan inte motad, fick de som missade den flytta tillbaka där den stannade. Så böljade "striden" fram och tillbaka men det ena laget kanske "körde av" det andra kilometervis. Då hade det laget naturligtvis vunnit. Fick trillan ett riktigt bakslag, så kunde den falla i bitar.

139.

139.

ACC. N:R M. 13675:140.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

men man hade reserver att ta till. Vi småpojkar fick inte annat än se på när de större pojkarna slog trill, men vi bildade lag för oss själva och lekte lite mera lugnt men efter konstens alla regler.

Vi hade ett slags kägelspel ute på vägen - det var inte farlig trafik då - och det gick till så här: vi hade ett tiotal "käglor" vardera, vilka bestod av ett par dm. långa av en smal stång avsågade bitar, som ställde^s på ände tvärs över vägen med jämna mellanrum. Det var två sådana uppställningar parallellt tvärs över vägbanan och med ett tiotal meters avstånd mellan styrkorna. Nu gällde det vilket lag som först slog ner det andras käglor, vilket skulle ske inte med ett klot, som rullades mot utan vi had en alnslång käpp att slå omkull pjäserna med. Man kunde vara flera i vart lag men minst en på varje sida. Var det fler än en i varje lag, så byttes man vid att kasta käppen. Det var ett mycket spännande spel, som småtassarna snart lärde sej och som de deltog i med liv och lust.

Innan jag går vidare får jag beskriva ett par leksaker, som köptes till barnen på marknaden: en flöjt av bleck, vit eller målad blå, med tap-
pelhål på. Småbarnen brukade bara blåsa i den, men det gick med lite trä-
ning att spela små melodier på sådan flöjt, t.ex. "Gubben Noa", "Blinka
140.

140.

ACC. N:R M. 13675:141.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

lilla stjärna" m.fl. En annan sak var ett vindhjul med pipa att blåsa i, även gjord av bleckplåt. Den var ganska "vanstark", d.v.s. inte hållbar, då det lätt gick att kvadda och få sönder den, medan flöjten hade man glädje av länge.

"Sista paret ut" eller som de gamle kallade det "Änkleken" lektes ofta av både små som stora barn, pojkar och flickor tillsammans. Vid den leken blev de mindre och långsammare handikappade och fick vara "änka" både länge och väl, tills någon förbarmade sej och lät sej tagas. Man hade som lekplats antingen en äng eller större gårdsplan, och om man var många deltagare t.o.m. på vägen.

En annan springlek som var enkel och hurtig var "Laten", även kallad "Datten". Man räknade då på för att få den som skulle bli "Laten", som skulle röra vid någon deltagare för att slippa vara detta, och man hade därvid ett "Pax", dit en jagad kunde ta sin tillflykt för att vara i säkerhet en stund och för att vila. Men där fick han inte vara länge, för då räknades han ut. Man räknade till 10, och sprang han då inte ur Paxet, kunde man röra vid honom och ge honom datten. Pojkar och flickor eller enbart ettdera slaget lekte detta. Även i en sådan springlek var

141.

ACC. N:R M. 13675:142.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

småbarnen hårt ansatta och fick gå med datten ofta, om de var med och lekte med större deltagare.

"Peta boll" var sommartiden uppskattad lek för både pojkar och flickor, men de allra minsta kunde inte vara med här. Man gjorde en håla i marken - man höll till på grusgård eller vid ett vägshål - en till var deltagare, och så hade varje en c:a meterlång käpp. Man utsåg den som skulle gå med bollen. Deltagarna stod med sin käpp i hålorna, den som gick med bollen försökte att med sin käpp slå till bollen, så att denna råka de en viss utsedd, som attackerades, en i sänder. Den angripne måste ha sin käpp i hålet samt hoppade upp, när bollen slogs mot honom. Deltagarna försökte bakom ryggen på den som gick med bollen slå undan den för honom, men den sistnämnde kunde också ta sej ett hål från deltagare, som händelsevis glömde bort att ha käppen i hålet. Deltagarna kunde även byta hål med varandra under spelets gång. Den som blev träffad av bollen eller förlorade sitt hål till gångaren fick gå med bollen nästa tur.

Flickorna hade ju sina speciella lekar även utomhus, i all synnerhet var bolladet ett favoritnöje. De bollade mot varandra, mot en vägg eller kastade bollen upp i luften för att sen ta mot den. Ofta lekte man

142.

ACC. N:R M. 13675:143.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

tillsammans med pojkarna Brännboll, man hade bollträn och slog lyror, men i dessa bollekar brukade pojkarna vara de mera framstående, ty det gällde ju slå och kasta, som de kunde bättre av många skäl.

Baka kakor av lera var en vanlig flicklek. Man letade då opp porslinsbitar och skärvor av lera samt la kakorna på dessa. Sen gjorde man kalas för dockorna samt deras ägarinnor. De minsta pojkarna fick eller ville gärna vara med flickorna i dessa lekar, som de större gossarna inte var glada i, för de var kantänka "stora" och började att ringakta däckor och deras pjåkiga lekar.

Leka lagård brukade småttingarna ofta göra. Lagården byggdes så, att man med småstenar la ut en rektangel, i den lades stenar ut för att markera bås eller kättar. I båsen hade man grankottar till kor, oxar, tjurar och kalvar, i kätten eller kättarna hade man fåren, som bestod av tallkottar. Kor och får försågs med ben av smala pinnar. En något krokig och stor grankott blev tjur, och det inträffade, att någon under magen på "tjuren", just i kröken, satte dit en extra pinne för att illustrera, att det var en tjur, bihanget med denna "pinne" var tjurens "mej", penis. Man hade ju sett hur gårdstjuren "skötte" kor, gårdens såväl som andra, som

143.

143.

ACC. N:R M. 13675:144.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

leddes dit, och man ville ha det hela så realistiskt som möjligt. Och man
lät också tjuren stå grensle över korna som han gjorde, då han utförde
avelstjänst. Det var inget märkvärdigt med det, bara naturligt.

Att leka med gårdens djur, att kela med katt och hund, med kalvar,
lamm och häst och föl, det hörde till för barn på en bondgård. Och torpar-
barnen hade också sina, åtminstone katt och hund, getter och höns. Kaniner
hade väl nästan alla pojkar i min uppväxt: man köpte och sålde och bytte.
Man lånade hane, om man hade hona men saknade hane, så att man skulle ha
ungar att sälja till kamraterna. Somliga barn hade också duvor, duvslag
på en stolpe eller bara i ladugården med utgång genom en fönsterglugg.
De pojkar, som var i skolåldern, var föregångare och hjälpte de yngre att
ordna med bostad, att fodra och vattna osv.

Jag skrev för några sidor tillbaka om vinternöjen ute, att barnen
rullade snöklot. Ja, de bar eller rullade sedan dessa tillsammans, så att
man fick en vall eller "fästning". Sedan blev det krig med snöbollar, och
i dessa lekar deltog både pojkar och flickor om än de förra var mest
agressiva och njöt mest av kampen. Vid snöbollskastandet kanske någon av
pojkarna la in en sten eller isklump för att bollen mera kraftig, men
144.

144.

145.

ett sådant tilltag ansågs strida mot spelets regler och renderade den felande en skrapa av kamrater och - lärare. Jag minns nämligen en sådan historia, där en skolpojke fick en isklump i huvudet, så att blodet rann. Lärarinnan höll dan därpå förhör och den som kastat isbiten fick hårdhänt aga. Den agade pojken togs till doktorn, och lärarinnan fick sej en varning av skolrådet. Tänk, så mycket rabalder en liten isbit kunde åstadkomma!

Redan pojkarna i förskoleåldern skaffade sej enkla pilbågar jämte pilar. Bågen var en smal enstake, snöret en "sockertoppasimme". Pilarna var rätt enkla också, bestod i många fall bara av en smal pinne, som var tillkretad här och där, så att det liknade en pil. De äldre pojkarnas både båge och pilar var lite snitsigare, och de satte t.o.m. i spetsen av pilarna in en vass spik eller ännu hellre en avbruten sy, eller stoppnål, så att när det sköts i mål, pilen fastnade i måltavlan eller annat, som det siktades på. Spikförsedda pilar fick inte småpojkarna ha, då de kunde med dem skjuta ut ögonen på folk eller sej själva.

Pojkarna i skolåldern brukade ofta i st.f. pil och båge skaffa sej pilbössor, såväl enklare som mera välgjorda och rättskjutande. Man tog en

se sid. 165.

ACC. N:R M. 13675:146.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

brädstump spåntat golvträ, varvid sponten skulle vara ränna för pilen, som var kort samt försedd med kraftig och spetsig metallspets. Inte ens "hane" saknade på de mera påkostade bössorna. Bågen var av en, och bössor gjordes, där pilen gick inuti en pipa. Denna hade åstadkommit genom att en spåntad bit lagts ovanpå mot sponten i bössan. En sådan bössa var ju långskjutande och därtill så träffsäker, att man kunde jaga småfåglar och ekorrar med dem.

Så här i närheten av våren kan jag inte underlåta att beskriva ett annat slag av "bössa", som småpojkar antingen själv gjorde eller fick hjälp med av någon äldre person. Det var vanligt att man på Vårfrudagen gick ut i skogen (barrskogen) för att "sava", d.v.s. att flå av lite bark på tall eller gran samt med en kniv skrapa opp save och sedan förtära denna. Det skulle väl ifrån gammal tid betyda fruktbarhetsrit av något slag, eller skulle vårens första save ge kraft åt den som förtärde den. Ursprunget var nu bortglömt, det var blott en sed, som levde kvar. Alltnog, vid sådana utflykter brukade man vrida tallbössor, vilket tillgick sålunda: man utvalde en välvuxen tallplanta, omkring $1\frac{1}{2}$ meter hög med långt mellan grenringarna. (se skiss!) Man avskar toppen på tallen under en

146.

146.

se sid. 167.

147.

grenring samt skar sedan över nästa grenring ett hack runtomkring men endast in till själva kärnan av stammen, som var cirka 1 cm i diameter. Så var det att vrida runt försiktigt åt ett håll, med- eller motsols, så att kärnan vreds ur och man erhöll ett rör med nämnda diameter. Men det misslyckades i 9 fall av 10 att få en tallbössa, varför många unga tallplanter fick tillspillo. Men det var inte mycket värde i skogen då för tiden, så det gjorde ingenting. Hade det varit nu, skulle saken givetvis ha påkallat skogsvårdsmyndigheternas ingripande.

Nåväl, nu hade man alltså "pipan" till tallbössan, men det fordrades mera. En pinne med knapp i ena ändan tillskars noga, så att den passade i pipan men gick lätt att föra fram och tillbaka. Pinnen, kolven, den del som satt inne i pipan, fick inte gå ända fram till öppningen utan var 1 cm kortare än pipan alltså. Av blånor tuggades och snoddes ihop två kulor, som var 1 cm i genomskärning. Först lades i övre pipöppningen en kulan samt fördes av kolven neråt, så långt det gick, därefter lades den andra kulan in på samma sätt. Kulorna var fuktiga och fyllde absolut ut i pipan. Den sista kulan fördes försiktigt ner tills det fattades ett par cm i att kolven var nere. Eftersom det var fullkomligt lufttätt mel-

147.

ACC. N:R M. 13675:148.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

lan kulorna. Luften från öppningen, när sista kulan lades i, och till den nedersta, komprimerades mer och mer, alltefter kolven fördes ner, och när ett par cm. återstod att föra ner, sattes kolvknappen mot bröstet och man tryckte ner häftigt, varvid den nedersta kulan rusade ut hastigt och en ganska skarp knall uppstod. Det var väl denna knall och inte kulans utkastande, som egentligen var det mest åstundade. När kulorna blev torra, måste de vätas och formas på nytt för att hermetiskt tillsluta nere och upptill. Ja, förr var dessa bössor allmänna som leksaker för de mera försigkomna pojkarna, flickorna intresserade sej inte för sådant.

Vi hade då jag var liten pojke en mycket rolig lek, en slags karusell, som vi med anledning av vad den var gjord utav kallade "hjulåka". (se skiss!) Vi av förskoleålder fick ju vara med och åka, men det var de större pojkarna, som byggde opp den. Den var anordnad att åka runt med, liksom man gjorde på isen med slängkälke, som vi benämnde "isåka". Hjulåkan hade följande delar: ett järnspett, två vagnshjul - gärna gamla men kubbar samt ekrarna måste vara i behåll - samt för det tredje en längre steg. Platsen, där den sattes opp var på vår lagårdsplan, där det var någorlunda jämnt samt fritt från stenar. Först sattes "järnstaken" (spettet)

148.

148.

se teckning
sid. 167

149.

stadigt och djupt ner i jorden och kilades fast med småstenar, tills det stod lodrätt. Så trädde ett hjul på spettet genom navet, med den sida neråt mot jorden, som var yttersida, om hjulet suttit på vagnen. Så slogs ner två kraftiga träpålar, alnslånga, mellan ekrarna för att hjulet inte skulle rotera runt spettet. Hjulet nr två trädde så på spettet på liknande sätt men så, att hjulets yttersida kom att vetta oppåt. Detta hjul skulle rotera kring spettet med hjulkubb mot hjulkubb. Sist lades den största stegen, 7-8 m. lång, med dess mitt på överhjulet, och stegen bands stadigt fast i detta läge. Och så var det färdigt att köra runt. Ett par pojkar gick och förde stegen runt, lika många barn måste vara i vardera änden, när de skulle åka, och de som var mest begivna på att åka fort satte sej givetvis ytterst på stegens ändar, de andra närmare inåt hjulen. Många tålde inte att åka länge, förrän de spydde, blev liksom sjösjuka, men roligt hade vi, så länge hjulåken var uppsatt.

Att meta är väl för de flesta pojkar det käraste nöjet under sommarna, och att stå vid sjökanten med spöet är även nu för många pojkar det roligaste, antingen det är fråga om lands- eller stadsbarn. Jag började redan min bana som amatörfiskare vid 5-6 års ålder, då jag var med en

149.

ACC. N:R M. 13675:150.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

en äldre broder. Att släppa i väg dylika knattar ensamma vore väl djärvt. Under hela mitt liv har jag älskat att ligga vid sjöarna, och då det i vår socken finns ett hundratal större och mindre sjöar och gölar, därav i närheten av mitt hem många, så fick jag mitt lystmäte av fiske, likasom andra av mina jämnåriga, som var lagda åt sjölivet.

Småflickorna torde då som nu mest ha lekt mera stillsamt, och bland deras favoritlekar var väl ringdanser med sång till. Även flickor i 3-4 årsåldern gick med liv och lust in för sådant. Det var bl. a. "Sju vackra flickor i en ring", "Skära, skära havre", "I dalaskog, i dalaskog" m. fl. Så var det "Väga salt" och "Mala salt" samt "Trampa loppor" som var mycket guterade lekar bland dem samt naturligtvis också deltagande i förut omnämnda, där pojkarna också var med.

Under sommaren var bärtiden den allra ljuvligaste för alla, små som stora barn. Att få gå ut en vacker sommardag till hagen med en mugg eller liten korg och plocka smultron, det var inte bara roligt, det smakade gott att efter hemkomsten få äta smultron och mjölk. De blev friska och glada av detta friluftsliv, och det var inte bara smultron, man plockade, det blev blåbär, hallon och lingon sedermera. Så att landsbarnen be-
150. / hövde aldrig ha tråkigt, aldrig gnälla, att det fattades dem selsättning.

150.

ACC. N:R M. 13675: 151.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

BILDER, SAGOR OCH VISOR.

Det fanns inte mycket i bildväg förr i bond- och torparhemmen. Småskolans läsebok samt ABC-boken innehöll några stycken enkla bilder, t. ex. den förra, författad av Karl Kastman, hade en bild för varje vokal, och de utgjordes av igelkott, apa, åsna, ekorre, ärla, yxa, ok, ur, öga. Sedan var det tuppen förstas i ABC-boken. I läroböckerna i folkskolan var det fattigt på bilder, i historien några porträtt av kungar, i geografien en eller annan bild samt i naturlära några svenska samt några utländska djur av de högre ordningarna.

På stugans väggar kanske det fanns några tavlor, det var i så fall någon biblisk, människans åldrar samt porträtt över någon svensk kung.

Vår grannes pojkar hade en gammal mormor, som hade ett par böcker med bilder i, nämligen dels en helbibel och dels den s.k. hjärt-boken. Någon gång hände det, att vi var inne hos henne samt fick ta och titta på dessa bilder. Särskilt tyckte jag "hjärtboken" var underlig, och av ~~den~~ ^{bilderna} en, som såg ut så här: Nästan hela sidan upptogs av ett hjärta (som ett hjärteräss), upptill i fördjupningen var ett kvinnohuvud, och innanför hjärtats linje sågs den smala och den breda vägen. Vid den smala vä-

151.

ACC. N:R M. 13675:152.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

152.

gens slut var en smal port och innafor denna himmelriket, där man såg Gud samt änglarna. Denna väg hade endast ett fåtal vandrare. Den breda vägen hade så många fler: det vandrade flock efter flock, och vid denna vägens slut sågs djävulen, med horn i pannan och på knäna samt hållande i handen en gaffel. För att vidare utmärka, att detta var helvetet fanns en eld samt en massa smådjävlar. Bilden var skrämmande för oss småpojkar, men man kunde ändå inte låta bli att titta. En annan hjärt-tavla hade att illustrera orena tankar, synder av olika slag, och inom hjärt-linjen syntes därför vidriga djur, som ormar och ödlor, paddor osv.

Men i mitt hem hade man någon gång tillfälle att se andra bilder, för vi hade en barntidning, som hette Barnens Vän, Denna barntidning var religiöst betonad, men de bilder den hade intresserade oss dock. Senare hade vi Brokiga Blad samt Folkskolans Barntidning och vid jul fick vi köpa Jultomten och andra liknande barnpublikationer. Var säker om, att tidningarna då gömdes och bevarades länge, det var inte dagsländer, som brändes upp eller slängdes undan efter en eller annan dag.

Barn i förskoleåldern kunde ju inte läsa sagor och berättelser själv, men titta på bilder och fantisera över dem kunde de ju. Mödrar och äldre

152.

153.

syskon samt farmor eller mormor fick tjänstgöra som högläsare eller berättare, varvid småttingarna särskilt var uppmärksamma åhörare. Mormor kanske berättade om Jesus-barnet, om Maria och Josef, kanske om Adam och Eva och hur "den falie" fick dem att synda. Ett skillingtryck, som man hade i någon stuga, lästes högt, bl.a. om Sankte Per och broder Lustig. Den sagan fascinerades jag själv mycket av, då den berättades utantill för mej och mina mindre syskon av torparens Aldo, som för tillfället var hos oss en höst för att plocka potatis samt på nätterna låg hemma. Han kunde också långa ramsor, bl.a. en skämtsam auktionskungörelse, som beskrev, vad de hade att sälja på auktionen, såsom "rättor och möss, loppor och löss m.m. sådant, som icke här så noga kan specificeras."

Min mor, uppfödd i en avlägsen skogsby med endast två åboar, hade ett outtömligt förråd av spökhistorier samt andra om tjuvar och mördare, alltsammans nog inte så passande för småbarn att avlyssna, men vi var idel öra i alla fall, trots att det ibland gick rysningar genom oss vid det mest hemska. Vördnaden för brödet inpräntades genom berättelsen om "pigan, som trampade på brödet", hur hon kom till "det falia", sjönk ned i jorden efter att ha lagt ut brödkakorna att gå på, när hon av högfärd

153.

154

inte ville smutsa ner sina nya, fina skor.

Vår grannbonde var en munvig berättare, men det var mest skabrösa saker från den tid han varit i Stockholm som byggnadssnickare, om "Berglärkor" - luder från Vita bergen - samt om Bellmans- och Ulspegelshistorier, också dessa mustiga på skilda sätt. Småbarnen fattde inte vad det var fråga om, senare när vi blev lite äldre, förstod vi poängerna och hade roligt åt dem. När det gällde den sistnämnda sorten, så hade man nog tillskrivit Bellman egentliga Ulspegels bedrifter. En av dessa anekdoter ska här i korthet skildras:

Det var i Stockholm, och Bellman hade en dag gått ner till en av kajerna. Här var det många stenstolpar (pollare) att fastgöra fartyg i, och överst satt en stor järnring. Bellman grep då tag med bägge händerna i en sådan järnring och drog av alla krafter. Det samlades mycket folk, och man frågade B., vad som var meningen. "Den ska ut," sa han och fortfor att dra, så han blev röd i ansiktet av ansträngning. "Men det ser du väl, din tokstolle, att det inte går att få loss den," sa man, men B. vidhöll, att "den skulle ut". Så stod han länge och väl, och ^{var} (skrattade åt hans fåfänga försök. Men till sist drog B. alldeles förfärligt hårt samt - släppte

154.

sej ljudligt och brakande."Ser ni det,att han skulle ut," sa Bellman muntert till den snopna folkhopen och gick sin väg.Han mente fisen,de trodde det var fråga om pollarringen.

Naturligtvis sjöngs det en hel del i hemmen då,kanske mer än nu, de äldsta medlemmarna hade psalmsången samt Mose och Lambsens visor,de unga vuxna sjöng skillingtrycksvisor,t.ex. Hjalmar och Hulda:"På blomsterklädd kulle satt Hjalmar och kvad",Fången på Älfsborg:"Den blomsterprydda gondolen gled" samt liknande,skolbarnen hade i skolan lärt in t. ex. Bonden och räven,Lycksalig och många andra.Många av visorna hade man skrivit av från en lånad tryckt visa,likaså skrev skolbarn opp sångerna från skolan i en gammal skrivbok.Det var inte så noga,om det sjöngs lite falskt här och där,huvudsaken var att man hade nöje själv,både den som sjöng och de som hörde på.De långa vinterkvällarna måste på något sätt fördrivas,med arbete och prat,med visor och historier,och man gjorde se inga samvetsförebråelser,om en del olämpligt kom med,som inte passade barnaöron.Det mesta hade man inte läst i bok,det var muntliga sagor och berättelser,vilka det unga släktet fick sej meddelat för att dessa sedan i sin tur kunde för sina barn och barnbarn återberätta.historierna om 155. / spöken och gastar,om troll och skogssnuvan,näcken m.fl.

ACC. N:R M. 13675:156.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

UNDERVISNING OCH NYTTIGA SYSSELSÄTTNINGAR.

Redan har berörts något om hur småbarnen genom modern eller mor- eller farmödrar mycket tidigt fick lära sej att bedja små böner, som de kunde utantill så småningom samt att det berättades små bilder ur bibeln. När skolåldern närmade sej, så brukade man utöka med de tio budorden samt Fader vår och Välsignelsen, en och annan liten, lätt psalmvers samt något bibelspråk, som stod i den gamla storkatekesen. Man hade också talat om hur sträng Gud var men att han bara var det, när människorna gjorde det som var synd, när barnen var olydiga och lata m.m. Om man var snäll och arbetsam, så tyckte Gud om en, då var han den "gode Guden", som gav människorna "mat i rätt tid", gav "god och tjänlig väderlek" och annat mera utav det goda samt sist en evig salighet. Gud var alltså både sträng och förlåtande, precis som far och mor älskade men också om det gällde agade sina barn för elakhet och olydnad. Och djävulen, "den falie", helvetet - det falia - hade de fått riktigt beskrivet som en "eld som aldrig utsläckes" och där människorna skulle brinna och pinas i evighet, om de inte bättrade sej, ångrade sina synder och bad om förlåtelse. Och att vara en sann kristen skulle visa sej även däruti, att man besökte

156.

ACC. N:R M. 13675:157.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

kyrkan helst varje söndag samt gick till nattvarden flera gånger om året samt därjämte iakttog anständigt uppförande, d.v.s. efter hemkomsten från kyrkan inte sysslade med lekar och dans, och särskilt inte detta efter en kommunion. "Låten barnen komma till mig", dessa Jesu ord betydde också, att barnen skulle tidigt få vara med föräldrarna i kyrkan, när detta av praktiska skäl gick för sej. Vintertid var det inte lätt att taga barnen i förskoleåldern med sej i kyrkan, men så fort det blev vår kunde det ske utan våda för de smås hälsa - n.b. om barnen hade snygga kläder att ta på sej. Men det var inte alla hårt barnlagda, fattiga hem som hade det så väl ställt i det avseendet, och då måste ju barnen stanna hemma.

Hade barnen varit i kyrkan, så tilläts de inte att springa omkring i byn som annars utan måste hålla sej hemmakring samt inte företa sej några mera uppseendeväckande lekar utan mera stillsamma. Hos en högkyrklig läsarbonde fick de barn, som inte var i kyrkan (hans egna) på e.m. läsa "vangelet" samt en predikan i någon postilla för honom - det var barnen i skolåldern, och kom jag eller någon av mina syskon på besök dit en söndag, så kunde vi få träda in och avlösa hans egna barn. Det var vi inte så särskilt pigga på, så när man varit med om dylikt en gång, så aktade

157.

ACC. N:R M. 13675:158.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

158.

man sej till en annan gång. När mannen satt och lyssnade i sin gungstol på uppläsningen, så kunde han slumra till ett tag, och då passade hans egna barn, som läste, på att bläddra fram tre-fyra sidor i taget för att påskynda avslutandet!

Tidigt fick landsbarnen inpräntat: "Fåfäng gå lär mycket ont" och "Arbete befordrar hälsa och välstånd etc....." Det var också ett viktigt led i barnens uppfostran, att de så tidigt som möjligt fick hjälpa till där hemma, först med lätta sysslor, sedan efter hand med svårare. Och det var många munnar att mätta, så att det behövdes sammanhållning och uppslutning kring arbetet. "Många bäckar små" och "Små smulor är också bröd" var viktiga ordstäv för flit och sparsamhet. De mindre flickorna hjälpte mor med att se till småsyskon, de lärdes att ta fram kärl ur skåpet, att lägga på ved i spisen osv. Småpojkar fick dra eller bära in all ved som åtgick, och det var inte lite, de i skolåldern stod på vedkasten och högg ris och pinnar samt bar in den i köket. Pojkarna var ju tokiga i att köra hästen, de fick vara med far till kvarnen, de körde vandringen då det tröskades - det var inte många gårdar då för tiden som hade sådan don utan drog tröskverket för hand - och både pojkar och flickor turades om

158.

ACC. N:R M. 13675:159.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

159.

driva djuren i bete sommartid samt gå efter dem på kvällarna vid mjölk-
ningsdags. Dessa saker var deras dagliga jobb, plikt skulle man kunna sä-
ja, som de inte fick glömma bort. Det var först vid 5-6 års ålder man an-
litade dem till något ordnat arbete eller att hjälpa med nyttiga ting,
dessförinnan fick de mest se på hur andra gjorde samt ta del i någon
lättare syssla en eller annan gång. Småbarn vill ju vara med, där det sker
något, när mor bakar, när hon syr och tvättar, och de lär naturligtvis en
hel del genom att bara se på. De fick se en degklump, och så bakte de
själva av hjärtans lust, de var med och tvättade: mor tvättade barnens
kläder, den lilla flickan tvättade åt sina barn, dockorna. Handelsboden i
byn kunde de skickas till, om det rörde småsaker, men inte om det var frå-
ga om att köpa fotogen eller vetemjöl osv. Det förstnämnda, som man köpe
te i en butelj, kunde ungen slå sönder, och vetemjölspåsen kunde tappas
och påsen gå sönder samt mjölet spillas ut. Det var annars det roligaste
som fanns att få gå till boden, ensam eller i sällskap med mor eller far,
för då vankades det vanligen en peng, som man fick köpa sockerpinnar för.
Småärenden till närmsta granne kunde småttingarna också gå, bjuda t.ex.
grannmoran in på kaffe: "Moa ba att Kajsa-Lena skolle hålla till go o.
159.

ACC. N:R M. 13675:160.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

komma in te våat o. dricka en kopp kaffe klockan två". Då blev den inbjudna glad och så fick inbjudaren en sockerpinne eller kaka eller åtminstone en toppsockerknöl att suga på.

Att få följa med när far eller bägge föräldrarna skulle köra någonstans i fjädervagn, tjänstgöra som le-pojk och hoppa av och öppna grindar samt stänga sedan, det var roligt. Det fanns bara på den milen till Vissefjärda station och kyrka sommartiden inte mindre än c:a 10 st. le och om man for en vardag, så stod det inga och vaktade och öppnade som det gjorde om söndagarna. Då behövde de åkande inte stiga av och öppna, för vid var grind stod det ett eller flera barn. De fick också för besväret en liten peng eller ett äpple eller en kaka, och det var fattiga ungar, som var grindöppnare, så de fick många godsaker under en söndag på det viset, vilket de inte var så bortskämda med.

Det var således liksom en praktisk kurs, som barnen i lanthemmet hade att genomgå från förskoleåldern och fram till de blev vuxna: uppgifterna blev i början enkla, sedan ökades de till antalet samt blev svårare och svårare, till dess ungdomarna var fullfjädrade jordbrukare eller husmödrar. "Det skall krökas i tid, det som krokigt ska bli", det kan sättas som motto på barnens hemuppfostran.

160.

ACC. Nr M. 13675:161.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

P. S. TILL FRÅGELISTA NR 98.

Barn på landet för 60 år sedan använde alltid benämningen "moa" för modern, aldrig "mamma". I stället kallade de minsta barnen mjölk för "mamma", och man kunde ofta få höra: "Moa, ja vill ha mamma". Det betydde alltså, att barnet ville ha komjölk. "Diss" kallade man kvinnans bröst, likaså kvinnomjölk, men benämningen mamma för mjölk var inte så ur vägen, då ju den latinska benämningen på kvinnobrästen just var "mamma", och där fanns ju modersmjölken.

Landsbygdsbefolkningens benämning på exkrementer var och är "skit" eller "sket", men barnen, de minsta, kunde ju inte att börja med uttala ordet - sje-ljudet var svårt - och så skulle modern hitta på ett ord, som barnet omkring 1-årsåldern kunde säga och som inte var så fult, och man stannade då för "a-a" (kort a-ljud som i att). Man sa därför "göra a-a", eller bara a-a, t.ex. när det gick sakta med proceduren på pottan: "a-a nu snällt!" Eller som substantiv: "Där ligger a-a, trampa inte i dä!" Och ävenså djurexkrementer kallades av småbarnen a-a, senare blev det rakt på sak ko-skit, hästaskit osv.

Nu har man i olika landsdelar lite olika benämningar: i stället för 1.

161.

ACC. N:R M. 13675:162.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

a-a säger de t.ex. i Värmland - vi har barnbarn där - bajs = skit, bajs-
sa som verb. Här har vi alltså ett lite mer "fint" ord för den grövre
benämningen på naturbehov liksom i Småland a-a.

Rörande barnens klädedräkt har ju utförligt skrivits om detta, men
jag kom att erinra mej, vad min mor talat om från hennes barndom (hon
var född 1855). Hennes mor dog 1861, och de fick piga i huset i stället.
Det var mycket stränga vintrar då för tiden, och för att skydda sej för
kylan använde både barn och vuxna (det gäller fruntimmer) en slags väst
, som kallades "pate". Med ordet pate menade man också detsamma som yt-
skikt på en vätska, något utanpå, t.ex. grädde på mjölk, "skinn" på mjölk
som kokats och börjat svalna, ytbeläggningen på en stillastående vatten-
samling, bestående av exempelvis gröna alger, osv.

Ett plagg för kvinnor att ha utanpå, den där västen, bestod av ett
hemvävt tyg ytterst samt ett foder av fårskinn med ullen ytterst, såle-
des en fällaskinnsväst, detta var en "pate", som min mor använde och and-
ra också, när de gick från boningshuset ut efter vatten, ut att mjölka i
ladugården, bar in ved m.m. Det skyddade bröstet, och så var det inte till
hindern heller i arbetet. Min morfar, när han blev änkeman, fick själv då
2.

162.

ACC. N:R M. 13675:163.

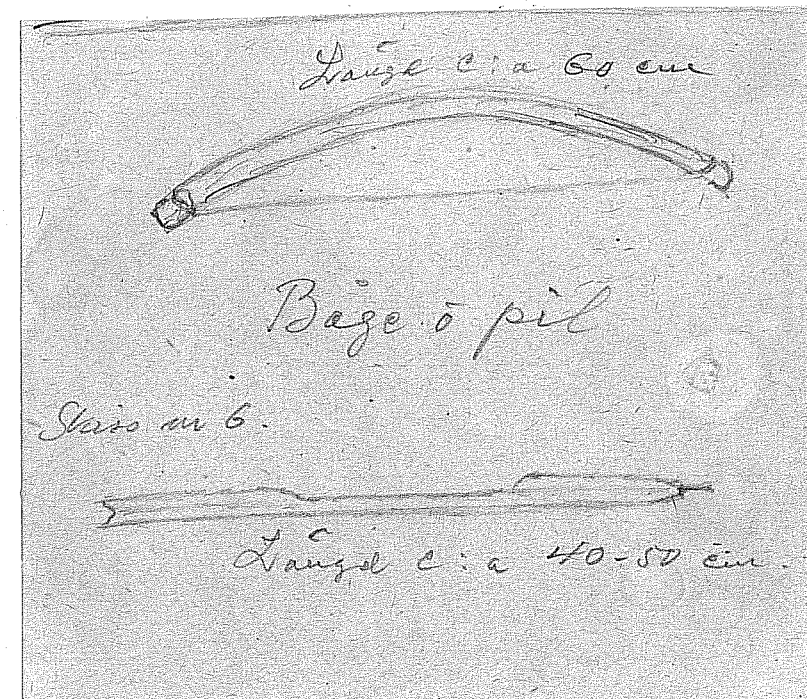
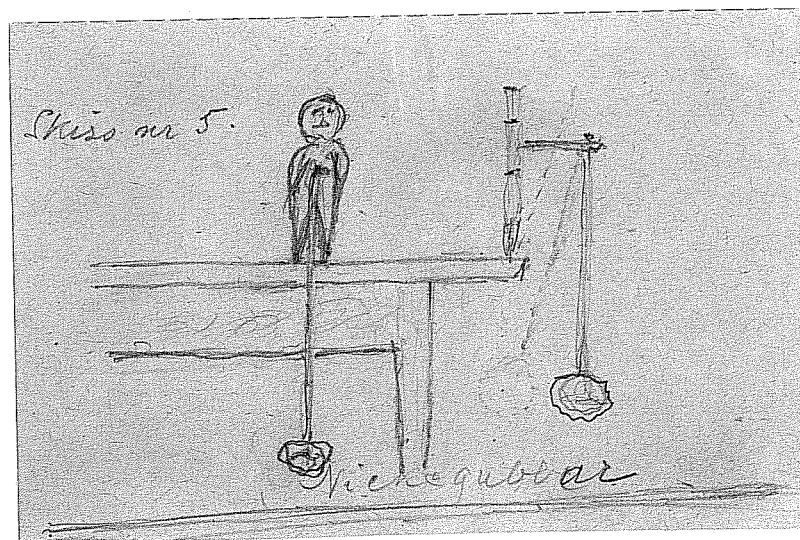
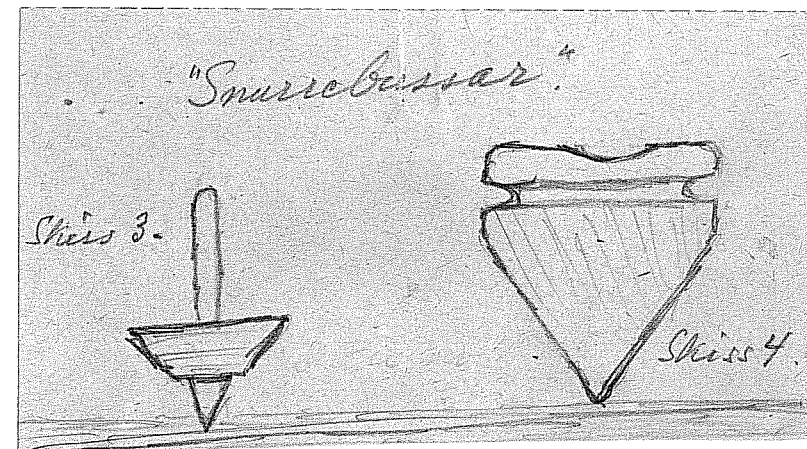
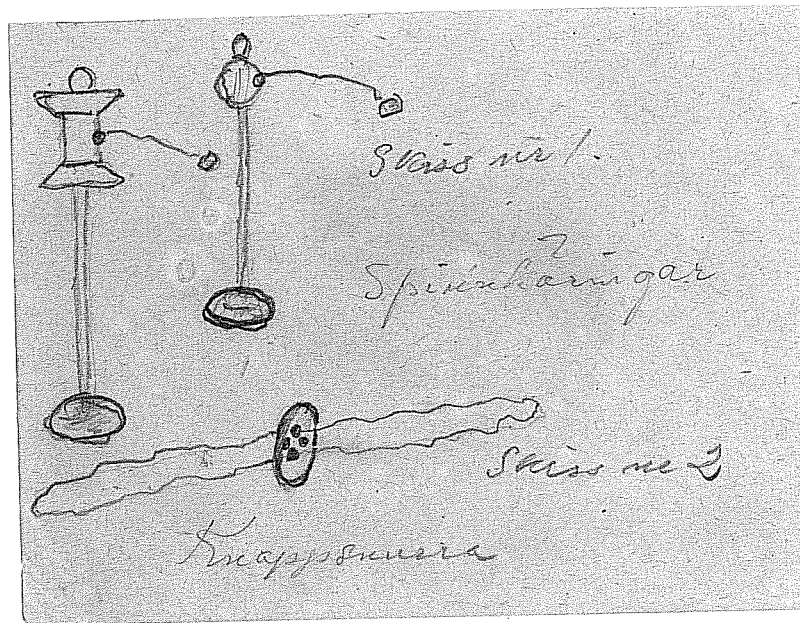
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

163.

inte bara laga barnens kläder,han klippte till tyget och skinnet samt sydde - för hand,naturligtvis - själv "patar" till sin enda flicka,både för hemmabruk och att ha i skolan.Man kan jämföra hur än i dag morakullorna använder sej av koftor med fårskinnsfoder,medan däremot "paten" var utan ärmar.

Att leka med nötter - självplockade på ängens hasselbuskar - brukade man ofta gör.Det kallades att "bo-by" och man sa t.ex.:"Udda eller jämnt,lika många igen!"Eller "Räven låg under stubben,vilken rot låg han under?"Och många andra sätt hade man.

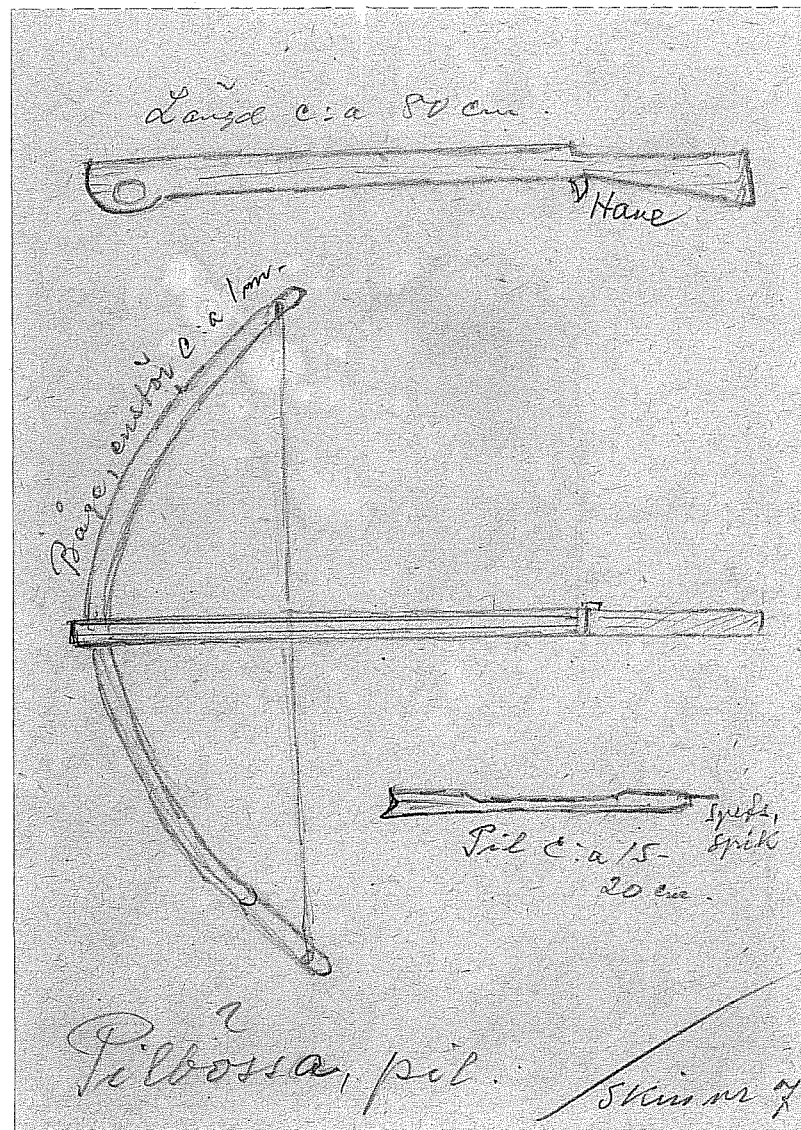
Bland de mindre barnen hade man en lek,som kallades "Bulleri-bock" och den tillgick på följande sätt:ett av barnen satt på en stol eller stod på golvet med ryggen vänd mot ett annat barn.Detta som stod bakom slog i den framförvarandes rygg några lätta slag med båda händernas sidor,som då massage ges,samt sa:"Bulleri-bock,hur många horn står dä opp?" Han sträckte då opp t.ex. tre fingrar,den som skulle gissa sa "fem".Eftersom detta var fel,säjjer den bakomvarande:"Fem du sa,tre dä va,bulleri-bock,många horn står dä opp?"Och så var det att gissa tills det var rätt,då den bakomvarande sa:"Sju du sa,rätt dä va,nu är denna leken slut."
3. /Och så fick den bakomvarande byta plats och själv bli gissare.

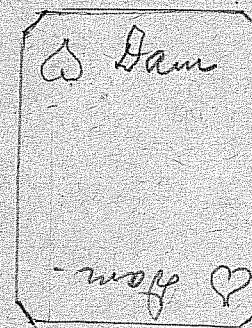
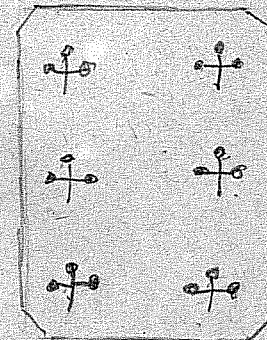
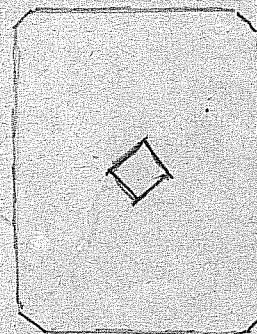
M. 13675: 165.

FOLKLIVSARKIVET

Institutionen för folklivsforskning
vid Lunds universitet

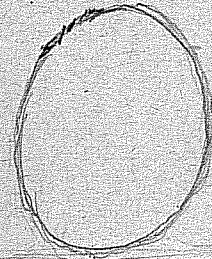
Hemmagjord spelkort.

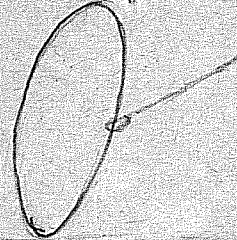
Skinn nr 8.

Tunn band.

Tunnbrad av trä

Av randjärn

Vitstolsipa (rör) 10 cm

Blåsa frösiden! Fläjt (fläjt) 30-40 cm
Här tappat hål.

Slunga (slyga)

äpple eller potatis

Knut

Stk opio
av korgel
eller seg.

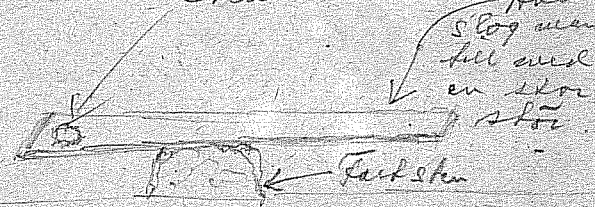
Stäm lopp
der s linn
lades.

Slunga (låd, snur)
en sten som
projektat.

"Kastmaskin"

Sten

Här
slog man
full med
en stor
sten

Fäst sten

M.13675:167.

